

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

GENEL ARAŞTIRMALAR

İLLER VE BÖLGELER DÜZEYİNDE

İMALAT SANAYİ

VE

SEKTÖREL YAPI

(1927-1996)

B. Ali EŞİYOK

Kd.Uzman

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ

GA-03-6-10

Temmuz 2003

ANKARA

ISBN 975-7406-24-4
Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş

B. Ali EŞİYOK
Kd. Uzman

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

Araştırma Müdürlüğü

İzmir Cad. no: 35, Kızılay / ANKARA

Tel: (0312) 417 92 00

Fax: (0312) 417 01 47

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaasında çoğaltılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Giriş	1
I.KENTSEL DÜZEYDE SANAYİLEŞME (1927-1996)	4
I.1.Tesis Sayısı	5
I.2.İstihdam	7
I.3.Katma Değer	8
II.BÖLGELERE GÖRE SANAYİLEŞME SÜRECİ (1927-1996)	10
II.1.Tesis Sayısı	10
II.2.İstihdam	11
II.3.Katma Değer	11
II.4.Ölçek Büyüklüğü	12
III.MEKANSAL YENİDEN YAPILANMA (KÜRESELLEŞME)	13
III.1.1981 İmalat Sanayi Sayım Sonuçlarına Göre Bölgesel Sanayileşme	22
III.1.1.Marmara	25
III.1.2.Ege	27
III.1.3.İç Anadolu	29
III.1.4.Karadeniz	31
III.1.5.Akdeniz	33
III.1.6.Güneydoğu Anadolu	34
III.1.7.Doğu Anadolu	36
III.2.Küreselleşme Sürecinin Kentsel ve Bölgesel Sanayileşme Üzerinde Yarattığı Etkiler	38
III.2.1.Marmara	38
III.2.2.Ege	40
III.2.3.İç Anadolu	42
III.2.4.Karadeniz	44
III.2.5.Akdeniz	45
III.2.6.Güneydoğu Anadolu	47
III.2.7.Doğu Anadolu	48
IV.İMALAT SANAYİİNDE BÖLGESEL VE KENTSEL DÜZEYDE SEKTÖREL YAPI	50
IV.1.Marmara	51
IV.2.Ege	53
IV.3.İç Anadolu	54
IV.4.Karadeniz	56
IV.5.Akdeniz	57
IV.6.Güneydoğu Anadolu	58
IV.7.Doğu Anadolu	59
IV.8.Kentsel Düzeyde Sektörel Uzmanlaşma	60
V.SANAYİLEŞME, BÖLGESEL/KENTSEL GELİŞME VE SEKTÖREL YAPI:TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	64
KAYAKÇA	80
EK	81

Giriş

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye ekonomisinin en müzmin sorunlarından birini oluşturan bölgesel ve kentsel sanayileşme farklılıklarını tespit etmek ve çözüm önerileri geliştirmektir. Çalışma, mekansal sanayileşme farklılıklarını tarihsel bir perspektif içerisinde, ampirik olarak incelemeyi hedeflemektedir. Başka bir ifadeyle, sanayileşmenin bölgesel gelişme tarihini anlamadan, bugününü anlamının mümkün olmayacağını savunan bir hipoteze dayanmaktadır.

Çalışmada, imalat sanayiinin gelişimi il ve bölge düzeyinde analiz edilirken, mekansal düzeyde sektörel gelişme de analize dahil edilmiştir. İmalat sanayiinin il ve bölge düzeyinde sektörel profili çıkarmak bir çok açıdan yatırımcının ufkunu açarak, yatırımların rasyonel olmasına katkı sağlayacaktır. Bir çok ürünün pazarlamasında hinterland belirleyici olmakta, o hinterlandın dışında ilgili ürünün satışı ulaştırma maliyetlerinden dolayı kârlı olmamaktadır. Böylelikle, bölgeler ve iller düzeyinde sektörel düzeyde yapılacak bir analiz, yatırımcılara genel bir ufuk verebilecektir. Bunun yanında bir çok yatırım, ölçek ekonomileri nedeniyle, belli mekanlarda yoğunlaşma eğilimindedir. Sektörel yoğunlaşmayı da ölçen bu çalışma yatırımcının tercihini etkilemede dolaylı da olsa katkıda bulunacaktır. Bunun yanında, bir çok kent ve bölgede, bir çok sektörde çoğu kez “izlenimsel” kanılarla yatırımlara karar verildiği için, aşırı kapasite sorunu gündeme gelmekte, ürün çeşitliliği sağlanmaktadır. Başlangıçta ölçek ekonomilerinden dolayı cazip görünen (herhangi bir bilimsel metoda dayanmadan yapıldığı için) bir yatırım, sonradan irrasyonel yatırıma dönüşebilmektedir. Çalışma, hangi kentin hangi sektörde yoğunlaştığını da tespit ettiği için (dolayısıyla ürün çeşitliliğini ölçtüğü için) sektörel düzeyde aşırı kapasite ve az sayıda uzmanlaşmanın yaratacağı handikapı aşmada da katkı sağlayacaktır. Bu araştırma, Türkiye ekonomisinde 70 yıla yakın bir dönemin bölgesel ve kentsel düzeyde sanayi profilini çıkarmayı hedeflerken, yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı yatırımcılara “ufuk” açması halinde amacına ulaşmış olacaktır.

Mekana ilişkin araştırmalarda sıklıkla kullanılan analiz yöntemi, belli bir mekanı baz alarak (örneğin sadece bir kenti) analizi bu kentin yapısı üzerine inşa etmek şeklinde olmaktadır. Bu tarz bir yöntem belli bir mekana yoğunlaşma açısından radikal bir

soyutlamaya dayansa da, o mekanın görelî durumunu analize dahil etmediği için, verimli bir metodoloji olmamaktadır. Başka bir ifadeyle, bölgelerarası gelişme dinamiklerini bütüncül bir arayıştan soyutlayarak anlamak mümkün olmadığı gibi, sağlıklı bir yöntem de değildir.

1980'li yıllardan bu yana, küreselleşmenin giderek hızlandığı bir dünyada, Türkiye'nin dünya coğrafyası ve kendi içinde önemli dönüşümler yaşanmaktadır. Bu yeni dönemde belli sektörler, belli bölgeler ve ülkeler öne çıkarken, bu döngünün dışında kalan geniş bir mekan ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, küreselleşmenin iktisadi mantığına uyum sağlayamayan, onun gerekleri açısından yetersiz alt yapıya sahip oldukça geniş bir mekan ve sektör bu döngünün dışında kalarak, dışlanmaktadır.

Bu bağlamda zayıflayan bölgelerin iktisadi dinamiklerini harekete geçirmek açısından iktisat politikalarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel ve kentsel gelişme farklılıklarını dengeleyici iktisat politikaları kullanılarak fakir bölgelerden/kentlerden görece gelişmiş bölgelere/kentlere sermaye ve işgücü akışı dengelenebilir. Bu politikaların hayata geçirilmemesi durumunda yaratacağı sosyo-ekonomik maliyetler daha da artmaktadır: Büyük kentlere kitleler halinde göç etmek zorunda kalan insanlar, ekonomik ve sosyal düzeyde son derece dramatik, insani sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Gerek bölgesel dengesizlikleri gidermede ve gerekse de bölgesel dengesizliklerin yarattığı sorunların çözümünde (başta istihdam olmak üzere) en temel politika aracı, büyümenin de esas kaynağı olan, sabit sermaye yatırımlarıdır. Sabit sermaye yatırımları içinde gerek istihdam yaratma kapasitesi ve gerekse de -kalkınmanın en temel/itici gücü olması nedeniyle-üretken sektörlerdeki gelişmeler belirleyici olmaktadır. Sabit sermaye yatırımlarının giderek üretken sektörlerden uzaklaşması, uzun dönemde bölgesel dengesizlikleri artırıcı bir işlev görür. Spekülatif birikimin, reel birikimin önüne geçtiği bir makro ekonomik ortamda hangi özendirici teşvikler alınıralsa alınsın, genel olarak gelişme/kalkınma süreci ve özel olarak da bölgesel kalkınma süreci bu gelişmeden oldukça olumsuz etkilenecektir. Türkiye ekonomisinde özellikle 1990'lı yıllardan itibaren

bölgesel dengesizliklerin daha da derinleşmesinin en temel nedenlerinden biri, üretken sektörlerdeki olumsuz gelişmelerden kaynaklanmıştır.

Sanayileşmenin bölgesel ve kentsel düzeyde dağılımını ölçerken birçok göstergeden yararlanılabilir. Bir bölgede/kentte sanayileşmenin ölçümünde yararlanılabilecek en basit yöntem tesis sayısıdır. Ancak, tek başına tesis sayısı fazla anlamlı bir gösterge olmamaktadır. Örneğin, bin kişi çalıştıran bir tesis ile 25 kişi çalıştıran bir tesis bu gösterge açısından eş değer ağırlığa sahip olmaktadır. Bu anlamda sanayileşmeyi ölçmede yetersiz kalmaktadır. Sanayileşmenin bölgesel/kentsel düzeyde ölçümünde kullanılabilecek diğer bir gösterge ise işgücü sayısıdır. Eğer sektör emek yoğun nitelikler taşıyorsa çalışan sayısının yüksek olması beklenen bir durumdur. Ancak ileri teknoloji kullanan, sermaye yoğun olan bir tesis daha az işgücü istihdam etmesine karşın daha fazla üretim yapabilmektedir. Bu bağlamda sadece işgücü sayısı da sanayileşmeyi ölçmede yetersiz bir gösterge olarak görülmelidir. Sanayileşme düzeyinin ölçümünde bu iki göstergeye göre daha anlamlı bir gösterge, üretim sürecinde yaratılan katma değer düzeyidir. Katma değer; imalâtta kullanılan girdilerin değeri ile çıktı (mamul) değerinin arasındaki farka eşittir. Bu çalışmada sayılan tüm göstergeler birlikte kullanılmış, bu göstergelerden hareketle türetilen kısmi verimlilik ve tesis başına çalışan işgücü göstergeleri de sanayileşmenin ölçümünde bir gösterge olarak analize dahil edilmiştir.

Çalışmada bölgelerin ve kentlerin sanayileşme düzeyini tespitine yönelik olarak önce her bir bölgede yere alan kentler kendi içerisinde değerlendirilmiş, sonra da her bir bölgede yer alan kentlerin Türkiye içerisindeki payları analiz edilmiştir. Her bir bölgede yer alan kentin bölge içerisindeki konumundaki gelişme bölge içi dengesizliklerin tespiti için, bölgede yer alan kentlerin Türkiye kıyaslaması da ilgili bölgenin Türkiye içerisindeki görece sanayileşme eğiliminin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Çalışma 5 bölüm altında incelenmiştir. Birinci bölümde 1927-1996 dönemine ilişkin, seçilmiş parametreler ekseninde kentsel düzeyde imalat sanayiindeki gelişmeler analiz edilmiştir. Bölgesel sanayileşme süreci ikinci bölümde incelenirken, üçüncü bölümün konusunu küreselleşmenin mekan üzerinde yarattığı etkiler oluşturmaktadır. İmalat sanayiinde sektörel yapı bölgeler ve kentler düzeyinde dördüncü bölümde ele alınmıştır. Beşinci ve son bölümde ise çalışmanın bulguları değerlendirilerek çözüm önerilerine yer verilmiştir.

İLLER VE BÖLGELER DÜZEYİNDE İMALAT SANAYİ VE SEKTÖREL YAPI (1927-1996)

I. KENTSEL DÜZEYDE SANAYİLEŞME (1927-1996)

Bu bölümde 1927, 1964, 1973, 1981 ve 1996 imalat sanayi verilerinden hareketle kentlerin göstermiş olduğu sanayi gelişimi ele alınacaktır. Bunun için her bir sayım yılı için kullanılan göstergelerden hareketle analiz yapılacaktır. Analizde kullandığımız veriler Ek 1, 2,3,4 ve 5’de gösterilen hesaplamalara dayanmaktadır.

Çalışmada ele alınan yıllar 1927; 1964; 1973; 1981 ve 1996 yıllarıdır. 1927 Sayımı Cumhuriyet döneminin Osmanlı’da devraldığı bölgesel ve kentsel sanayi yapısını analiz için seçilmiştir. Başka bir ifadeyle, Cumhuriyetin ilk yıllarında, bölgesel kalkınma farklılıklarının hangi boyutlarda olduğu araştırılmaktadır. 1927 ile 1964 dönemi arasında kalan 37 yıla ilişkin sağlıklı veriler bulunmadığından bu dönem ilişkin ampirik analiz değerlendirme dışında tutulmuş, ancak anılan dönemde sanayileşmeye ve bölgesel kalkınmaya bakışına genel eğilimler saptanmaya çalışılmıştır.¹ 1927 sayımında, tüm sanayi kuruluşları, ölçek büyüklükleri dikkate alınmadan gerçekleştirilirken, 1964 sayımında 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisler sayım kapsamına alınmıştır. 1970’li yılların analizi için ise 1973 sanayi sayım istatistiği kullanılmıştır. Bu sayım yılında katma değere ilişkin veriler de elde edilebildiğinden sanayileşmenin düzeyi ile ilgili daha anlamlı bir göstergesi analizde kullanmış oluyoruz. Ayrıca katma değer verilerinden ve işgücünden hareketle bu sayım yılından itibaren işgücünün verimliliğini, Türkiye, her bir bölge ve her kent için hesaplama yoluna gidiyoruz. Ayrıca çalışan sayısı tesis sayısı ile ilişkilendirilerek bölgesel ve kentsel düzeyde ölçek büyüklüğünü de hesaplamaya katıyoruz. Bu sayım yılından sonra dördüncü sayım yılını ekonomide ithal ikamesi politikalarından ihracata dayalı büyüme modelinin gündeme geldiği 1980’li yılların başı olarak, 1981 sanayi sayımından yararlanıyoruz. Bu sayım yılını analizde kullanmakla,

¹ Her ne kadar 1950 yılında da bir sanayi sayımı yapılmış olsa da verilerle ilgili kısıtlar nedeniyle analiz dışında tutulmuştur.

esas olarak yeni bir büyüme modelinin başlangıcını ya da aynı anlama gelmek üzere ithal ikamesi modelinin sonunu analize dahil etmiş oluyoruz². Bu sayım yılında da 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisler değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada son olarak ele aldığımız yıl 1996 yılıdır. Bu yıla ilişkin sayım sonuçları 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisleri kapsadığından diğer dönemlerle bölgesel ve kentsel düzeyde karşılaştırma olanağı vermektedir.

Çalışmada cari katma değer verileri 1987 GSMH deflatör değerleri kullanılarak indirgenmiştir.

1.1. İmalat Sanayi Tesis Sayısı

1927 imalat sanayi sayımı sonuçlarına göre İstanbul, Bursa, Balıkesir, Konya, Manisa, Gaziantep, Kastamonu, Kütahya, Denizli ve Zonguldak ilk 10 sıralamayı oluşturmaktadır. 1927 yılı verilerine göre son 10 sırada yer alan kentler ise şunlardır: Siirt, İçel, Aksaray, Şebinkarahisar, Artvin, Kars, Gümüşhane, Bitlis, Van ve Beyazıt.

1927 sayım sonuçlarının kapsamı çok geniş tutulmuş, sayım kapsamına girmek için atölye veya işlik olmak yeterli görülmüştür. Bu nedenle diğer sayım dönemleri ile kıyaslamak fazla anlamlı görülmemektedir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sanayi yapısının coğrafi dağılımını anlamak için bu sayım sonuçları oldukça anlamlı bulgular sunmaktadır. Örneğin henüz Cumhuriyetin başında İstanbul, Bursa, Balıkesir gibi bugün de sanayi tesisleri açısından önemli bir konumda bulunan kentler yanında, Konya, Manisa, Gaziantep, Kütahya gibi bugün için sanayi tesisleri açısından “orta gelişmişlik” sıralamasında bulunan kentlerin, Cumhuriyetin başlangıç yıllarda sanayi tesisleri sıralamasında iyi bir konumda oldukları görülmektedir (Ek Tablo 1).

1927 yılından sonra ele aldığımız diğer imalat sanayi sayım yılı 1964'tür. Bu yıla ilişkin sonuçlar kentler düzeyinde sanayileşme boyutlarına ilişkin daha sağlıklı bulgular sunmaktadır (Ek Tablo 2). 1964 imalat sanayi sayım sonuçlarına göre tesis sayısı sıralamasında ilk 10 kent şunlardır: İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Adana, Balıkesir,

² İthal ikameci büyüme rejimi 1977-79 krizi ile son bulsa da, bu birikim rejiminden esas kopuş yılı 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla gerçekleşmiştir.

Aydın, Zonguldak, Eskişehir ve Konya. Bu sonuçlara göre İstanbul, İzmir, Bursa ve Ankara'nın geleneksel üstünlüğü sürmektedir. Ancak sıralamaya Aydın, Eskişehir gibi iki kentin dahil olduğu görülmektedir. Aydın, 1927 verilerine göre ilk 10 kent arasında yer almamasına karşın, 11.sırada bulunmaktadır. Bu durum kentin Osmanlı döneminde önemli bir üretim merkezi olması ile ilgilidir. 1927 sayımında Eskişehir tesis sayısı sıralamada 30.sıradadır.1964'te 9.sıraya yükselmesi kentin sanayileşme sürecinde gösterdiği gelişmeyi göstermektedir. 1960'lı yıllar planlı ekonomi yanında, 1950'li yıllardan itibaren gittikçe güçlenen özel sermaye birikiminin de güçlendiği yıllardır. Bu nedenle sanayi kuruluşlarının yer seçiminde gittikçe kârlılık ilkesi öne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda 1964 imalat sanayi tesis sayıları değerlendirildiğinde Marmara bölgesinin önemi artarken. Doğu ve G. Doğu Anadolu bölgelerinin önemi azalmaktadır. Nitekim, bu sayım sonuçlarına göre, son 10 ilin (Gümüşhane hariç) tümü Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde bulunmaktadır.

1973 imalat sanayi istatistik sonuçları kentler düzeyinde değerlendirildiğinde (Ek Tablo 3), 1964 sıralamasındaki ilk 6 sıralama 1973 yılında da değişmemiştir. Ancak, 1964 yılında 7.sırada bulunan Aydın 1973 yılında, tesis sayısı sıralamasında 10.sıraya düşerken, esas gelişme Kocaeli'nin performansında görülmektedir. Bu kent,1964 imalat sanayi sayım sonuçlarına göre 7.sıraya yükselmiştir. Kent, 1973 yılında da (1927 ve 1964 sonuçları da olduğu gibi) önemli bir merkezdir.

Çalışmada ele aldığımız başka bir sayım yılı ise 1981'dir (Ek Tablo 4). Bu yıl aynı zamanda yeniden yapılanma politikalarının uygulanmaya koyduğu 1980 sonrasının hemen ertesi yılı olmasıyla da anlamlıdır. 1981 sanayi sayım sonuçlarına göre, geleneksel sıralama aşağı yukarı devam ederken, Manisa'nın 7.sıraya yükselmesi ilginç bir bulgu olarak görülmelidir. Manisa, 1973 verilerine göre imalat sanayi tesis sıralamasında 14.sırada bulunmaktadır. Bir diğer gelişme ise Denizli'nin tesis sayısındaki gelişmede gözlenmektedir. 1964 ve 1973 yıllarında 22.sırada bulunan Denizli, 1981 yılında 11.sıraya yükselmiştir.1981 sonuçlarına göre son sıradaki kentlerin sıralaması fazla değişmemiş, D.Anadolu ve G.D.Anadolu kentleri sıralamada son sıralarda yer almıştır.

1996 sayım sonuçlarına göre (Ek Tablo 5), Denizli 5.sıraya yükselmiş, Adana 1981 yılında 6.sırada iken, 1996 yılında 10.sıraya gerilemiştir. Son sıralarda yer alan kentlerin Doğu bölgelerinde yer aldığı gerçeği değişmemiştir.

1.2. İstihdam

1927 sayım sonuçlarına göre kentler düzeyindeki istihdam sıralamasında ilk 10 kent şunlardan oluşmaktadır (Ek Tablo 1) : İstanbul, Zonguldak, Balıkesir, Bursa, G.Antep, Kayseri, Adana, Kütahya, Manisa ve Konya.

Türkiye imalat sanayiinde modernleşme ve gelişmenin sağlandığı 1960'lı yıllarda kentsel sıralama da aşağı yukarı şekillenecektir. Bu sıralamanın ilk iki sırasında sürekli İstanbul ve İzmir yer alacaktır. Adana, 1964'te 3.,1973'te 4., 1981'de 5. ve 1996'da ise 6.sıraya yükselmiştir. İlk 10 sırada bulunan Bursa ise 1964 sonuçlarına göre 4., 1973 ve 1981 sonuçlarına göre 6., ve 1996 sonuçlarına göre ise, 3.sırada yer alacaktır. İlk öbekteki en temel oynama 1964 yılında 5.sırada bulunan Aydın'ın 1973'te 17.sıraya, 1981 yılında 21. sıraya ve 1996 yılında ise 25.sıraya gerilemesinde yaşanmıştır. Sıralamada geleneksel konumu sarsılan kentlerden biri de Zonguldak'tır. Bu kent 1927, 1964, 1973 ve 1981 yıllarında Türkiye imalat sanayiinde önemli bir istihdam merkezi iken, (1927'de 2.sırada, 1964'te 7.sırada, 1973'te 7.sırada, 1981'de 7.sırada) 1996 yılındaki yeri 21.sıraya gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, 1981-1996 döneminde kentlerin istihdam erozyonu dramatik boyutlara ulaşmıştır. İstihdam tablosunun son öbeğini oluşturan ve Doğu ve G.D.Anadolu bölgelerinde yer alan kentlerin "makus" kaderleri değişmemiş, istihdam kapasiteleri gelişmemiştir.

1.3. Katma Değer

Çalışmada gösterge olarak kullandığımız diğer bir gösterge de katma değerdir. Bu gösterge işyeri sayısı ve istihdam göstergelerine göre daha anlamlı bir gösterge olarak görülmelidir. Bir kere katma değer, kısmi verimlilik anlamında işgücü ile ilişkilendirildiğinde verimliliğin bir göstergesidir. Katma değer, az sayıda tesise ya da

sektöre dayanmadığı, ürün çeşitliliğinin olduğu bir durumda, ilgili kentin daha fazla geliştiği söylenebilir.

Çalışmada 1927, 1964 sayım sonuçlarına ilişkin olarak katma değer verileri elde edilemediğinden 1973, 1981 ve 1996 yılları değerlendirmeye alınmıştır (Ek Tablo, 3; 4; ve 5). Katma değer göstergesine göre, ilk 10 dilim daha oynak bir yapı sergilemektedir. İstanbul geleneksel üstünlüğünü sürdürürken, 1973 ve 1981 yıllarında Kocaeli, 1996 yılında ise İzmir ikinci sıraya yükselmiştir. İçel, 1973'te 4.sırada yer alırken, 1981 yılında 8.ve 1996 yılında 5.sırada yer almıştır. İçel aradan geçen zaman içinde daha iyi bir konuma gelmiştir. Adana'nın katma değer sıralaması 1981-1996 döneminde kentin aleyhine gelişmiş, Türkiye sıralamasında 5.sıradaki yeri, 7.sıraya düşmüştür. Bursa'nın 1973 ve 1981 yıllarındaki katma değer sıralamasındaki yeri değişmezken (6.sıra) 1996 yılında iki basamak yükselerek 4.sıraya çıkmıştır. Ankara, 1973-1981 döneminde önemli bir gelişme göstermiş sıralamadaki yeri 4.sıradan 4.sıraya çıkmıştır. Ancak kentin durumu 1981-1996 döneminde kötüleşerek 4.sıradan 6.sıraya gerilemiştir.

Katma değer göstergesine göre ilk 10 sırada yer alan kentlerin performansı 1973-1996 döneminde şöyle olmuştur. İstanbul'un geleneksel üstünlüğü sürmüştür. Kocaeli'nin katma değer sıralamasındaki yeri 1973 ve 1981 yıllarında değişmemiş, 1981-1996 döneminde 1 basamak aşağıya gerilemiştir. İzmir'in katma değer sıralamasındaki yeri 1973-1981 döneminde değişmemiş, 1981-1996 döneminde iyileşerek 1 basamak yukarı çıkmıştır. İçel, 1973 yılı itibariyle, Türkiye imalat sanayi sıralamasında 4.sırada bulunurken, 1981 yılında 8.sıraya gerilemiştir. Ancak yeniden yapılanma programı ile birlikte bu kentin performansı artmış, 8.sıradan 3 basamak yükselerek 1996 yılında 5.sıraya yükselmiştir. Akdeniz havzasında yer alan Adana'nın performansı 1973-1981 döneminde artmış, ancak 1981-1996 döneminde düşmüştür. Kent 1981 yılında Türkiye katma değer sıralamasında 5.sırada iken, 1996 yılında 7.sıraya gerilemiştir. Performansı artan kentlerden biride Bursa'dır. Bursa 1973 ve 1981 yıllarında sıralamada 6.sırada bulunurken, 1996 yılında sıralaması değişmiş, 4.sıraya yükselmiştir. 1981-1996 döneminde ilk 10 kent arasında performansı artan kentler; İzmir, Bursa ve İçel iken, performansı düşen kentler; Kocaeli, Ankara, Adana, Zonguldak ve Samsun olmuştur.

Katma değer göstergesine göre 1981-1996 döneminde Denizli, Çorum, Kayseri, G. Antep, Bilecik, Edirne, K. Maraş, Kırklareli gibi kentler sayılabilir. Anılan kentlerin performansında 1981'den 1996'ya artışlar yaşanmıştır. Konya, 1981 verilerine göre Türkiye katma değer sıralamasında 12.sıradayken, 1996 yılında 16.sıraya gerilemiştir.

II. BÖLGELERE GÖRE SANAYİLEŞME SÜRECİ (1927-1996)

Bu bölümde, yukarıdaki satırlarda kentler düzeyinde yaptığımız analize ek olarak bölgesel düzeyde tesis sayısı, işgücü, katma değer, verimlilik ve ölçek büyüklüğüne ilişkin gelişmelere yer verilecek ve bölgesel sanayileşmedeki gelişmelere ilişkin genel tespitler ele alınacaktır.

II.1. Tesis Sayısı

Tablo 6' da bölgeler itibariyle imalat sanayi tesislerinin gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 6: Bölgeler İtibariyle Tesis Sayısı(%)^(*)

Bölgeler	1927	1964	1973	1981	1996
Marmara	29,4	56,1	54,7	57,9	49,7
Ege	19,1	14,0	15,0	14,9	19,9
İç Anadolu	13,6	11,6	12,6	11,6	12,6
Karadeniz	17,5	8,2	7,8	6,8	7,1
Akdeniz	7,9	6,4	6,6	5,5	5,7
Güneydoğu	7,4	1,7	2,1	2,0	3,6
D. Anadolu	5,1	1,6	1,2	1,4	1,3

(*): 1927 verileri tüm işyerlerini, diğer sayım yılları ise 10 ve daha fazla işçi çalıştıran tesisleri kapsamaktadır.

Tesis sayısı göstergesine göre Marmara bölgesi 1927-1996 döneminde en gelişmiş bölge konumundadır. 1927 yılının özgün koşulları nedeniyle istisna kabul edilirse ve 1964 yılı baz kabul edilirse, Ege, İç Anadolu ve G.D. Anadolu bölgelerinin Türkiye imalat sanayi tesis sayısı içerisindeki payı artarken, D. Anadolu, Akdeniz ve K. Deniz bölgelerinin payı düşmüştür.

II.2. İstihdam

Bölgesel düzeyde imalat sanayiinde çalışan işgücünün gelişimi Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7:Bölgeler İtibariyle İstihdam (%)

Bölgeler	1927	1964	1973	1981	1996
Marmara	30	46,7	49,3	48,1	50,9
Ege	22,7	16,3	14,4	13,9	17,4
İç Anadolu	10,6	15,0	13,0	12,4	12,1
Karadeniz	15,7	8,2	11,1	10,8	7,3
Akdeniz	9,5	8,8	8,1	10,4	7,7
Güneydoğu	7,1	1,2	1,5	2,1	2,7
D. Anadolu	3,2	3,8	2,4	2,3	1,9

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

İmalat sanayiinde istihdam göstergesine göre, 1964 baz yılı alındığında, 1964-1996 döneminde Marmara, Ege ve G.Doğu Anadolu bölgelerinin Türkiye imalat sanayi istihdamındaki payları artarken, diğer bölgelerin payları azalmıştır. Ancak baz yılı 1973 alındığında 1973-1996 döneminde ve baz yılı 1981 alındığında 1981-1996 döneminde de Marmara, Ege ve G.Doğu Anadolu bölgelerinin Türkiye imalat sanayi içerisindeki payları artmıştır. Tabloda dikkat çeken hususlardan biri, D.Anadolu bölgesinin işgücündeki aşınmadır. 1964-1996 döneminde bölgenin payı sürekli gerilemiştir.

II.3. Katma Değer

Tablo 8’ de 1973-1996 dönemine ilişkin bölgesel düzeyde verilen katma değer verileri göz önüne alındığında, 1973-1981 döneminde Marmara ve Akdeniz bölgelerinin Türkiye imalat sanayi katma değer içerisindeki payı düşerken, diğer bölgelerin payında artış gerçekleşmiştir. Bu dönemde katma değerini en fazla artıran bölgeler; İç Anadolu, G.Doğu ve D.Anadolu bölgeleridir.

Tablo 8:Bölgeler İtibariyle Katma Değer(%)

Bölgeler	1927	1964	1973	1981	1996
Marmara			55,8	52,2	54,5
Ege			13,3	14,7	18,2
İç Anadolu			6,7	8,8	11,1
Karadeniz			9,6	9,8	5,1
Akdeniz			11,0	9,5	9,0
Güneydoğu			1,8	3,0	1,3
D. Anadolu			1,7	2,1	0,8

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1981-1996 dönemine göre bölgesel katma değer gelişimi değerlendirildiğinde bu dönemde; Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgeleri ihracata dayalı büyüme modelinde en fazla gelişen bölgeler iken, Karadeniz, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinin katma değer düzeylerindeki aşınma dramatik düzeylere ulaşmıştır. Başka bir ifadeyle 1981-1996 döneminde Marmara ve Ege bölgesine İç Anadolu bölgesi de eklenmiştir.

II.4. Ölçek Büyüklüğü

Tablo 9'da 1927-1996 dönemine ilişkin olarak ölçek büyüklüklerinin bölgesel gelişimi gösterilmiştir.

Tablo 9:Bölgeler İtibariyle Tesis Başına Çalışan Sayısı (kişi)

Bölgeler	1927	1964	1973	1981	1996
Marmara	4,02	83,7	97,5	72,6	100,0
Ege	4,69	116,7	104,0	82,0	85,3
İç Anadolu	3,06	129,8	110,8	93,3	93,4
Karadeniz	3,53	100,2	155,2	138,6	100,5
Akdeniz	4,75	136,6	134,3	166,4	133,3
Güneydoğu	3,79	67,9	77,1	92,7	72,5
D. Anadolu	2,46	232,1	214,5	145,2	138,2
TOPLAM	3,94	100,6	108,1	87,4	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tabloda da açıkça izlenebileceği gibi, 1927 yılında zanaat üretiminin ağırlıklı üretim olması nedeniyle ölçek büyüklükleri son derece küçüktür. 1927 yılı itibariyle, Ege ve Akdeniz bölgeleri ölçek büyüklükleri en yüksek bölgeler olarak öne çıkmaktadır. 1964 yılı itibariyle Türkiye imalat sanayiinde ortalama ölçek büyüklüğü 100,6 kişidir. 1964 yılında sadece Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki ortalama tesis ölçeği Türkiye ortalamasının altındadır. Bu eğilim 1973 yılında da sürmüştü, ancak 1981 yılında tablo

değişmiştir. Türkiye’de genel sanayileşme düzeyine paralel ölçek büyüklüğü 1981 yılında düşmüştür. 1981 yılında Türkiye imalat sanayi ortalama ölçek büyüklüğünü aşan bölgeler İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz, G.Doğu ve D.Anadolu bölgeleridir. 1996 sayım sonuçlarına göre ise Marmara, Karadeniz, Akdeniz ve D.Anadolu bölgelerindeki ortalama ölçek büyüklükleri Türkiye ölçek ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. KİT tabanlı sanayileşen bölgelerde ölçek büyüklüğü görece olarak daha yüksek iken, özel birikime dayalı gelişen bölgelerde küçük ve orta ölçekli tesisler nedeniyle daha küçük tespit edilmiştir.

Çok kaba, karmaşık olmayan bir gözlem olarak şu söylenebilir: 1927 yılında bölgesel dengesizlikler Tablo verileri göz önüne alındığında, henüz 1980’li ya da 90’lı yıllar kadar belirgin değildir. Bunun bir nedeni 1920’li yıllarda henüz bir sanayileşmeden bahsedilemeyeceği gerçeğidir. Osmanlıdan Cumhuriyete bakiye kalan sanayi neredeyse yok gibidir. Marmara bölgesi kuşkusuz bu yıllarda da doğal(coğrafi) ve Osmanlıda başkent olması gibi avantajların da katkısıyla en gelişmiş bölge görünümündedir. Ancak bölgenin diğer bölgeler ile arasındaki kalkınma farklılıklarının hızla açıldığı yıllar 1950’li yıllardan itibaren özel sermaye birikimine dayalı sanayileşme yıllarıdır. Marmara bölgesi ile diğer bölgeler arasında 1927’de, sanayileşme düzeyinin görece olarak daha az olmasının bir nedeni de, imalat sanayi sayımına tüm işletmelerin dahil olmasıdır. Bu durum, Anadolu’nun geleneksel küçük üreticilik temelinde gelişme seyri göz önüne alındığında bölgesel farklılıkların 1927 yılında görece olarak daha az olduğu gibi bir izlenim doğurmaktadır.

III. MEKANSAL YENİDEN YAPILANMA (KÜRESELLEŞME)

Ülkenin mekan organizasyonunun dönüşümünü belirleyen nüfus ve sermayenin mekandaki dağılımında bu dönemde önemli değişiklikler olmuştur. Bu dönemde sermayenin mekansal dağılımını etkileyen 3 temel stratejik gelişmeden söz edilebilir: Bunlardan birincisi, 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikamesi politikalarından ihracata dönük büyüme modeline geçiş, ikincisi; ihracata yönelik büyüme modelini gerçekleştirmek için alt-yapı yatırımlarında gözlenen gelişmeler ve son olarak da dış dünya ile entegrasyonun bir sonucu olarak buna uygun üst-yapı kurumlarının yaratılması

olarak sıralanabilir. Bu gelişmeler neticesinde ülkenin yerleşme yapısında önemli değişiklikler olmuş, Marmara bölgesi ve İstanbul'un önemi daha da artmıştır. Bunun sonucu olarak da, bu bölge ve İstanbul büyük miktarlarda işgücü ve sermayeyi kendisine çekmiştir. Diğer yandan uygulanan teşviklerin de etkisiyle İstanbul sanayii çevreye yayılmış, bir çok kent İstanbul'un uzantısı olarak sanayileşmede önemli mesafeler kaydetmiştir. Bu dönemde uygulanan politikaların sonucunda Anadolu'da bir çok kent doğrudan dünya pazarı için üretim yapmaya başlamış, dünya ekonomisi ile bütünleşmiştir.

Bu dönemde sermayenin mekansal dağılımını etkileyen en temel stratejik gelişme, ithal ikamesi birikim rejiminden dışa dönük sermaye birikim rejimine geçiş olmuştur. Harvey'in (1996) belirttiği gibi her kent uygulanan büyüme stratejileri içerisinde belli roller üstlenmektedir.

Türkiye'de kentlerin üstlendikleri rolleri ancak belirlenen birikim rejimi çerçevesinde anlamak mümkün olmaktadır. Bilindiği gibi Türkiye ekonomisinde 1980 öncesinde kaba olarak 1950 ile 1979 arası ithal ikameci birikim rejimi geçerlidir. Aynı dönemde merkez ülkelerde Keynesçilik politikaları uygulanırken, Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş ülkelerde ise Uluslar arası Keynesçilik çerçevesinde ithal ikameci birikim rejimi geçerlidir. Bu dönemde ulus modeli çerçevesinde ulusal ekonomiler birbirleri ile bağlantılı bütünlük içerisinde ele alınmıştı. Bu dönemde devlet, Keynesgil paradigma çerçevesinde "altın çağ", "otuz zafer yılı" boyunca kaynak tahsisine ilişkin müdahaleleri statik ve dinamik etkinlik çerçevesinde değerlendirmiş, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisini etkin gerçekleştiremediği piyasa başarısızlıkları (market failure-dışsal ekonomiler, kamusal mallar, eksik veya çalışmayan piyasalar) durumunda statik etkinliği gerçekleştirmek için müdahale etmiştir. Keynesgil paradigmada dinamik etkinlik ise yapısal değişme, sanayileşme, teknolojik gelişme amaçlarını sağlamak için yapılan müdahaleleri içermiştir. Türkiye ekonomisinde ithal ikameci dönemde ağırlıklı olarak dinamik etkinlik için devlet müdahalelerde bulunmuştur.

Merkez ülkelerde Keynesci refah devlet uygulamaları çevre ülkelerde ise Uluslararası Keynescilik çerçevesinde uygulanan ithal ikameci kalkınma stratejisi 1970'li yılların ortasından itibaren sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Altın Çağ boyunca uygulanan refah dönemi, 1970'li yılların ortasından itibaren sistemin bekasını tehdit etmeye başlamış, çözüm olarak neo-liberal politikalara dayalı deregülasyon politikaları gündeme gelmiştir. Bu politikaların gelişmekte olan ülkelerdeki uzantısı ise deregülasyon politikaları yanında ithal ikameci birikim rejiminin sonu ve ihracata dayalı büyüme modeli şeklinde tezahür etmiştir.

Ülkeler arasında kalkınma farklılıklarını artıran, mekansal farklılaşmayı besleyen faktörlerden biri de, üretim sisteminin değişmesinde aranmalıdır. Esnek üretim sisteminin giderek Fordist/Kitleli üretiminin yerini alması neticesinde, çevre ülkelere yapılan dolaysız yatırım süreci de etkilenmiştir. Fordist kitle üretim sisteminde az gelişmiş ülkeler, ucuz emeğin sağladığı mukayeseli üstünlük nedeniyle, dünya pazarında genellikle emek-yoğun sektörlerde üretilen ürünlerle pazar edinebilirken, gelişmiş merkez ülkelerde az gelişmiş ülkelerin bu avantajlarında yararlanmak için bu gruptaki ülkelere doğrudan yatırımlara girişmişlerdi. Ancak merkez ülkelerde gelişen yeni üretim sistemi bu yatırım sürecinin rasyonelitesini önemli ölçüde azaltmaktadır. Bilişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler üretim değerindeki emek payının değerini düşürmekte, ancak daha nitelikli emeğe ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan, üretim sisteminde Toplam Kalite Yönetimi (Total Quality Management), Toplam Bakım (Total Maintenance), Tam Zamanında Üretim (Just-in-Time) gibi yeni yönetim tekniklerinin gelişmesi, başka bir ifadeyle, post-fordist üretim sisteminin merkez ülkelerde gittikçe yaygınlaşması, az gelişmiş ülkelere dolaysız yatırım sürecinin cazibesini, rasyonelitesini büyük ölçüde azaltmıştır:

“... yakın geçmişte, merkez firmalarının Fordist örgütlenme aşamasında, merkez ülkeler, çevrede imalat sanayine maliyet tasarrufu amacıyla yatırım yapmıştı; Meksika, Brezilya ile Uzak Doğu, ABD ve Japon kaynaklı sermayenin gittiği başlıca bölgeler olmuştu. Merkez ülkeler emek-yoğun üretim aşamalarını buralara kaydırıyor, firma içi ticaret yoluyla bunlar uzak mesafelere taşınarak bir başka yerde birleştiriliyor ve ihracata yöneltiliyordu. Yeni teknolojik değişme ve

örgütlenme yöntemleri artık bunu da kârlı olmaktan aşama aşama çıkarıyor: Bir kere, otomasyon teknolojisi üretim değerinde işgücü payını çok küçülttüğü için, ucuz emeğe yönelmek, uzak mesafeye taşıma giderlerini karşılamaz oldu. Yerini, yüksek vasıflı işgücünün ucuzluğu ve bir dizi altyapı ögesi aldı. Post-Fordist örgütlenme yöntemi ise, malların üretim aşamalarının parçalanmasını değil, aksine birleşmesini getirdiği, sıfır stok-sıfır hata gibi yeni hedefler seçtiği, ürün geliştirme öncelik aldığı vb. için, çevre'de imalat sanayiine yatırımların cazibesinin azalmasıyla sonuçlandı. Nitekim, çevre'ye yapılan dolaysız yatırımlarda imalatın payı 1980'li yıllardan itibaren görece olarak azaldı, %50'ye düştü” (Miller'den aktaran Kazgan, 1997: 174-175).

Bu süreç başka bir şekilde ifade edilirse; Teknolojik ilerleme sonucunda “**faktör tersinmesi**” meydana gelmiş, daha önce emek-yoğun teknolojilerle görece olarak daha düşük maliyetle üretilebilen mallar, merkezde, sermaye yoğunluğu yüksek teknolojilerle daha kârlı biçimde üretilir duruma gelmiştir (Kaplinsky,1984:75-95). Diğer yandan, “teknolojik gelişme sayesinde yeni sentetik girdiler **birincil metallerin** yerini alarak az gelişmiş ekonomileri adeta sarsmaktadır”(Bello, 1990:22). Dış ticaret hadleri yine “**kıtlık rantları**” tarafından belirlendiğinden, merkez ülkeler dış ticaretin olanaklarından daha fazla pay almaya devam edeceklerdir (The Economist,1993; Duruiz & Yentürk, 1992: 33).

Bu gelişmelerin firmaların yer seçimi ve üretimlerinin mekansal organizasyonlar üstünde de güçlü etkileri bulunmaktadır. Statik Karşılaştırmalı Üstünlük kuramına göre uzmanlaşmanın önem yitirmesi gibi, optimum ölçek ve yerleşimde firmaların kârlılığını ve rekabet gücünü geliştirmesini tek başına sağlayamamaktadır. Ölçek ekonomilerin (scale economies) yerine, esnek uzmanlaşmanın alan ekonomileri (scope economies) üzerinden gelişmesi ekonomik gelişmeleri belirli mekan ve bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Harvey'in de (1989:147) belirttiği gibi, Esnek birikim tarzı, kapitalist sermaye birikim sürecinin eşitsiz gelişme dinamiklerini daha da yoğunlaştırarak sektörler ile mekanlar arasında ilişkilerin daha da eşitsiz bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda, bölgeler arasındaki gelir farklılıkları artarken, esnek

sermaye birikim tarzının gereklerini yerine getirmeyen ve ekonomik anlamda ilişkiye girmenin anlamsız olduğu az gelişmiş bölgeler ekonomik döngünün dışına itilmekte, belirli bölgeler ekonomik aktivitenin yoğunlaştığı (Pasifiğin gittikçe öne çıkması gibi) mekanlar olmaktadır.

Üretim sürecinin dünya ölçeğinde giderek yayılması beraberinde yeni üretim biçimlerinin yoğunlaştığı mekanları ortaya çıkarmıştır. Bu yeni süreçte bazı mekanlar önemini yitirirken, bazı mekanlar da öne çıkmıştır. Bu yeni mekan kavramsallaştırmada kullanılan kavramların başında **Dünya kenti** gelmektedir. Friedman'ın (1986) "dünya kenti hipotezinde-The world city hypothesis" öne çıkan özellikler şunlardır: a) Küresel sermayeyi çekebilecek alt-yapıya sahip kentler giderek dünya kent hiyerarşisi içerisinde yerlerini alacaktır. b) Dünya kentleri gerek iç göç, gerekse uluslar arası göç konusunda odak noktalar olarak öne çıkmaktadır. c) Dünya kenti mekansal kutuplaşma, sosyal sınıf kutuplaşması gibi sınıai kapitalizmin yoğun çelişkilerine neden olacaktır. d) Dünya kenti, devletin mali kapasitesinin üzerinde sosyal maliyetlere neden olmaktadır. Dünya kenti kavramı her ne kadar son yıllarda gündeme gelmiş olmakla birlikte tarihsel, coğrafi nedenler ya da endüstri devriminden sonra üretim sisteminin mantığı gereği belli kentler hep dünya kenti özelliği taşımıştır.

Küreselleşme olgusunun mekanın yeniden yapılanmasına ilişkin ileri sürülen kavramlardan biri de "yarışan yerellikler" kavramı çerçevesinde yapılan değerlendirmelerdir. Ulus devletin çözüldüğü bir zamanda artık yerel birimler arasında bir bütünsellik aranmamalıdır. Buna göre her yerel birim uluslararası yatırımlardan pay alabilmek için yarış halindedir. Bir kentin üretim kenti mi, finans merkezi mi olacağına merkezi otorite tarafından değil, her yerel birimin karar vereceği bir durumdur.

Cohen (1981:302), ABD'de en büyük 500 firmanın merkezinin az sayıda kente yoğunlaştığını belirterek bu kentlerin yeni uluslar arası işbölümü içerisinde dünya kenti olduğunu belirtmektedir. New York bu kentler arasında 107 firma ile ilk sırada yer almaktadır. Bu firmaların toplam 500 firma satışları içerisindeki payı % 30 iken, uluslar arası satışlar içerisindeki payı % 40,5 olarak tespit edilmiştir. Cohen'in çokulusluluk

endeksi olarak tanımladığı göstergeye göre New York'un uluslararası satışının toplam satışına oranı 1,34 olarak belirlenmiştir.

Üretim sürecinin yayılması yanında finans ve yönetim sürecinin merkezileşmesi dünya kentinin merkezileşme sürecini belirlemektedir. Dünya kentlerinde giderek finans ve hizmet sektörleri öne çıkarken, üretimde merkezileşme eğilimi zayıflamaktadır. Dünya kenti kavramsallaştırılmasında tipik bir örnek Tokyo'dur. Tokyo'nun dünya kenti olarak üstlendiği temel işlev Ar-Ge faaliyetlerinde uzmanlaşma olarak öne çıkmaktadır. Tokyo=New York+Washington+Silikon Vadisi+Detroit olarak tanımlanmaktadır.

Keyder (1996), Türkiye'de "dünya kenti", "küresel kentler ağı" kavramları çerçevesinde, "İstanbul'u Satmak" adlı makalesinde İstanbul'un küresel kentler ağı ile eklemlenmesinin ne tür açılımlar / kazanımlar sağlayacağını şöyle ifade ediyor:

"...Yeni düzenin bir özelliği, sermayeye gerekli hizmetleri veren şehirlerin öne çıkması. Bu global şehirlerin belirli kalifiye hizmetlerde uzmanlaşması gerekiyor...Kaliteli emeği çekebilen, dünya ölçeğinde hizmet verebilecek şirket merkezlerini, iletişim odaklarını, iş merkezleri ve otelleri barındırabilecek yapılar, girişimcilik, sübvansiyonlar ve her halde biraz da kamuoyu oluşturmaya yönelik reklamcılık gerektiriyor. Sözünü ettiğimiz türden bir "İstanbul'u satma" girişimi, zaten kıt olan kaynakların eşitlik, adalet ve temel hizmetlerin sağlanması amaçlarına aykırı bir şekilde kullanmak gibi görünse de, biraz daha kapsamlı bir perspektif böyle bir girişimde bulunmazsa eldeki kaynakların büyüemeyeceğine, oysa dünya ekonomisine daha iyi bir entegrasyonun ileride olanakları genişleteceğine işaret ediyor. Ayrıca, yine dünya ekonomisinin yeni işeyişinden çıkarak, artık ulusal ekonomilerin şehirleri değil, şehirlerin ulusal ekonomileri taşıyacağından söz edebiliriz. Bu yüzden İstanbul'u globalleştirme için yapılacak yatırımlar, aktarılacak kaynaklar, Türkiye'nin geleceğini yakından etkileyecektir (Keyder, 1996:104-105).

Keyder yeni sistemin gereklerine uygun kenti tanımlarken, dünya kentin kendi içerisindeki farklılaşmalara, kentin kendi içindeki ayrışmalarına değinmemektedir. Son

yıllarda giderek küreselleşen hangi İstanbul'dan bahsedeceğiz?. Bir yandan giderek kendi modern gettolarına çekilen, siber-site görünümünde, steril mikro kosmoslarında yaşayan çok az bir İstanbullu mu söz konusu olan, ya da gittikçe her türlü sosyal, kültürel yaşamın dışına itilmiş, kentle hiçbir iletişim kanalı olmayan geniş bir kitlenin İstanbuludur bahse konu olan. Kentte yaşayanların bir kentlilik bilincine, o kentin tarih içinde oluşmuş yaşam kültürünün çeşitlendirdiği bir kentli davranış normuna sahip olmayan, kenarda kalmış yüz binlerin kentlisi midir ya da sözü edilen. Kuşkusuz burada küreselleşme süreci ile birlikte İstanbul'un dünya kentler hiyerarşisi içerisinde önemli kazanımlar elde etme potansiyeline sahip olduğunu, bunun realize edilmesi durumunda önemli kazanımlar sağlayacağını, en azından içe kapalı bir İstanbul'a tercih edileceği tartışma götürmeyecek kadar sarihtir. Ancak bu yeni sürecin, madalyonun diğer yüzünün giderek belirginleştirdiği kentsel yapı, kentin adeta çeşitli departmanlara ayrıldığı, giderek kentlerin adeta yarıldığı gerçeğidir Bu durum her ne kadar dünya kenti olmakla çeşitli kazanımları beraberinde getirirse de, bu yeni kentin "sürdürülebilir" olması önünde ciddi açmazlar da bulunmaktadır.

1980 yılından itibaren ihracata dayalı büyüme modelinin uygulamaya başlaması ile birlikte bu politikaların mekan üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Bu dönemde İstanbul-Kocaeli aksının ekonomideki ağırlığı daha da artmaya başlamıştır. Sanayinin bu aksta yoğunlaşması arsa maliyetlerinin artmasına ve giderek alt-yapının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu soruna getirilen çözüm ise sanayinin yoğunlaştığı havzaların çevresinin Kalkınmada Öncelikli Yöre ilan edilmesi ve buralara OSB'lerinin kurulması ve çeşitli teşviklerle desteklenmesi olmuştur. Marmara çevresinde Edirne, Tekirdağ, Kırklareli, Çanakkale, Bilecik ve Bolu, Ege'de Denizli, Uşak ve Afyon; Güneyde ise Gaziantep ve K.Maraş KÖY statüsüne alınmış ve Organize sanayi bölgeleri uygulamaları ile 1970'lerden başlayarak özel yatırımlar için bir ölçüde çekim merkezi olmaya başlamıştır (Tekeli, 1981). Ancak bu politika istenen hedeflere ulaşmada başarılı olmamış, ülkenin batısı teşviklerden aslan payını almaya devam etmiştir.

1980 sonrası yeniden yapılanma sürecinde, ihracata dayalı sermaye birikim rejimi uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile eklemlenme biçimi

olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler temelinde, dış pazarlara yönelik üretim yapan, tekstil, gıda gibi emek ve kaynak yoğun sektörler öne çıkmıştır. Ucuz emek girdisine ve hammadde kaynaklarına yakın kurulan bu sektörler bir çok Anadolu kentinin az sayıda kısmi bir sanayileşme sürecine girmesine neden olmuştur. Popüler yazında "Anadolu Kaplanları", coğrafya, bölge araştırmalarında "sanayi odakları" olarak tanımlanan bu mekanların gelişmesinde işgücü piyasasında yaşanan esnekleşme, fason üretim, büyük miktarlara ulaşan teşvikler, etkili olmuştur. Gaziantep, Denizli, Çorum, Edirne, Konya, K.Maraş bu kentlerin başlıcalarıdır. Anadolu sanayiinde yaşanan bu kısmi gelişmeye karşın Marmara bölgesinin 1980'li yıllardaki baskın karakteri artarak devam etmiştir.

Türkiye Ekonomisi 1977'li yılların sonunda, döviz darboğazının yarattığı krizle karşı karşıya kalmış, 1977-79 döviz krizini, dünya ekonomisine eklemlenmeye çalışarak aşmaya çalışmıştır. Dışa yönelik büyüme modeli olarak tanımlanan bu yeni süreçte, ihracat ve ihracattın artırılması, temel/merkezi kavramların başında yer almıştır. Bu modelin işlerlik kazanmasıyla ihracat değerlerinde zamanla önemli artışlar yaşanmış, ekonominin dış dünya ile entegrasyonu bu modelin gerekleri içinde sağlanmak istenmiştir. Bu dönemle birlikte, Türkiye'de hemen hemen tüm fikir akımlarının benimsediği "ekonomik gelişmenin/kalkınmanın temel yolu; ancak sanayileşme ile olanaklıdır" fikri konsensüsünün de sonu olmuştur.

Türkiye ekonomisinin dışa açıldığı bir konjunktürde, gelişmiş ülkelerde ve daha genel olarak dünya ekonomisinde yaşanan yeniden yapılanma süreci, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle mali sermayenin akışkanlığını daha da hızlandırarak, uluslararası ticarete merkezi bir rol üstlenmiştir. Merkez ülkeleri krizi bir yandan esnek üretim sistemlerinin yaygınlaşması ile aşmaya çalışırken, diğer yandan özellikle iletişim ve bilişim teknolojilerdeki gelişme sayesinde mali sermayenin akışkanlığının giderek hızlanması, krizin aşılmasında önemli bir faktör olmuştur.

Birikimin ve yatırımların giderek ikincilleştiği bir konjunktürde, ihracat performansını 1980-83 ve 1983-87 dönemlerinde bir yandan ithal ikameci dönemde yaratılan ve çoğu kez döviz kısıtı nedeniyle kullanılmayan kapasitelerin devreye sokulması diğer taraftan

görelî fiyatlarla oynanarak ihracatta artış sağlanmıştı. Ancak bu gelişme, başta yatırımlar ve birikim ve bunlarla ilişkili olarak teknolojik gelişmelerin üretime uyarlanması sonucu verimlilik artışlarıyla değil, daha ziyade yurt içi talebin kısılmasına dayalı bir politikayla gerçekleştirilmiş, ancak bu seçenek 1989 yılında itibaren işlevini yitirmişti. Bu dönemden sonra özellikle artan ücretler ve değerlenen kur ihracatı kârlı olmaktan çıkarmış, yeni kapasite de yaratılmadığı için de ihracat sürdürülebilir bir stratejiye dönüştürülemedi (Eşiyok, 2001).

Dünya ekonomisinin giderek küreselleştiği ve küreselleşme sürecinde mali sermayenin öne çıkmasıyla oluşan ekonomik döngüde başta yatırımlar ve birikim olmak üzere reel kesim olumsuz etkilenmiştir. Eğer ekonomik kalkınma sürecinde sonunda yatırımlar ve yatırımların kompozisyonu ile yakından ilgiliyse yatırımların ulusal ve bölgesel düzeydeki gelişmesi kalkınma sürecinde ve bölgesel kalkınmada temel parametrelerden biri olacaktır. Bu bağlamda bir başlangıç hipotezi olarak yatırımların gerilediği 1980 sonrasında bölgesel dengesizliklerin arttığı şeklindeki önermeyi ileri sürebiliriz. Aşağıdaki satırlarda bu önermenin testine yönelik olarak 1981 İmalat Sanayi sonuçlarına göre tesis sayısı, katma değer ve çalışanların ortalaması parametrelerinden hareketle bölgesel dengesizliğin bu dönemin başlangıcını tespit için analiz edeceğiz. İzleyen alt bölümde bu dönemin geldiği noktayı 1986 ve 1996 imalat sanayi verilerini inceleyerek analiz edeceğiz.

III.1.1981 İmalat Sanayi Sonuçlarına Göre Bölgesel Sanayileşme

Tablo 10'da 1981 İmalat sanayi sayım sonuçlarına göre bölgesel gelişmeye ilişkin ele alınan parametreler bağlamındaki gelişmelere yer verilmiştir.

Tablo 10:1981 Sayım Sonuçlarına Göre Bölgesel Sanayileşme

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		Tesis Başına	
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%	Verimlilik	Çalışan Sayısı
Marmara	5492	57,9	398654	48,1	39.821.801,30	52,2	99.890,6	72,6
Ege	1410	14,9	115559	13,9	11.215.789,60	14,7	97.056,8	82,0
İç Anadolu	1101	11,6	102755	12,4	6.682.418,60	8,8	65.032,5	93,3
Karadeniz	644	6,8	89287	10,8	7.476.635,20	9,8	83.737,1	138,6
Akdeniz	520	5,5	86542	10,4	7.245.367,40	9,5	83.720,8	166,4
Güneydoğu	187	2	17334	2,1	2.254.443,60	3,0	130.059,1	92,7
Doğu Anadolu	132	1,4	19169	2,3	1.589.896,80	2,1	82.941,0	145,2
TOPLAM	9486	100	829300	100	76.286.352,50	100,0	91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1981 Sonuçlarına göre Marmara bölgesinin baskın karakteri tesis sayısı parametresine göre artarken, yaratılan katma değer ve çalışanların ortalaması parametrelerine göre görece olarak azalmıştır. Çalışanların ortalaması parametresine göre Marmara bölgesi 1973 yılında % 49,4 paya sahip iken, 1981 verilerine göre bu oran % 48,'e düşmüştür. Tesis sayısı açısından ise ağırlığı 1973 verilerine göre daha da artarak % 54,7'den %57,9'a çıkmıştır. Yaratılan katma değer parametresine göre ise 1973 yılına göre değeri düşmüştür.

Bu bölgemizde önemli bir cazibe merkezi olan İstanbul'un ağırlığı sürmüştür. Bu kent 1980 sonuçlarına göre tesislerin % 79,8'ni barındırırken, çalışanların % 65,2'sine ve katma değer % 58,1'ne sahip bulunmaktadır.

Ege bölgesinin tesis sayısı açısından payı 1973 verilerine göre % 15'den 14,9'a düşerken, çalışanların ortalaması parametresine göre % 14,4'den % 13,9'a gerilemiştir.

Katma değer açısından ise 1973 verilerine göre artarak % 14,8'e yükselmiştir. Bu sayım sonuçlarına göre de İzmir başat kent niteliğini srdrmştir.

1981 verilerine göre üçüncü sırada İç Anadolu bölgesi yer almıştır. Bu bölgemizin 1973 verilerine göre çalışanların % 12,9'unu istihdam ederken, 1981 sonuçlarına göre bu değer % 12,3'e gerilemiştir. Tesis sayısı açısından ise bu bölgemizin 1973 yılında % 12,6 olan payı, 1981'de % 11,6'a gerilemiştir. Katma değer açısından ise göreli bir artış tespit edilmiştir. Bölge, 1973 verilerine göre Türkiye'de yaratılan katma değerin % 6,8'ni üretirken, bu değer 1981'de % 8'e yükselmiştir.

Bu bölgemizde, 1973 yılında olduğu gibi Ankara'nın nc kent niteliği devam etmiştir.

Karadeniz bölgesi 1973 sanayi sayım sonuçlarına göre Türkiye içerisinde tesis sayısı bakımından % 7,79 olan payı, 1981 yılına gelindiğinde gerileyerek % 6,79 olarak gerçekleşmiştir. Çalışanlar ortalaması ve katma değer parametrelerine göre ise payı artmıştır.

1981 verilerine göre, Karadeniz Bölgesinde, tesis sayısı göstergesine göre Samsun ilk sırada yer alırken, çalışanların ortalaması ve katma değer parametrelerine göre Zonguldak ilk sırada yer almıştır.

1981 yılı verilerine göre, dördüncü sırada Akdeniz bölgesi yer almaktadır. Bu bölgemiz tesis sayısı açısından % 5,48; çalışanların ortalaması açısından % 11,75 ve katma değer açısından ise % 9,51 paya sahip bulunmaktadır. Bu bölgemizin 1973 verilerine göre tesis sayısı düşerken, çalışanlar sayısı açısından payı artmış, ancak katma değer göstergesine göre Türkiye içerisindeki payı gerilemiştir.

Bu bölgemiz içerisinde Adana gerek sanayi tesisleri açısından gerekse de çalışanların ortalaması göstergelerine göre önemli bir ağırlığa sahip bulunduğu görülmektedir. 1981 verilerine göre Adana'da 224 sanayi kuruluşu tespit edilmiştir. Bu kuruluşlarda 39424 kişi istihdam edilmektedir. Adana tek başına Akdeniz bölgesinde çalışanların % 45,6'sını

istihdam ederken, kuruluşların ise % 43'nü barındırmaktadır. Bölgede yaratılan katma değer % 46,3'ü yine bu kentde yaratılmıştır. Tüm bu veriler bize Akdeniz bölgesinde Adana'nın öncü kent niteliğini teyit etmektedir.

1981 verilerine göre, diğer sayım sonuçlarında da olduğu gibi, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin en geri kalmış bölgelerimiz olduğu gerçeğini bir kez daha göstermiştir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi 1973 sayım verilerine göre, Türkiye'de yer alan tesis sayısının % 2,07'sine sahip iken, aradan 9 yıl geçmesine karşın payı % 1,97'e gerilemiştir. Çalışanların ortalaması ve katma değer parametrelerine göre ise görece olarak daha iyi bir konuma gelmiştir.

Güney Doğu Anadolu Bölgesi genel olarak bölgesel dengesizliklerden en fazla etkilenen bölgelerimiz arasında yer alırken, bölgede yer alan iller arasında da önemli gelişmişlik farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin, 1981 verilerine göre bölgede yer alan tesislerin % 82'si Gaziantep'te yer alırken (153 sanayi tesisi), çalışanların % 55'nin (9530 kişi) sadece Gaziantep'te istihdam edildiği görülmektedir. Katma değer açısından, bu bölgemizde, Siirt ilinin % 49,3 pay ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Siirt'in katma değer açısından ilk sırada yer alması bu kentimizde genel bir sanayileşme sürecini ya da ileri bir sanayi birikimini göstermemektedir. Katma değer bu ilimizde yüksek olmasının en temel nedeni, Batman Petrol Rafinerisinde kaynaklanmaktadır.

Doğu Anadolu bölgesi 1981 sayım yılının verilerine göre de, bölgesel sanayileşme düzeyi açısından, son sırada yer almıştır. Bu bölgemizin 1973 sayım sonuçlarına göre yapısında görece bir iyileşme sağlanmıştır. Ancak bu gelişme bu bölgemizin geri kalmışlık döngüsünü kırmaya yetmemiştir.

III.1.1. Marmara Bölgesi

Tablo 11’ de Marmara bölgesine ilişkin kentler düzeyinde ele alınan parametrelerin gelişimi gösterilirken, Tablo 12’de ise Marmara bölgesinde yer alan kentlerin Türkiye içindeki yerleri gösterilmiştir.

Tablo 11: Marmara Bölgesi Kentlerinin Bölge İmalat Sanayiindeki Yeri

	Tesis Sayısı	%	Çalışanlar Ortalaması	%	Katma Değer (Milyar TL)	(%)	İşgücü Verimliliği (TL)	Tesis Başına Çalışan Sayısı
İstanbul	4384	79,8	259919	65,2	23.073.453,7	57,9	88.771,7	59,3
Bursa	440	8,0	38439	9,6	3.001.103,7	7,5	78.074,4	87,4
Kocaeli	248	4,5	48537	12,2	8.929.259,9	22,4	183.968,1	195,7
Balıkesir	125	2,3	10454	2,6	871.924,5	2,2	83.405,8	83,6
Adapazarı	70	1,3	9447	2,4	1.240.913,2	3,1	131.355,3	135,0
Tekirdağ	64	1,2	13137	3,3	1.279.561,4	3,2	97.401,3	205,3
Edirne	49	0,9	5312	1,3	321.113,2	0,8	60.450,5	108,4
Kırklareli	45	0,8	4379	1,1	333.795,3	0,8	76.226,4	97,3
Çanakkale	35	0,6	5116	1,3	385.338,3	1,0	75.320,2	146,2
Bilecik	32	0,6	3914	1,0	385.338,3	1,0	98.451,3	122,3
B.TOPLAMI	5492	100,0	398654	100,0	39.821.801,3	100,0	99.890,6	72,6
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 12: Marmara Bölgesinde Kentlerin Türkiye İçindeki Yeri (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına İşgücü
İstanbul	46,2	31,3	30,2	96,5	67,8
Bursa	4,6	4,6	3,9	84,9	100
Kocaeli	2,6	5,9	11,7	200,0	223,9
Balıkesir	1,3	1,3	1,1	90,7	95,7
Adapazarı	0,7	1,1	1,6	142,8	154,5
Tekirdağ	0,7	1,6	1,7	105,9	234,9
Edirne	0,5	0,6	0,4	65,7	124
Kırklareli	0,5	0,5	0,4	82,9	111,3
Çanakkale	0,4	0,6	0,5	81,9	167,3
Bilecik	0,3	0,5	0,5	107,0	139,9
BÖLGE/TÜRKİYE	57,9	48,1	52,2	108,6	83,1
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1981 yılı itibariyle, tesislerin % 57,9'u, işgücünün % 48,1'i ve katma değer % 52,7'si Marmara bölgesinde gerçekleşmiştir. 1973 yılında aynı oranlar sırasıyla % 54,72; %49,37 ve % 55,98 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, 1981 yılında, 1973 yılına göre Marmara bölgesinin tesis sayısı açısından Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında bir azalma gözlenirken, Marmara bölgesinde yer alan kentlerin bölge imalat sanayi içerisindeki payını gösteren Tablo verilerine göre de İstanbul'un baskın karakteri hızlanarak güçlenmiştir. 1973 yılında bölgedeki sanayi tesislerinin % 76,2'si İstanbul'da bulunurken 1981 yılına gelindiğinde bölgedeki tesislerin % 79,8'i bu kentte bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle 1973 yılında Marmara bölgesinde bulunan, 3170 tesisten 2416'sı İstanbul'da bulunurken 1981 yılı itibariyle Marmara bölgesinde bulunan 5492 tesisten 4384 tanesi İstanbul'da bulunmaktadır. Geçen 8 yıl içerisinde İstanbul'un cazibesi daha da artmıştır.

Tesis sayısı açısından Bursa'nın bölge içindeki payında görece bir düşüş gözlenmektedir. 1973 yılında Bölgede yer alan tesislerin % 11,7'i Bursa'ya bulunurken, 1981 yılı itibariyle bu oran % 8'e gerilemiştir. 1973 yılına göre Balıkesir'de tesis sayısının arttığı, diğer illerin tesis sayılarında ise bir gelişmenin olmadığı görülmektedir.

İşgücü açısından kentlerin gelişimi incelendiğinde İstanbul'un bölge istihdamındaki payının düştüğü görülmektedir. İstanbul 1973 yılı itibariyle bölge istihdamının % 75,2'sini karşılarken, kentin 1981 yılında istihdamdaki payı % 65,2'ye gerilemiştir. İstanbul dışında kalan kentlerin istihdam paylarında görece artışlar gerçekleşmiştir.

Katma değer açısından bölgede yer alan kentlerin gelişme süreci değerlendirildiğinde; 1973 yılına göre İstanbul'un katma değer düzeyinde görece bir düşüş yaşanırken, Balıkesir, Adapazarı ve Tekirdağ'ın katma değer paylarında görece artışlar gerçekleşmiştir. İstanbul'un bölge katma değer içerisindeki payındaki azalışın temel nedeni, bölgedeki diğer kentlerin payındaki artışla ilgilidir. Başka bir ifadeyle İstanbul'un katma değerinde de 1987 fiyatları ile bir artış gerçekleştirmiş olmakla birlikte, bölgesel katma değer toplam değeri daha fazla arttığından İstanbul'un bölge içi görece payı azalmıştır.

Verimlilik düzeyi açısından bölgedeki kentlerin yapısı incelendiğinde, İstanbul'un verimlilik düzeyi 1973 yılına göre görece olarak azalırken, bölgesel ortalama verimlilik düzeyinde de 1973 yılına göre görece bir aşınma gözlenmektedir. Buna karşın bölgenin ortalama verimlilik düzeyi Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Bu sonuç, Marmara bölgesindeki sanayi yapısının görece olarak daha gelişkin bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. 1981 yılı itibarıyla verimlilik düzeyi yüksek kentlerin başında Kocaeli, Sakarya gelmektedir.

Tesis başına düşen çalışan sayısı göstergesine göre, 1981 yılında ölçek büyüklüklerinin, sanayileşmenin yaygınlaşmasına paralel küçüldüğü görülmektedir. Örneğin 1973 yılında bölgesel ölçek büyüklüğü 98 kişi iken, 1981 yılında 73 kişiye gerilemiştir. Ölçek büyüklüğünün düşmesi Türkiye ortalamasında da gözlenmektedir. 1973 yılı itibarıyla Türkiye'de tesis başına 108 kişi istihdam edilirken, 1981 yılında bu değer 87'e gerilemiştir.

III.1.2. Ege Bölgesi

1981 imalat sanayi sayım sonuçları Ege bölgesine ilişkin bölgesel gelişme düzeyi Tablo 13'de, bölge illerinin Türkiye imalat sanayi içerisindeki ağırlıkları ise Tablo 14' de gösterilmiştir

Tablo 13: Ege Bölgesi Kentlerinin Bölge İmalat Sanayiindeki Yeri

	Tesis Sayısı	%	Çalışanlar Ortalaması	%	Katma Değer (Milyar TL)	İşgücü Verim (%)	Tesis Başına Çalışan Sayısı
İzmir	851	60,4	74060	64,1	7.987.707,9	71,2	87,0
Manisa	161	11,4	10528	9,1	668.278,5	6,0	65,4
Denizli	124	8,8	7886	6,8	483.471,7	4,3	63,6
Aydın	103	7,3	7300	6,3	486.544,5	4,3	70,9
Uşak	58	4,1	2590	2,2	90.234,6	0,8	44,7
Afyon	49	3,5	4817	4,2	712.033,8	6,3	98,3
Kütahya	36	2,6	5230	4,5	393.775,7	3,5	145,3
Muğla	28	2,0	3148	2,7	393.743,0	3,5	112,4
TOPLAM	1410	100,0	115559	100,0	11.215.789,6	100,0	82,0
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 14:Ege Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
İzmir	9,0	8,9	10,5	117,2	99,5
Manisa	1,7	1,3	0,9	69,0	74,8
Denizli	1,3	1,0	0,6	66,6	72,8
Aydın	1,1	0,9	0,6	72,5	81,1
Uşak	0,6	0,3	0,1	37,9	51,1
Afyon	0,5	0,6	0,9	160,7	112,5
Kütahya	0,4	0,6	0,5	81,8	166,2
Muğla	0,3	0,4	0,5	136,0	128,6
BÖLGE/TÜRKİYE	14,9	13,9	14,7	105,5	93,8
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1981 sanayi sayımına göre, Ege bölgesi sanayi tesislerinin % 14,9'na, çalışanların % 13,9'na ve katma değer % 14,8'ne sahip bulunmaktadır. Aynı oranlar 1973 sanayi sayımında sırasıyla % 15; % 14,43 ve % 13,35 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlardan da anlaşılacağı gibi Ege bölgesinin Türkiye imalat sanayi içindeki payında sadece katma değer oranında görece bir artış gerçekleşmiştir.

Ege bölgesinde 1927, 1976,1973 sanayi sayımlarında olduğu gibi 1981 sanayi sayımında da İzmir'in sanayi merkezi rolü sürmektedir. 1973 sanayi sayımlarına göre İzmir'in bölge içi merkezi rolünde görece bir gerileme gözlemlense de bölge ve Türkiye sanayiindeki merkezi rolü devam etmektedir. İzmir'in bölge içi görece payındaki gerilemenin temel nedeni, esas olarak 1950'li yıllarda başlayan ve 1970'li yıllarda hızlanarak devam eden bölge ve Türkiye sanayiinde gözlemlenen yaygınlaşma ve gelişme eğilimi ile ilgilidir.

Ege bölgesinde, İzmir yanında, bölge sanayi içinde, 80'li yıllarda ağırlığı artan kent Denizli olmuştur. Denizli esas olarak İzmir'in uzantısı olarak gelişen bir kent görünümündedir. Denizli'nin 1973 yılında bölge sanayi içerisindeki payı sanayi tesislerinde % 5,1 iken, 1981 yılında % 8,8'e yükselmiştir. Katma değer ve işgücünün sayısında da benzer bir artış gözlenmektedir. Bu kentin gelişmesinde Organize sanayi bölgeleri, KÖY uygulaması, işçi şirketleri, dış ticaret şirket uygulaması gibi faktörler etkili olmuştur.

Bölgede verimlilik düzeyi Türkiye ortalamasının biraz üzerinde gerçekleşmiştir. Verimlilik düzeyi bölge ve Türkiye üzerinde bulunan kentler olarak; Afyon ve Muğla öne çıkmaktadır.

Tesis başına çalışan sayısı göstergesine göre bu bölgemiz Türkiye ortalamasının gerisinde bulunmaktadır.

Bölgenin Türkiye imalat sanayi içerisindeki önemini gösteren Tablo verilerine göre, İzmir Türkiye imalat sanayiinde önemli bir noktada bulunmaktadır. 1973 yılında Türkiye'deki imalat sanayi tesislerinin % 9,49'u, çalışanların % 10,09'u ve katma değer % 11,37'si bu kente yer alırken, 1981 yılına gelindiğinde, kent Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında görece bir aşınma gözlemlenmektedir. Bu bölgede bulunan Denizli'nin sanayi yapısındaki gelişme Türkiye ile kıyaslandığında da gelişmenin boyutu rahatlıkla izlenmektedir.

III.1.3. İç Anadolu Bölgesi

1981 imalat sanayi sayım sonuçlarına göre İç Anadolu bölgesine ilişkin bölgesel sanayileşme düzeyi Tablo 15'de bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalat sanayi içerisindeki görece önemleri de Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 15:İç Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Yeri

	Tesis Sayısı	%	Çalışanlar Ortalaması	%	Katma Değer (Milyar TL)	(%)	İşgücü Verimliliği (TL)	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Ankara	631	57,3	45018	43,8	3.502.893,8	52,4	77.811,0	71,3
Konya	155	14,1	18370	17,9	1.120.670,0	16,8	61.005,4	118,5
Eskişehir	113	10,3	15023	14,6	982.575,1	14,7	65.404,7	132,9
Kayseri	110	10,0	14592	14,2	793.412,6	11,9	54.373,1	132,7
Nevşehir	25	2,3	1618	1,6	63.743,3	1,0	39.396,3	64,7
Sivas	25	2,3	4811	4,7	40.222,5	0,6	8.360,5	192,4
Niğde	15	1,4	1860	1,8	105.807,7	1,6	56.885,9	124,0
Yozgat	12	1,1	1043	1,0	65.670,4	1,0	62.963,0	86,9
Çankırı	8	0,7	259	0,3	3.075,7	0,0	11.875,5	32,4
Kırşehir	7	0,6	161	0,2	4.347,5	0,1	27.003,2	23,0
TOPLAM	1101	100,0	102755	100,0	6.682.418,6	100,0	65.032,5	93,3
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 16:İç Anadolu Bölgesi Kentlerinin Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri(%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Ankara	6,7	5,4	4,6	84,6	81,6
Konya	1,6	2,2	1,5	66,3	135,6
Eskişehir	1,2	1,8	1,3	71,1	152,1
Kayseri	1,2	1,8	1,0	59,1	151,8
Nevşehir	0,3	0,2	0,1	42,8	74
Sivas	0,3	0,6	0,1	9,1	220,1
Niğde	0,2	0,2	0,1	61,8	141,9
Yozgat	0,1	0,1	0,1	68,4	99,4
Çankırı	0,1	0	0,0	12,9	37,1
Kırşehir	0,1	0	0,0	29,4	26,3
BÖLGE/TÜRKİYE	11,6	12,4	8,8	70,7	106,8
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

İç Anadolu bölgesinin Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı 1981 yılı itibariyle sanayi tesislerinde % 11,6; işgücünde % 12,4 ve katma değerde % 8,8 olarak gerçekleşmiştir. Bölgenin Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında 1973 yılına göre tesis sayısı ve işgücünde görece bir düşüş, katma değerde ise artış gerçekleşmiştir.

İç Anadolu bölgesinde Ankara'nın bölge içi görece payında 1973 yılına göre bir gerileme gerçekleşse de, Bölge içindeki merkezi kent yapısı devam etmektedir. 1973 yılına göre bölge sanayi içerisinde paylarını artıran başlıca kentler; Konya, Eskişehir ve Kayseri olmuştur. Bu durum sanayileşme sürecinin Anadolu'ya yayıldığı döneme tekabül etmektedir.

Bölgede işgücü verimliliği 1973 yılına göre artsa da, hâlâ Türkiye ortalamasının oldukça altında bulunmaktadır. Bölgede verimlilik düzeyi en yüksek kent Ankara'dır.

Tesis başına çalışan sayısı göstergesine göre bölgede bulunan tesislerin ölçek büyüklüğü Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Bölgede sanayileşme düzeyi açısından, ilk sırada bulunan Ankara'nın, Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında, katma değer göstergesine göre, 1981 yılında 1973 yılına göre bir artış yaşanırken, tesis sayısı ve işgücü değerlerine göre düşüş yaşanmıştır. Bu bölgede yer alan ve son yıllarda

“Anadolu Kaplanları”olarak tanımlanan Konya, Kayseri ve Eskişehir’in Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında görece artışlar gözlemlenmektedir.

III.1.4. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz bölgesine ilişkin bölgesel sanayileşmenin gelişimi Tablo 17’de de, bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalat sanayi içerisindeki görece payları ise Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 17:Karadeniz Bölgesi Kentlerinin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Yeri

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayı	%	Ortalama	%	(Milyar TL)	%		
Samsun	116	18,0	16634	18,6	1.273.287,6	17,0	76.547,3	143,4
Zonguldak	106	16,5	25056	28,1	2.854.625,7	38,2	113.929,8	236,4
Bolu	62	9,6	4952	5,5	337.056,9	4,5	68.064,8	79,9
Çorum	61	9,5	2458	2,8	123.447,6	1,7	50.222,8	40,3
Ordu	58	9,0	3406	3,8	432.576,3	5,8	127.004,2	58,7
Trabzon	57	8,9	5921	6,6	291.970,7	3,9	49.311,0	103,9
Rize	42	6,5	14567	16,3	658.108,6	8,8	45.178,0	346,8
Giresun	37	5,7	3257	3,6	136.796,6	1,8	42.000,8	88,0
Tokat	34	5,3	3505	3,9	654.557,5	8,8	186.749,7	103,1
Sinop	26	4,0	2666	3,0	62.071,9	0,8	23.282,8	102,5
Amasya	19	3,0	1979	2,2	373.336,7	5,0	188.649,2	104,2
Kastamonu	16	2,5	1778	2,0	173.156,2	2,3	97.388,2	111,1
Artvin	8	1,2	3087	3,5	105.493,0	1,4	34.173,3	385,9
Gümüşhane	2	0,3	21	0,0	149,8	0,0	7.134,9	10,5
TOPLAM	644	100,0	89287	100,0	7.476.635,2	100,0	83.737,1	138,6
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 18:Karadeniz Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İçindeki Yeri(%)

	Tesis	Çalışanlar	Katma Değer	İşgücü	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayı	Ortalama		Verimliliği	
Samsun	1,2	1,2	1,7	83,2	164,1
Zonguldak	1,1	1,3	3,7	123,9	270,5
Bolu	0,7	0,6	0,4	74,0	91,4
Çorum	0,6	0,3	0,2	54,6	46,1
Ordu	0,6	0,4	0,6	138,1	67,2
Trabzon	0,6	0,7	0,4	53,6	118,9
Rize	0,4	1,8	0,9	49,1	396,8
Giresun	0,4	0,4	0,2	45,7	100,7
Tokat	0,4	0,4	0,9	203,0	118
Sinop	0,3	0,3	0,1	25,3	117,3
Amasya	0,2	0,2	0,5	205,1	119,2
Kastamonu	0,2	0,2	0,2	105,9	127,1
Artvin	0,1	0,4	0,1	37,1	441,5
Gümüşhane	0	0	0,0	7,8	12
BÖLGE/TÜRKİYE	6,8	10,8	9,8	91,0	158,6
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Karadeniz bölgesi 1981 yılı itibariyle Türkiye’de bulunan tesislerin % 6,8’ne, çalışanların % 10,8’ne ve katma değer % 9,9’na sahip bulunmaktadır. 1981 yılı itibariyle, bu bölgemizde 644 sanayi işletmesi bulunurken, bu işletmelerde 89287 kişi istihdam edilmiştir. Bölge 1987 fiyatları ile, 7,476,635,2 milyar TL katma değer yaratmıştır.

Karadeniz bölgesinde yer alan Zonguldak’ın bölge sanayi içerisindeki ağırlığı sürmektedir. Ancak 1973 yılına göre bölge sanayi içerisindeki ağırlığında önemli düzeylere varan aşınmalar gerçekleşmiştir. Bölgede diğer önemli bir sanayi merkezi olarak da Samsun öne çıkmaktadır. Bu iki kentin 1981 yılı itibariyle bölge sanayi içerisindeki payları sanayi tesislerinde % 34,5; işgücü açısından % 46,7 ve katma değer açısından ise % 55,2 olarak gerçekleşmiştir.

Bölgede işgücü verimliliği Türkiye ortalamasının oldukça altında kalmıştır. Ancak Büyük ölçekli KİT yatırımlarından dolayı tesis başına düşen işgücü değeri Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde gerçekleşmiştir.

Bölgede yer alan kentlerden Zonguldak ve Samsun’un Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı %1’in üzerinde iken, geri kalan tüm kentlerin ağırlığı %1’in oldukça altında kalmıştır.

III.1.5. Akdeniz Bölgesi

Akdeniz bölgesine ilişkin bölgesel sanayileşmenin gelişimi Tablo 19’da, bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalat sanayi içerisindeki görece payları ise Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 19: Akdeniz Bölgesi Kentlerinin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Yeri

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	(%)		
Adana	224	43,1	39424	45,6	3.357.956,1	46,3	85.175,43	176
İçel	81	15,6	13584	15,7	1.963.825,7	27,1	144.569,03	167,7
Antalya	61	11,7	6313	7,3	575.367,9	7,9	91.140,17	103,5
Hatay	60	11,5	19037	22,0	848.766,7	11,7	44.585,11	317,3
Isparta	49	9,4	4034	4,7	194.079,7	2,7	48.110,97	82,3
Burdur	27	5,2	2174	2,5	187.344,9	2,6	86.175,21	80,5
K.Maraş	18	3,5	1976	2,3	118.026,4	1,6	59.729,95	109,8
TOPLAM	520	100,0	86542	100,0	7.245.367,4	100,0	83.720,82	166,4
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 20: Akdeniz Bölgesi Kentlerinin Türkiye İçindeki Önemi (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Adana	2,4	4,8	4,4	92,6	201,4
İçel	0,9	1,6	2,6	157,2	191,9
Antalya	0,6	0,8	0,8	99,1	118,4
Hatay	0,6	2,3	1,1	48,5	363
Isparta	0,5	0,5	0,3	52,3	94,2
Burdur	0,3	0,3	0,2	93,7	92,1
K.Maraş	0,2	0,2	0,2	64,9	125,6
BÖLGE/TÜRKİYE	5,5	10,4	9,5	91,0	190,4
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Akdeniz bölgesinin 1980’li yılların başında Türkiye imalat sanayi içerisindeki yeri şöyle özetlenebilir: Türkiye’de bulunan 10 ve daha üzeri işçi çalıştıran imalat sanayi tesislerinin 520 tanesi bu bölgede bulunmaktadır. Tesis sayısı açısından bölgenin Türkiye içerisindeki yeri % 5,5’tir. Aynı oran 1973 yılında % 6,58 olarak tespit edildiğine göre bölgenin sanayi tesis sayısı açısından görece bir gerileme yaşadığı söylenebilir. Bölge 1981 yılında 1987 fiyatlarıyla 7, 245,367, 4 Milyar TL katma değer üretmektedir. Bu miktarın Türkiye toplam imalat sanayi katma değer içerisindeki payı % 9,6’dır. Aynı oran 1973 yılında %11 olarak tespit edilmiş olduğuna göre bölge katma değer açısından da gerilemiştir. Bölgede 1973 yılına göre istihdamın arttığı görülmektedir. 1973 yılında

Türkiye imalat sanayi istihdamı içerisinde % 8,17'lik paya sahip bölgenin payı 1981 yılında % 10,4'e yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, bu bölgemiz çalışanların ortalaması ve tesis sayısı göstergelerine göre 5. Sırada bulunurken, katma değer göstergesine göre tüm bölgeler içerisinde 4.sırada bulunmaktadır.

Bölgede bulunan tesislerin ölçek büyüklüğü Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bulunmaktadır. Bu durum tesis sayısı açısından 5.sırada bulunan bölgenin katma değer sıralamasında 4.sırada bulunmasında da açıkça izlenmektedir.

Verimlilik düzeyi açısından İçel'de görülen yüksek verimlilik düzeyine karşın, Türkiye ortalamasının altında bulunmaktadır. Hatay, Isparta ve K.Maraş bölgenin ortalama verimlilik düzeyini düşüren kentlerin başında gelmektedir.

Akdeniz bölgesinde Adana'nın geleneksel üstünlüğünün 1980'li yılların başında da sürdürüldüğü görülmektedir. Ancak 1973 yılına göre kentin bölgesel tesis sayısı ve işgücü içerisindeki payı azalırken, katma değer içerisindeki payında artış gerçekleşmiştir. Bölgede ikinci sanayi merkezi konumunda bulunan İçel'in bölgesel katma değerden aldığı pay 1973 yılına göre önemli ölçüde gerileme gözlemlenmektedir. 1973 yılında Akdeniz bölgesi içerisinde katma değer % 51,1'ni yaratan İçel 1981 yılına gelindiğinde bölge içi katma değerdeki payı % 27,1'e gerilemiştir.

Bölgede merkezi sanayi kent yapısı sergileyen Adana'nın Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında 1973 yılına göre tesis sayısı açısından düşüş, katma değer ve işgücü açısından görece bir iyileşme gözükmemektedir.

III.1.6. Güneydoğu Anadolu

Güneydoğu bölgesine ilişkin bölgesel sanayileşmenin gelişimi Tablo 21'de, bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalata sanayi içerisindeki görece payları ise Tablo 22'de gösterilmiştir.

Tablo 21: Güneydoğu Bölgesi Kentlerinin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Yeri

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
Gaziantep	153	81,8	9530	55,0	504.630,6	22,4	52.951,8	62,3
Diyarbakır	15	8,0	2166	12,5	581.036,5	25,8	268.253,3	144,4
Urfa	10	5,3	926	5,3	28.129,3	1,2	30.377,2	92,6
Adıyaman	4	2,1	1029	5,9	27.696,1	1,2	26.915,6	257,3
Siirt	3	1,6	3651	21,1	1.111.995,7	49,3	304.572,9	1217,0
Mardin	2	1,1	32	0,2	955,3	0,0	29.852,6	16,0
TOPLAM	187	100,0	17334	100,0	2.254.443,6	100,0	130.059,1	92,7
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		92.790,1	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 22: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kentlerinin Türkiye İçindeki Yeri(%)

	Tesis	Çalışanlar	Katma Değer	İşgücü	Tesis Başına
	Sayısı	Ortalaması		Verimliliği	Çalışan Sayısı
Gaziantep	1,6	1,1	0,7	57,1	71,3
Diyarbakır	0,2	0,3	0,8	289,1	165,2
Urfa	0,1	0,1	0,0	32,7	105,9
Adıyaman	0	0,1	0,0	29,0	294,4
Siirt	0	0,4	1,5	328,2	1392,4
Mardin	0	0	0,0	32,2	18,3
BÖLGE/TÜRKİYE	2	2,1	3,0	140,2	106,1
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1981 yılı itibariyle Türkiye’de bulunan imalat sanayi tesislerinin 187 tanesi, işgücünün 17334’ü ve katma değer 2,254,443,6 Milyar TL’si bu bölgemizde yaratılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bölgenin tesis sayısı açısından Türkiye imalat sanayi içerisindeki yeri % 2, işgücü açısından % 2,1 ve katma değer açısından % 3 olarak tespit edilmiştir. Bu değerlere göre bu bölgemiz bölgesel sıralamada tesis sayısı açısından 6. Sırada bulunurken, istihdam açısından 7. Ve katma değer açısından Doğu Anadolu bölgesi ile aynı orana % 3’lük paya sahip bulunmaktadır.

Bölgesel dengesizliklerden en fazla etkilenen bölgelerin başında gelen bölgemizde Güneydoğu Anadolu bölgesi kendi içerisinde de önemli gelişme farklılıklarını 1980’li yılların başında da sürdürmektedir. Gaziantep, bölgesel istihdamın yarıdan fazlasını istihdam ederken, tesislerin % 81,8’i bu kentte bulunmaktadır. Kentin bölgesel katma değer içerisindeki payı görece olarak düşük kalmıştır. Bunun temel nedeni, Batman’da

bulunan petrol rafinerileri olup, Siirt, bölge katma değerinin yarısını tek başına yaratmaktadır.

İşgücü verimliliği ağırlıklı olarak Siirt ve Diyarbakır'da bulunan KİT'lerden dolayı Türkiye'nin çok üzerinde oluşmasına neden olmuştur. Bu iki kent istisna kabul edilirse, bölgedeki diğer illerin verimliliği oldukça düşük düzeylerde bulunmaktadır. Bölgede sanayi merkezi konumunda bulunan Gaziantep'te dahi verimlilik düzeyi Türkiye ortalamasının oldukça altında bulunmaktadır. Verimlilik düzeyinin düşük olması teknolojik yapının bu bölgemizde geri olması ile ilgilidir.

Tesis başına düşen çalışan sayısı göstergesine göre, Diyarbakır, Adıyaman ve Siirt'te KİT yatırımlarından dolayı büyük ölçekli ancak az sayıda tesislere sahip oldukları görülmektedir.

III.1.7. Doğu Anadolu Bölgesi

Doğu Anadolu bölgesine ilişkin bölgesel sanayileşmenin gelişimi Tablo 23' de, bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalata sanayi içerisindeki göreceli payları ise Tablo 24' de gösterilmiştir.

Tablo23:Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü	Tesis Başına
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%	Verimliliği	Çalışan Sayısı
Erzurum	33	25	2353	12,3	120.370,83	7,6	51.156,3	71,3
Elazığ	23	17,4	4880	25,5	264.147,44	16,6	54.128,6	212,2
Malatya	23	17,4	6619	34,5	917.242,52	57,7	138.577,2	287,8
Erzincan	18	13,6	2379	12,4	97.095,88	6,1	40.813,7	132,2
Van	14	10,6	800	4,2	86.066,64	5,4	107.583,3	57,1
Ağrı	7	5,3	400	2,1	10.563,39	0,7	26.408,5	57,1
Kars	6	4,5	753	3,9	55.944,65	3,5	74.295,7	125,5
Bitlis	5	3,8	896	4,7	38.282,06	2,4	42.725,5	179,2
Hakkari	1	0,8	23	0,1	0	0,0	0,0	23,0
Muş	1	0,8	46	0,2	68,31	0,0	1.485,0	46,0
Tunceli	1	0,8	20	0,1	115,08	0,0	5.754,0	20,0
TOPLAM	132	100	19169	100	1.589.896,80	100,0	82.941,0	145,2
TÜRKİYE	9486		829300		76.286.352,50		91.988,8	87,4

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 24:Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayiinde Yeri(%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Erzurum	0,3	0,3	0,2	55,6	81,6
Elazığ	0,2	0,6	0,3	58,8	242,8
Malatya	0,2	0,8	1,2	150,6	329,3
Erzincan	0,2	0,3	0,1	44,4	151,3
Van	0,1	0,1	0,1	117,0	65,3
Ağrı	0,1	0	0,0	28,7	65,3
Kars	0,1	0,1	0,1	80,8	143,6
Bitlis	0,1	0,1	0,1	46,4	205
Hakkari	0	0	0,0	0,0	26,3
Muş	0	0	0,0	1,6	52,6
Tunceli	0	0	0,0	6,3	22,9
BÖLGE/TÜRKİYE	1,4	2,3	2,1	90,2	166,1
TÜRKİYE	100	100	100	100	100

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Doğu Anadolu bölgesi tıpkı Güney Doğu Anadolu bölgesinde olduğu gibi 1980'li yılların başında da "makus kaderi"ni yenememiştir. Bölgede 1981 yılı itibariyle 132 tesis bulunmakta olup, bu tesislerde 19169 kişi istihdam edilmektedir. Bölge 1987 fiyatları ile 2,254,348,64 Milyar TL katma değer üretmiştir. Başka bir ifadeyle bölgenin Türkiye sanayi tesisleri içerisindeki payı % 1,4; katma değer içerisindeki payı % 3 ve işgücü içerisindeki payı da % 2,3 olarak tespit edilmiştir.

Bölgede Malatya, Erzincan ve Elazığ'ın bölgenin diğer kentlerine göre daha iyi bir durumda oldukları görülmektedir. Bu 3 kent, bölgede yaratılan katma değer % 86,2'sine, istihdamın %72,4'ne ve tesislerin Erzurum'la birlikte %73,4'ne sahip bulunmaktadır.

Bölgede işgücü verimliliği açısından Erzincan ve Malatya'da gözlemlenen yüksek verimlilik nedeniyle (KİT tesislerinden dolayı) Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Gene KİT yatırımlarından dolayı, tesislerin ölçek büyüklükleri, Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır.

Bölgede yer alan hiçbir kentin ele alınan göstergeler açısından Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı % 1 ve üzerinde bulunmamaktadır. Bu sonuç bu bölgemizde bölgesel dengesizliklerin kentsel düzeyde de ne derecede şiddetli yaşandığının en temel kanıtıdır.

III.2. Küreselleşme Sürecinin Kentsel ve Bölgesel

Sanayileşme Üzerinde Yarattığı Etkiler: 1981-1996

Bu alt bölümde kentsel ve bölgesel analiz, 1996 verileri 1981 verileri ile karşılaştırılarak analiz edilecektir. Böylelikle ihracata dayalı büyüme modelinin gündeme geldiği 1980'li yılların mekan üzerinde yarattığı etkiler daha iyi görülebilecektir. Bunun için 1981 ve 1996 yılları karşılaştırmalı olarak analize dahil edilecektir.

III.2.1. Marmara Bölgesi

1996 imalat sanayi sayım sonuçlarına göre Marmara bölgesinde yer alan kentlerin bölge içindeki önemleri Tablo 25'de, Türkiye imalat sanayi içerisindeki payları ise Tablo 26'da gösterilmiştir.

Tablo 25: Marmara Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
İstanbul	3766	71,5	301445	57,3	52.371.319	47,1	173.734,20	80
Bursa	544	10,3	82051	15,6	13.221.025	11,9	161.131,80	150,8
Kocaeli	343	6,5	47974	9,1	26.452.655	23,8	551.395,60	139,9
Balıkesir	112	2,1	11756	2,2	2.106.555	1,9	179.189,80	105
Adapazarı	111	2,1	11617	2,2	2.458.005	2,2	211.586,90	104,7
Tekirdağ	157	3	32333	6,1	5.076.943	4,6	157.020,50	205,9
Edirne	60	1,1	8472	1,6	879.966	0,8	103.867,60	141,2
Kırklareli	71	1,3	10441	2	2.961.619	2,7	283.652,80	147,1
Çanakkale	35	0,7	4439	0,8	1.618.957	1,5	364.712,10	126,8
Bilecik	50	0,9	10638	2	2.427.262	2,2	228.169,00	212,8
Yalova	15	0,3	5368	1	1.627.636	1,5	303.210,80	357,9
TOPLAM	5264	100	526534	100	111.201.942	100	211.196,10	100
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,70	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 26: Marmara Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
İstanbul	35,6	29,2	25,7	88,1	81,9
Bursa	5,1	7,9	6,5	81,7	154,4
Kocaeli	3,2	4,6	13,0	279,5	143,1
Balıkesir	1,1	1,1	1,0	90,8	107,4
Adapazarı	1,0	1,1	1,2	107,3	107,1
Tekirdağ	1,5	3,1	2,5	79,6	210,8
Edirne	0,6	0,8	0,4	52,6	144,5
Kırklareli	0,7	1,0	1,5	143,8	150,5
Çanakkale	0,3	0,4	0,8	184,9	129,8
Bilecik	0,5	1,0	1,2	115,7	217,7
Yalova	0,1	0,5	0,8	153,7	366,3
BÖLGE/TÜRKİYE	49,7	50,9	54,5	107,1	102,4
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Marmara bölgesinin Türkiye sanayi tesisleri içerisindeki payı 1981 yılında 5492 tesis ile % 57,9 iken, 1996 sanayi sayım sonuçlarına göre payı 5164 tesis ile % 48,8'e gerilemiştir. Bölge 1981 yılında Türkiye katma değerinin % 52,14'nü yaratırken, 1996 yılında payı %54,5'e yükselmiştir. İstihdamda bölgenin payı % 54,10'dan % 50,4'e gerilemiştir.

Kentler düzeyinde 1981 ile 1996 yılları kıyaslandığında, İstanbul'un 1996 yılı itibariyle bölge içindeki payında 1981 yılına göre gerileme gözlemlenmektedir. Bu sonuç, Marmara bölgesinde sanayileşmenin İstanbul dışındaki bölge kentlerine yayılması olması ile ilgilidir. Örneğin, 1981 yılında bölge katma değeri içerisinde % 7,5 paya sahip olan Bursa, 1996 yılında bölge katma değerinin % 11,9'nu üretir hale gelmiştir. Aynı şekilde İstihdamdaki payı 1996 yılında 1981 yılına göre önemli miktarda artarak 38439'dan 82051'e yükselmiştir. Tesis sayısında da görece bir artış gerçekleşmiştir. Bursa'nın gösterdiği gelişme Kocaeli'nde izlenmemektedir. 1981 yılında bölge katma değerinde % 22,4 paya sahip olan kent, 1996 yılına gelindiğinde, bölge katma değerinde aldığı pay çok az artırarak % 23,8'e çıkmış,, tesis sayısı ve istihdamdaki performansı da Bursa'ya göre sınırlı kalmıştır. Bölgede 1981-1996 döneminde önemli gelişme gösteren diğer bir kentler ise; Kırklareli, Bilecik ve Çanakkale olmuştur.

Bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalat sanayi içerisindeki yeri incelendiğinde, İstanbul'un Türkiye imalat sanayi içerisindeki payında 1996 yılında, 1981 yılına göre düşüşler gerçekleşmiştir. 1981 yılında Türkiye'deki tesislerin % 46,2'i İstanbul'da bulunurken, bu oran 1996 yılında % 35,6'a düşmüştür. İstanbul 1981 yılında Türkiye'de yaratılan katma değer % 30,5'ni tek başına yaratırken, aynı oran 1996 yılında %25,7'e gerilemiştir. İşgücü açısından da benzer bir eğilim gözlemlenmektedir. İstanbul 1981 yılında Türkiye istihdamındaki payı % 31,3 iken, 1996 yılında % 29,2'e gerilemiştir. İstanbul'un Türkiye imalat sanayi içerisindeki görece öneminin azalması Türkiye ölçeğinde sanayileşme sürecinde gözlemlenen gelişme ve İstanbul sanayiinin çevre illere yayılması ile ilgilidir.

III.2.2. Ege Bölgesi

Ege bölgesinde 1981 yılı itibariyle 1410 tesis faaliyette bulunurken, 1996 yılında bu sayı 2109'a çıkmıştır. Bölgede 1981 yılı itibariyle 115559 kişi istihdam edilirken bu sayı 1996 yılında 179863'e çıkmıştır. Bölge 1981 yılı itibariyle Türkiye katma değerinin % 14,72'sini yaratırken bu değer 1996 yılında %18,2'e çıkmıştır. 1981 yılı itibariyle Türkiye'de bulunan imalat sanayi tesislerinin % 14,9'u bölgede bulunurken, bu oran 1996 yılında %19,9'a çıkmıştır. Benzer bir eğilim işgücü açısından da izlenmektedir. 1981 yılında Ege bölgesi Türkiye imalat sanayi işgücününün % 15,68'ni istihdam ederken, bu oran 1996 yılında %17,4'e çıkmıştır. Bölgede yer alan tesislerin ölçek büyüklüğü 1981 yılına göre az da olsa küçülmüştür. 1981 yılında bölgede yer alan tesislerin ortalama ölçek büyüklüğü 87,4 iken, 1996 yılında bu değer 85,3'e gerilemiştir. Ege bölgesi sanayiinde 1981-1996 döneminde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir.

Ege bölgesinde ve Türkiye sanayi içerisinde önemli bir ağırlığa sahip İzmir'in 1981 yılına göre tesis sayısında düşüş gözlemlenmektedir. 1981 yılında sanayi tesisi açısından bölge sanayi içerisinde % 60,4 paya sahip kent, 1996 yılına gelindiğinde bölge içerisindeki payı % 52,3'e gerilemiştir. Kentin sadece katma değer payında 1981 yılına göre görece bir artış gerçekleşmiştir. İzmir'de tesislerin ölçek büyüklüğünü gösteren "tesis başına çalışan sayısı" göstergesine göre de tesis ölçeği büyümüştür. 1981 yılına göre bölge içindeki tesis sayısı artan kentler; Denizli ve Afyon'dur. Özellikle Denizli'deki

gelişme oldukça dikkat çekicidir. 1981 yılında Ege bölgesinde yer alan imalat sanayi tesislerinin % 8,8'i bu kentte bulunurken, 1996 yılında bu oran büyük bir sıçramayla % 19,9'a çıkmıştır. Denizli'nin sanayileşme sürecindeki ivmeyi ele aldığımız diğer göstergeler de doğrulamaktadır. 1981 yılında bu kent bölgedeki sanayi istihdamın % 6,8'ni karşılarken bu oran 1996 yılında % 15,8'e çıkmıştır. Kentin yarattığı katma değer düzeyinde de 1981 yılına göre önemli bir artış gerçekleşmiştir. Sanayileşme sürecinde gözlemlenen tüm bu gelişmeler neticesinde kentin ortalama verimlilik düzeyinde 1981 yılına göre önemli düzeyde artış gerçekleşmiştir.

Tablo 27:Ege Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
İzmir	1103	52,3	104734	58,2	28.291.034	76,2	270.123	95,0
Manisa	222	10,5	19703	11,0	3.561.250	9,6	180.747	88,8
Denizli	419	19,9	28408	15,8	3.061.087	8,2	107.754	67,8
Aydın	102	4,8	8004	4,5	821.113	2,2	102.588	78,5
Uşak	84	4,0	6026	3,4	281.713	0,8	46.750	71,7
Afyon	111	5,3	6739	3,7	520.210	1,4	77.194	60,7
Kütahya	47	2,2	4552	2,5	363.864	1,0	79.935	96,9
Muğla	21	1,0	1697	0,9	220.367	0,6	129.857	80,8
TOPLAM	2109	100,0	179863	100,0	37.120.637	100,0	206.383	85,3
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,7	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Ege bölgesinin ve bölgede yer alan kentlerin Türkiye imalat sanayi içerisindeki paylarını gösteren Tablo 28 verileri göz önüne alındığında, 1981 yılına göre sanayileşme düzeyinde önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. 1981 yılında Türkiye'de yer alan imalat sanayi tesislerinin % 14,9'u bu bölgemizde yer alırken, bu oran 1996 yılında %19,9'a çıkmıştır. Bölgenin sadece işgücü verimlilik düzeyinde ve ölçek büyüklüğünde 1981 yılına göre düşüş yaşanmıştır.

Tablo 28:Ege Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri(%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
İzmir	10,4	10,1	13,9	136,9	97,2
Manisa	2,1	1,9	1,7	91,6	90,8
Denizli	4,0	2,7	1,5	54,6	69,4
Aydın	1,0	0,8	0,4	52,0	80,3
Uşak	0,8	0,6	0,1	23,7	73,4
Afyon	1,0	0,7	0,3	39,1	62,1
Kütahya	0,4	0,4	0,2	40,5	99,1
Muğla	0,2	0,2	0,1	65,8	82,7
BÖLGE/TÜRKİYE	19,9	17,4	18,2	104,6	87,3
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

III.2.3. İç Anadolu Bölgesi

İç Anadolu Bölgesinde 1981 yılında 1101 tesis faaliyet de bulunurken, bu sayı 1996 yılında 1338'e çıkmıştır. Ele alınan diğer tüm göstergelere göre bölgenin payında 1981 yılına göre artışlar gerçekleşmiştir. Bölge içi bu gelişme beklenen bir durumdur. Bölgenin Türkiye içerisindeki görece durumu göz önüne alındığında, 1981 yılına göre bölgenin Türkiye içindeki payında nispi artışlar yaşanmıştır: 1981 yılında Türkiye'de faaliyette bulunan tesislerin % 11,6'sı bu bölgede bulunurken, bu oran 1996 yılında %12,6'a yükselmiştir. İstihdam açısından 1981 yılına göre bölgenin payında azalma ve katma değer düzeyinde ise artış gerçekleşmiştir. Bölgenin ölçek büyüklüğü 1981 yılına göre artmıştır (Tablo 29).

Bölgede sanayi merkezi olan Ankara, 1981 yılında bölgede bulunan tesislerin % 57,3'üne sahip iken, bu oran 1996 yılında % 46,3'e gerilemiştir. Ele alınan diğer göstergelere göre de kentin bölge içi payında önemli düşüşler görülmektedir. Bu sonuç, sanayileşme düzeyinin merkezden çevreye yayılması ile ilgili olup, tüm kutup kentlerde gözlenmektedir. Ancak bu gelişmeye karşın, Kutup kentin çevresinde yer alan kentlerin yaygın bir sanayileşme düzeyine ulaştıklarını söylemek güç gözükmektedir.

Bölgede bulunan ve sanayi odakları olarak tanımlanan Eskişehir, Konya ve Kayseri'nin sanayi düzeyinde 1981 yılına göre tesis sayısında gözlenen görece artış dışında önemli

bir gelişmenin yaşanmadığı görülmektedir. Katma değer ve işgücü sayılarına göre bu kentlerin bölge içi paylarında düşüş dahi gözlenmektedir. Bu sonuç bu kentlerin sanayileşme düzeyleri ile ilgili gösterdiği iddia edilen performansı tartışılır duruma getirmiştir.

Tablo 29: İç Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
Ankara	620	46,3	45585	36,5	7.601.222	33,6	166.748,3	73,5
Konya	217	16,2	16385	13,1	2.476.889	11,0	151.168,1	75,5
Eskişehir	160	12,0	16352	13,1	2.848.497	12,6	174.198,7	102,2
Kayseri	178	13,3	22334	17,9	2.869.702	12,7	128.490,3	125,5
Nevşehir	31	2,3	1527	1,2	153.869	0,7	100.765,6	49,3
Sivas	18	1,3	4397	3,5	411.940	1,8	93.686,5	244,3
Niğde	10	0,7	2678	2,1	331.442	1,5	123.764,8	267,8
Yozgat	14	1,0	882	0,7	176.215	0,8	199.789,8	63,0
Çankırı	18	1,3	1394	1,1	88.424	0,4	63.431,7	77,4
Kırşehir	13	1,0	1881	1,5	78.366	0,3	41.662,1	144,7
Aksaray	17	1,3	586	0,5	42.033	0,2	71.728,5	34,5
Karaman	26	1,9	4833	3,9	398.658	1,8	82.486,6	185,9
Kırıkkale	16	1,2	6128	4,9	5.115.397	22,6	834.758,0	383,0
TOPLAM	1338	100,0	124962	100,0	22.592.653	100,0	180.796,2	93,4
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.282,3	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 30: İç Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Ankara	5,9	4,4	3,7	84,5	75,2
Konya	2,1	1,6	1,2	76,6	77,3
Eskişehir	1,5	1,6	1,4	88,3	104,6
Kayseri	1,7	2,2	1,4	65,1	128,4
Nevşehir	0,3	0,1	0,1	51,1	50,4
Sivas	0,2	0,4	0,2	47,5	250,0
Niğde	0,1	0,3	0,2	62,7	274,1
Yozgat	0,1	0,1	0,1	101,3	64,5
Çankırı	0,2	0,1	0,0	32,2	79,3
Kırşehir	0,1	0,2	0,0	21,1	148,1
Aksaray	0,2	0,1	0,0	36,4	35,3
Karaman	0,2	0,5	0,2	41,8	190,2
Kırıkkale	0,2	0,6	2,5	423,1	392,0
BÖLGE/TÜRKİYE	12,6	12,1	11,1	91,6	95,6
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

III.2.4. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz 1981 yılı itibariyle Türkiye’de bulunan tesislerin % 6,8’ne, çalışanların % 10,8’ne ve katma değer % 9,9’na sahip iken, bu değerler 1996 yılı itibariyle sırasıyla şöyle gerçekleşmiştir: Tesis sayısı %7,1; çalışanlar %7,3 ve katma değer %5,1. Başka bir ifadeyle, bölgenin Türkiye sanayi içerisindeki önemi tesis sayısına göre küçük bir oranda artarken, çalışanlar sayısı ve katma değer düzeylerinde önemli aşınma gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, Karadeniz bölgesinde 1981 yılı ile kıyaslandığında, sanayileşme düzeyinde önemli ölçülere varan aşınmalar gözlenmektedir (Tablo 31).

Bölgede sanayi tesisi açısından 1981 yılında ilk sırada Samsun ve Zonguldak yer alırken, bu sıralama 1996 yılında değişmiş, Samsun’un payında görece bir düşüş gerçekleşirken, Bolu’nun payında 1981 yılına göre önemli düzeyde artış gerçekleşmiştir. Bolu’nun gösterdiği bu performansı diğer göstergeler de teyit etmektedir.

Tablo 31: Karadeniz Bölgesinde Bulunan Kentlerin Bölge Sanayi İçerisindeki Yeri

	Tesis Sayısı	%	Çalışanlar Ortalaması	%	Katma Değer (Milyar TL)	%	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Zonguldak	45	6,0	9280	12,3	3.213.792	30,7	346.313,7	206,2
Bolu	111	14,8	9501	12,6	1.823.509	17,4	191.928,1	85,6
Çorum	99	13,2	4980	6,6	519.234	5,0	104.263,9	50,3
Ordu	46	6,1	3881	5,2	524.047	5,0	135.028,9	84,4
Trabzon	61	8,1	4739	6,3	387.550	3,7	81.778,8	77,7
Rize	60	8,0	9252	12,3	474.517	4,5	51.288,0	154,2
Giresun	29	3,9	3348	4,4	335.548	3,2	100.223,4	115,4
Tokat	53	7,1	4712	6,3	326.008	3,1	69.186,8	88,9
Sinop	27	3,6	1305	1,7	43.360	0,4	33.226,3	48,3
Amasya	26	3,5	2446	3,2	201.129	1,9	82.227,5	94,1
Kastamonu	30	4,0	3141	4,2	223.089	2,1	71.024,9	104,7
Artvin	10	1,3	1595	2,1	31.735	0,3	19.896,3	159,5
Gümüşhane	3	0,4	139	0,2	7.114	0,1	51.181,4	46,3
Samsun	102	13,6	8844	11,8	1.201.742	11,5	135.377,0	87,0
Bartın	11	1,5	913	1,2	133.945	1,3	146.388,1	83,2
Karabük	36	4,8	7176	9,5	1.033.703	9,9	143.949,8	199,5
TOPLAM	749	100,0	75252	100,0	10.480.022	100,0	139.191,7	100,5
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,7	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

1996 yılı itibariyle Karadeniz bölgesinde hiçbir kentin Türkiye içerisindeki payı ele alınan göstergeler itibariyle (Zonguldak’ın katma değer düzeyindeki %1,6 ve Bolu’nun tesis sayısı açısından sahip olduğu %1 değerleri istisna kabul edilirse) %1’in üzerinde

bulunmamaktadır. Bu tablo dahi bölgedeki sanayi erozyonunu açıkça ortaya koymaktadır (Tablo 32)

Tablo 32:Karadeniz Bölgesinde Bulunan Kentlerin Türkiye Sanayi İçerisindeki Yeri (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Zonguldak	0,4	0,9	1,6	175,5	211,1
Bolu	1,0	0,9	0,9	97,3	87,6
Çorum	0,9	0,5	0,3	52,9	51,5
Ordu	0,4	0,4	0,3	68,4	86,4
Trabzon	0,6	0,5	0,2	41,5	79,5
Rize	0,6	0,9	0,2	26,0	157,8
Giresun	0,3	0,3	0,2	50,8	118,2
Tokat	0,5	0,5	0,2	35,1	91,0
Sinop	0,3	0,1	0,0	16,8	49,5
Amasya	0,2	0,2	0,1	41,7	96,3
Kastamonu	0,3	0,3	0,1	36,0	107,2
Artvin	0,1	0,2	0,0	10,1	163,3
Gümüşhane	0,0	0,0	0,0	25,9	47,4
Samsun	1,0	0,9	0,6	68,6	89,1
Bartın	0,1	0,1	0,1	74,2	85,1
Karabük	0,3	0,7	0,5	73,0	204,2
BÖLGE/TÜRKİYE	7,1	7,3	5,1	70,6	102,9
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

III.2.5. Akdeniz Bölgesi

Akdeniz Bölgesinin sanayileşme düzeyinde 1981 yılına göre tesis sayısında nisbi bir artış, işgücü ve katma değer parametrelerine göre ise düşüş gerçekleşmiştir. Bölgede tesis ölçeği 1981 yılına göre düşerken, verimlilik düzeyi artmıştır. Başka bir ifadeyle Akdeniz bölgesinin Türkiye sanayi içerisindeki payında 1981 yılına göre aşınmalar söz konusudur. Bölgede 1981 yılı itibarıyla sanayi merkezi Adana iken, bu durum 1996 yılına gelindiğinde değişmiş, Adana ile birlikte öne çıkan diğer bir kent İçel olmuştur. Bölgede yer alan sanayi tesislerinin 1981 yılı itibarıyla 81'i (%15,6'sı) İçel'de yer alırken 1996 yılında bu oran %18'e yükselmiştir. İçel'de işgücü sayısı 1981 yılına göre az da olsa düşerken, asıl gelişme katma değer düzeyinde yaşanan gelişmede görülmektedir: Kent, 1981 yılında bölgede yaratılan katma değer % 27,1'ni yaratırken 1996 yılında % 43,6'sını yaratmıştır. İçel'in 1981 yılına göre başta katma değer olmak üzere bölge sanayi içerisindeki önemi artarken, Adana'nın bölge içi sanayideki önemi görece olarak azalmıştır. Bölgede son yıllarda sanayileşme düzeyi açısından gelişme gösteren diğer bir

kent de K. Maraş'tır. Bu kent 1981 yılında bölge içerisinde sanayileşme düzeyi açısından oldukça önemsiz bir konumda iken 1996 yılına geldiğinde konumu değişmiş, Adana, İçel ve Hatay ile birlikte önemli bir merkez haline gelmiştir.

Bu bölgemizde sanayileşme düzeyi açısından 1981 yılına göre önemi azalan kentler; Adana yanında Hatay ve Antalya'dır. Daha önce de belirtildiği sanayileşme açısından önemli gelişme gösteren kentler ise İçel ve K.Maraş'tır.

Tablo 33:Akdeniz Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
Adana	196	32,7	35062	43,8	5.790.431,20	31,7	165.148,3	178,9
İçel	108	18,0	12053	15,1	7.967.866,30	43,6	661.069,1	111,6
Antalya	64	10,7	5466	6,8	443.619,00	2,4	81.159,7	85,4
Hatay	81	13,5	13482	16,9	1.547.391,00	8,5	114.774,6	166,4
Isparta	49	8,2	3766	4,7	570.993,70	3,1	151.618,1	76,9
Burdur	39	6,5	2520	3,1	237.294,30	1,3	94.164,4	64,6
Osmaniye	12	2,0	995	1,2	986.375,06	5,4	986.375,1	83,3
K.Maraş	51	8,5	6662	8,3	713.421,60	3,9	107.088,2	130,6
TOPLAM	600	100,0	80006	100,0	18.257.392,16	100,0	228.186,0	133,4
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,7	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Akdeniz bölgesinin Türkiye sanayi içerisindeki önemini gösteren Tablo 34 değerleri incelendiğinde, Katma değer açısından İçel'in öne çıktığı işgücü ve tesis sayısı açısından da Adana'nın geleneksel üstünlüğünü sürdürdüğü görülmektedir. Adana'nın 1981 yılına göre sanayi birikiminde gözlemlenen aşınma Türkiye içerisindeki önemine de yansımış 1981 yılında Türkiye'deki tesislerin %2,4'ne, işgücünün % 4,8'ne ve katma değer %4,4'ne sahip iken bu tablo 1996 yılında değişmiş, kentin Türkiye içerisindeki önemi tesis sayısı açısından % 1,9'a, işgücünde % 3,4'e ve katma değerde % 2,8'e gerilemiştir. İçel'in ise tesis sayısı ve katma değer göstergelerine göre payında görece bir artış gerçekleşirken işgücündeki payında düşüş yaşanmıştır. K.Maraş'ın Türkiye sanayi içerisindeki gelişme de dikkat çekmektedir.

Tablo 34:Akdeniz Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi(%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Adana	1,9	3,4	2,8	83,7	183,1
İçel	1,0	1,2	3,9	335,1	114,2
Antalya	0,6	0,5	0,2	41,1	87,4
Hatay	0,8	1,3	0,8	58,2	170,3
Isparta	0,5	0,4	0,3	76,9	78,7
Burdur	0,4	0,2	0,1	47,7	66,1
Osmaniye	0,1	0,1	0,5	500,0	85,3
K.Maraş	0,5	0,6	0,3	54,3	133,7
BÖLGE/TÜRKİYE	5,7	7,7	8,9	115,7	136,5
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

III.2.6. Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Sanayileşme düzeyi açısından en geri kalmış bölge sıralamasında D.Anadolu bölgesi ilk sırada yer alırken, G.D.Anadolu bölgesi ikinci sırada bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin Türkiye sanayi içerisindeki payı 1981 yılına göre tesis sayısı ve işgücü açısından artarken, katma değer açısından düşmüştür. Bölgede kapalı tesislerin varlığı göz önüne alındığında, daha anlamlı bir gösterge olarak katma değer kullanılmalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde bölgenin sanayileşme düzeyinde önemli bir aşınma söz konusudur.

Bölgede geleneksel sanayi kenti Antep'tir. Kentin 1981 yılına göre bölge içerisindeki hegomonik sanayi karakteri daha da güçlenmiştir. 1981 yılında bu kentte 153 tesis bulunurken bu sayı 1996 yılında 323'e çıkmıştır. Çalışanlar ve katma değer göstergelerine göre de kentteki gelişme oldukça dikkat çekicidir. 1981 yılına göre önemi artan diğer kentler ise Adıyaman ve kısmen Urfa'dır. Adıyaman 1981 yılı itibariyle bölgedeki tesislerin % 2,1'ne sahip iken bu oran 1996 yılında % 3,2'e çıkmıştır. Çalışanlar ve katma değer göstergelerine göre de kentin gösterdiği gelişme dikkat çekmektedir. Adıyaman'ın gelişmesinde hiç kuşkusuz Antep'li sanayicilerin önemli etkileri olmuştur. Başka bir ifadeyle, bu kent Antep'in uzantısı olarak gelişmiştir.

Tablo 35: Güneydoğu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis Sayısı		Çalışanlar Ortalaması		Katma Değer (Milyar TL)		İşgücü Verimliliği		Tesis Başına Çalışan Sayısı
		%		%		%		%	
Gaziantep	323	85,0	20876	75,8	1.729.975	65,1	82.869	64,6	
Diyarbakır	18	4,7	1945	7,1	182.359	6,9	93.758	108,1	
Urfa	12	3,2	667	2,4	69.965	2,6	104.895	55,6	
Adıyaman	12	3,2	2515	9,1	120.037	4,5	47.728	209,6	
Siirt	1	0,3	274	1,0	20.623	0,8	75.266	274,0	
Mardin	7	1,8	525	1,9	108.219	4,1	206.131	75,0	
Batman	5	1,3	626	2,3	421.981	15,9	674.091	125,2	
Kilis	2	0,5	106	0,4	4.741	0,2	44.726	53,0	
TOPLAM	380	100,0	27534	100,0	2.657.900	100,0	96.532	72,5	
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,7	97,7	

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Bu bölgemizin geri kalmışlığının sayısal görünümü Tablo 36'da daha net izlenebilmektedir. Antep dışında hiçbir kentin Türkiye sanayi içerisindeki payı %1'in üzerinde değildir. Bölge Türkiye katma değerinin ancak % 1,3'nü yaratabilmektedir. İşgücü verimliliği son derece düşüktür. Tesisler küçük ölçeklidir.

Tablo 36: Güneydoğu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi (%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Gaziantep	3,1	2,0	0,8	42,0	66,1
Diyarbakır	0,2	0,2	0,1	47,5	110,6
Urfa	0,1	0,1	0,0	53,2	56,9
Adıyaman	0,1	0,2	0,1	24,2	214,5
Siirt	0,0	0,0	0,0	38,2	280,4
Mardin	0,1	0,1	0,1	104,5	76,8
Batman	0,0	0,1	0,2	341,7	128,1
Kilis	0,0	0,0	0,0	22,7	54,2
BÖLGE/TÜRKİYE	3,6	2,7	1,3	48,9	74,2
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

III.2.7. Doğu Anadolu Bölgesi

Sanayileşme düzeyi açısından en geri kalmış bölgemiz D.Anadolu bölgesidir. Bölge Türkiye imalat sanayi tesislerinin % 1,3'ne, işgücünün % 1,9'na ve katma değer % 0,8'ne sahip bulunmaktadır. Bu tabloya göre bölgenin 1981 yılına göre sanayileşme düzeyinde önemli ölçülere varan aşınma gerçekleşmiştir. 1981 yılında bu bölgemiz Türkiye sanayi tesislerinin % 1,4'ne, işgücünün % 2,3'ne ve katma değer % 3'ne

sahip olan bölge 1996 yılına gelindiğinde tesislerin % 1,3'ne, işgücünün % 1,9'na ve katma değer ise %0,8'ne sahip olmuştur. Başka bir ifadeyle aradan geçen zaman içerisinde bölge ekonomisinde “az gelişmişliğin gelişmişliği”gerçekleşmiştir.

Bölgede öne çıkan kentler; Erzurum, Elazığ, Malatya ve Erzincan'dır. Bölgede 1981 yılına göre sanayi birikimi önemli düzeyde artan kent Malatya olmuştur. Kent 1981 yılında bölge sanayinin % 17,4'ne sahip iken bu oran 1996 yılında % 30,5'e yükselmiştir. İşgücü ve katma değer göstergelerine göre de kentin sanayi yapısında gelişmeler görülmektedir. Elazığ'ın bölge içi katma değer düzeyinde de 1981 yılına göre önemli miktarda artış gerçekleşmiştir. Erzurum'un bölge içi katma değer düzeyinde artış, işgücü ve tesis sayısından ise düşüş gerçekleşmiştir.

Tablo 37:Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Bölge İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi

	Tesis		Çalışanlar		Katma Değer		İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
	Sayısı	%	Ortalaması	%	(Milyar TL)	%		
Erzurum	22	15,6	1780	9,1	335.090,89	20,2	188.253	80,9
Elazığ	30	21,3	4365	22,4	459.134,81	27,7	105.186	145,5
Malatya	43	30,5	7396	37,9	707.638,52	42,7	95.679	172,0
Erzincan	11	7,8	1083	5,6	98.473,61	5,9	90.927	98,5
Van	13	9,2	1629	8,4	14.252,22	0,9	8.749	125,3
Ağrı	4	2,8	701	3,6	-24.142,72	-1,5	-34.440	175,3
Kars	6	4,3	592	3,0	24.364,47	1,5	41.156	98,7
Bitlis	4	2,8	284	1,5	34.097,94	2,1	120.063	71,0
Hakkari	2	1,4	835	4,3	6.159,23	0,4	7.376	417,5
Muş	2	1,4	686	3,5	-55.293,56	-3,3	-80.603	343,0
Tunceli	2	1,4	30	0,2	3.402,71	0,2	113.424	15,0
Ardahan	1	0,7	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Bingöl	1	0,7	108	0,6	53.123,60	3,2	491.885	108,0
TOPLAM	141	100,0	19489	100,0	1.656.301,72	100,0	84.986	138,2
TÜRKİYE	10583		1033640		203.967.356		197.328,7	97,7

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Bölgenin Türkiye içerisindeki önemini gösteren Tablo 38 verilerine göre bölgede yer alan hiçbir kentin Türkiye sanayi içerisindeki payı %1 ya da üzerinde bulunmamaktadır. Malatya bölgedeki en gelişmiş sanayi kenti görünümündedir. Buna rağmen, ele alınan göstergeler açısından hiçbir göstergeye göre payı % 1 değildir.

Tablo 38:Doğu Anadolu Bölgesinde Yer Alan Kentlerin Türkiye İmalat Sanayi İçerisindeki Önemi(%)

	Tesis Sayısı	Çalışanlar Ortalaması	Katma Değer	İşgücü Verimliliği	Tesis Başına Çalışan Sayısı
Erzurum	0,2	0,2	0,2	95,4	82,8
Elazığ	0,3	0,4	0,2	53,3	148,9
Malatya	0,4	0,7	0,3	48,5	176,0
Erzincan	0,1	0,1	0,0	46,1	100,8
Van	0,1	0,2	0,0	4,4	128,2
Ağrı	0,0	0,1	0,0	-17,5	179,4
Kars	0,1	0,1	0,0	20,9	101,0
Bitlis	0,0	0,0	0,0	60,9	72,7
Hakkari	0,0	0,1	0,0	3,7	427,3
Muş	0,0	0,1	0,0	-40,9	351,0
Tunceli	0,0	0,0	0,0	57,5	15,4
Ardahan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bingöl	0,0	0,0	0,0	249,3	110,5
BÖLGE/TÜRKİYE	1,3	1,9	0,8	43,1	141,5
TÜRKİYE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

IV. İMALAT SANAYİNDE BÖLGESEL VE KENTSEL DÜZEYDE SEKTÖREL YAPI

Bu alt bölümde 1996 yılı baz alınarak, imalat sanayiinin sektörel düzeyde kentler ve bölgeler düzeyindeki yoğunlaşması incelenecektir. Böylelikle daha önceki bölümlerde imalat sanayinin kensel ve bölgesel dağılımına ilişkin yapılan analize, bu alt bölümde sektör boyutunu da eklemiş olacağız. Sektörel analiz için ele aldığımız gösterge, her bir sektör için hesaplanan katma değer verilerinden oluşmaktadır.

Tablolarda gösterilen sektörel kodların karşılıkları aşağıda belirtilmiştir.

31:Gıda-içki-tütün

32:Dokuma, giyim ve deri sanayi

33:Orman ürünleri ve mobilya

34:Kağıt-kağıt ürünleri ve basım

35:kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri

36:Taş ve toprağa dayalı sanayi

37:Metal ana sanayi

38:Metal eşya-makine ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi

39:Diğer imalat sanayi

IV.1.Marmara

Tablo 39’da Marmara bölgesinde yer alan kentlerin bölge içi katma değerden aldıkları paylar gösterilmiştir. Tablo 40’da ise bölge kentlerinin Türkiye katma değerinden aldıkları payların gelişimi verilmiştir.

Tablo 39:Marmara Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Bölge İçindeki Payları) (%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
İstanbul	49,7	59,0	35,7	92,5	31,6	38,0	31,9	51,6	100,0
Bursa	15,9	20,6	20,1	0,0	2,8	3,4	26,1	15,7	0,0
Kocaeli	8,0	3,0	24,6	2,4	57,2	16,7	39,9	14,9	0,0
Balıkesir	9,3	0,8	1,7	2,1	1,9	0,8	0,2	0,5	0,0
Adapazarı	2,1	0,0	2,9	0,0	0,2	0,9	0,0	7,0	0,0
Tekirdağ	3,3	10,9	15,0	3,0	0,0	0,5	0,0	6,6	0,0
Edirne	2,4	2,1	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0
Kırklareli	4,4	1,1	0,0	0,0	2,4	16,0	0,0	0,4	0,0
Çanakkale	4,1	0,1	0,0	0,0	1,0	10,2	0,0	0,0	0,0
Bilecik	0,2	0,0	0,0	0,0	0,4	12,5	1,9	3,3	0,0
Yalova	0,7	2,4	0,0	0,0	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tabloda gösterilen verilere göre İstanbul Marmara bölgesinde sadece iki sektörde; Kocaeli’de bulunan petro-kimya ve gene Kocaeli’de bulunan metal ana sanayi sektörlerinde öncü değildir. Diğer tüm sektörlerde Marmara bölgesi içerisinde önemli bir ağırlığa sahip bulunmaktadır.

Bölge ekonomisi içerisinde İstanbul’dan sonra diğer iki önemli sanayi kenti ise Kocaeli ve Bursa’dır. Bursa’nın metal ana sanayi; dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi; orman ürünleri ve mobilya sanayi; gıda, içki,tütün sanayi ve metal eşya-makine ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayiinde uzmanlaştıkları söylenebilir. Kocaeli’nin petro-kimya ve metal ana sanayi sektörleri ile birlikte orman ürünleri - mobilya sanayi ve metal eşya sanayilerinde uzmanlaştığı görülmektedir. Bölgede İstanbul’un uzantısı olarak gelişen 4.sanayi kenti ise Tekirdağ’dır. Bu kentin dokuma, giyim, deri sektörü ile birlikte, orman ürünleri sektöründe bölge içi sanayi içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Balıkesir sadece gıda ve içki sanayinde önemli bir sektörel birikime sahip bulunmaktadır.

1970’lerden başlayarak İstanbul’daki sanayinin İstanbul dışına yayılma politikasında araç olarak; teşviklerden ve OSB’lerden büyük ölçüde yararlanılmış, 1970’lerde Bilecik,

Çanakkale, Edirne ve Kırıkkale'nin KÖY kapsamına alınması sonucunda, sanayinin İstanbul'dan bu kentlere yönelmesinde etkili olmuştur.

Tablo 40:Marmara Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Türkiye İçindeki Payları)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
İstanbul	18,19	37,60	11,15	56,26	16,11	21,59	10,12	34,81	93,94
Bursa	5,82	13,13	6,29	0,00	1,43	1,95	8,29	10,60	0,00
Kocaeli	2,92	1,94	7,68	1,46	29,19	9,51	12,65	10,08	0,00
Balıkesir	3,40	0,51	0,52	1,25	0,95	0,47	0,05	0,35	0,00
Adapazarı	0,78	0,02	0,90	0,00	0,10	0,48	0,00	4,69	0,00
Tekirdağ	1,21	6,97	4,67	1,82	0,00	0,31	0,00	4,43	0,00
Edirne	0,88	1,34	0,00	0,00	0,00	0,50	0,00	0,00	0,00
Kırklareli	1,60	0,71	0,00	0,00	1,23	9,10	0,00	0,25	0,00
Çanakkale	1,49	0,05	0,00	0,00	0,49	5,80	0,00	0,00	0,00
Bilecik	0,08	0,00	0,00	0,00	0,20	7,10	0,61	2,23	0,00
Yalova	0,26	1,50	0,00	0,00	1,37	0,00	0,00	0,00	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	36,63	63,77	31,21	60,79	51,06	56,81	31,73	67,45	93,94
TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Marmara bölgesinde yer alan kentlerin sektörel düzeyde Türkiye içerisindeki ağırlıklarını gösteren Tablo 159 verileri incelendiğinde, İstanbul'un Türkiye sanayi içerisindeki kudreti net olarak görülmektedir. İstanbul bir çok sektörde Türkiye'nin yarıdan fazlası anlamına gelmektedir. Örneğin, kent "diğer imalat sanayilerinde (39)" Türkiye'de yaratılan katma değerlerin tamamına yakını (%93,94'nü), kağıt - kağıt ürünleri ve basım sanayiindeki katma değerlerin ise % 56,26'sını tek başına yaratmaktadır. Kent Türkiye orman ve orman ürünleri sanayiindeki katma değerlerin % 37,60'sını, metal eşya-makine ve teçhizat sanayi katma değerinin ise % 34,81'ni tek başına yaratmaktadır. Bu bölgemizde sadece Kocaeli'nin petro-kimya ve metal ana sanayi sektörlerindeki payı İstanbul'un üzerinde bulunmaktadır.

Marmara bölgesinin Türkiye imalat sanayi içerisindeki sektörler itibariyle ağırlığı şöyledir: Gıda, tütün ve içki sanayiinde %36,63; dokuma, giyim eşyası ve deri sanayiinde %63,67; orman ürünleri ve mobilya sanayiinde % 31,21; kağıt ve kağıt ürünlerinde% 60,79; petro-kimya sanayiinde % 51,06; taş ve toprağa dayalı sanayide % 56,8; metal eşya-makine sanayiinde %64,75 ve diğer imalat sanayiinde % 93,94. Bu verilerden de anlaşılmaktadır ki, Marmara bölgesinin Türkiye içerisindeki ağırlığı sadece iki sektörde; gıda, tütün ve içki sektörü ve orman ürünleri ve mobilya sektöründe %50'nin altında bulunmaktadır. Bu

sonuca göre Türkiye imalat sanayi bölgeler düzeyinde son derece eşitsiz dağılmış olup, Marmara bölgesinde yoğunlaşmıştır.

IV.2. Ege

Tablo 41’de Ege bölgesinde yer alan kentlerin bölge sanayi içerisindeki önemi sektörler itibariyle gösterilmiştir. Tablo 42’de ise bölgedeki illerin Türkiye katma değeri içerisindeki payları sektörler itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 41:Ege Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi (Bölge İçindeki Payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
İzmir	82,61	43,57	62,17	72,46	93,25	64,31	68,91	65,17	100,00
Manisa	12,02	4,08	0,00	0,00	3,04	13,66	8,38	26,28	0,00
Denizli	2,19	36,18	9,00	7,98	1,02	8,28	22,71	6,08	0,00
Aydın	0,76	11,11	0,00	0,00	0,00	3,80	0,00	1,75	0,00
Uşak	0,12	4,40	0,00	0,00	0,00	1,46	0,00	0,00	0,00
Afyon	1,34	0,03	0,00	4,69	1,59	5,34	0,00	0,40	0,00
Kütahya	0,97	0,00	26,77	0,00	1,10	2,66	0,00	0,00	0,00
Muğla	0,00	0,63	2,07	14,87	0,00	0,49	0,00	0,32	0,00
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Ege bölgesi sektörel katma değer göstergelerine göre Türkiye sanayi içerisinde 2.sırada bulunmaktadır. Ege bölgesi içerisinde İzmir, bölge ekonomisi içerisinde kutup kent hüviyeti taşımaktadır. Ege bölgesinde İzmir’i Denizli ve Manisa izlemektedir.

Tablo 42:Ege Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Türkiye İçindeki Payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
İzmir	24,16	6,29	3,14	10,33	20,80	9,74	7,39	7,89	2,85
Manisa	3,51	0,59	0,00	0,00	0,68	2,07	0,90	3,18	0,00
Denizli	0,64	5,22	0,45	1,14	0,23	1,25	2,43	0,74	0,00
Aydın	0,22	1,60	0,00	0,00	0,00	0,58	0,00	0,21	0,00
Uşak	0,03	0,64	0,00	0,00	0,00	0,22	0,00	0,00	0,00
Afyon	0,39	0,00	0,00	0,67	0,35	0,81	0,00	0,05	0,00
Kütahya	0,28	0,00	1,35	0,00	0,25	0,40	0,00	0,00	0,00
Muğla	0,00	0,09	0,10	2,12	0,00	0,07	0,00	0,04	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	29,25	14,43	5,04	14,25	22,30	15,14	10,72	12,10	2,85
TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Ege bölgesinde İzmir, 1996 yılı itibariyle, gıda, içki ve tütün sektöründe Türkiye katma değerinin %24,16’sını, petro-kimya katma değerinin %20,80’nini tek başına yaratmaktadır. Bu kentte Türkiye sektör yapısı içerisinde öne çıkan diğer bir sektör de, kağıt ve kağıt ürünleri sektörüdür. İzmir bu sektörde 1996 yılı itibariyle Türkiye katma değerinin % 10,33’nü tek başına yaratmaktadır. İzmir’de taş ve toprağa dayalı sanayi,

metal ana sanayi, metal-makine sanayi, dokuma ve giyim sektörleri öne çıkan diğer sektörlerdir.

Ege bölgesinin sektörler itibariyle Türkiye katma değer içerisindeki payları şu şekilde gerçekleşmiştir: Gıda, içki ve tütün sanayinde %29,25; dokuma, giyim eşyası ve deri sanayiinde % 14,43; orman ürünleri ve mobilya sanayiinde % 5,04; kağıt ve kağıt ürünleri sektöründe % 14,25; petro-kimya sektöründe% 22,30; Taş ve toprağa dayalı sanayinde % 15,14; metal ana sanayinde % 10,72; metal eşya, makine teçhizat ve ulaşım araçlarında %12,10 ve diğer imalat sanayilerinde % 2,85.

Ege bölgesi yukarıda verilen ampirik bulgular göz önüne alındığında, gıda ve petro-kimya sektörlerinde Türkiye sanayi içerisinde önemli paya sahiptir. Bu iki sektör dışında öne çıkan diğer sektörler ise; dokuma, giyim eşyası ve deri; taş ve toprağa dayalı sektörlerdir.

IV.3. İç Anadolu

Tablo 43' de İç Anadolu bölgesinde yer alan kentlerin bölge sanayi içerisindeki önemi sektörler itibariyle gösterilmiştir. Tablo 44' de ise bölgedeki illerin Türkiye katma değeri içerisindeki payları sektörler itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 43:İç Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi (Bölge İçindeki Payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Ankara	32,20	18,98	47,32	63,71	5,10	35,03	19,87	61,49	100,00
Konya	29,99	3,41	0,29	15,68	2,18	18,02	32,12	4,26	0,00
Eskişehir	18,46	4,94	3,33	20,61	0,98	24,27	4,11	20,07	0,00
Kayseri	6,00	71,72	49,06	0,00	0,00	0,88	16,52	7,75	0,00
Nevşehir	0,64	0,00	0,00	0,00	0,00	3,11	0,00	0,00	0,00
Sivas	0,08	0,11	0,00	0,00	0,00	2,93	15,84	1,13	0,00
Niğde	0,60	0,00	0,00	0,00	0,00	7,10	0,00	0,00	0,00
Yozgat	0,77	0,00	0,00	0,00	0,00	5,14	0,00	0,00	0,00
Çankırı	1,61	0,00	0,00	0,00	0,00	2,61	0,00	0,13	0,00
Kırşehir	0,21	0,00	0,00	0,00	0,77	0,92	0,00	0,00	0,00
Aksaray	0,27	0,84	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11	0,00
Karaman	8,95	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kırıkkale	0,22	0,00	0,00	0,00	90,97	0,00	11,54	5,06	0,00
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

İç Anadolu Bölgesinde en gelişmiş sanayi merkezi Ankara'dır. Bu kenti Konya, Eskişehir, Kayseri gibi son yıllarda Anadolu sanayiinde önemli bir gelişme gösteren kentler

izlemektedir. Ankara bir çok sektörde bölge içerisinde önemli bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Kentin özellikle kağıt ürünleri ve basım sektörü; metal eşya-makine ve teçhizat, ulaşım aracı sektörü; diğer imalat sanayi; orman ürünleri ve mobilya sektörlerinde önemli bir gelişme gösterdiği izlenmektedir. Bölgede Ankara dışında Konya'nın gıda sektörü ve metal ana sanayiinde sektörel gelişmesi dikkat çekmektedir. Eskişehir'de öne çıkan sektörler ise; gıda; kağıt ve kağıt ürünleri-basım sektörü; metal eşya-makine sektörü; taş ve toprağa dayalı sektörler olarak belirlenmiştir. Bölge ekonomisi içerisinde Kayseri'nin dokuma, giyim eşyası ve deri sanayiinde bölge katma değerinin % 71,72 gibi yüksek bir oranını ürettiği görülmektedir. Kayseri'de öne çıkan diğer bir sektörde orman ürünleri ve mobilya sektörüdür. Kayseri bu sektörde bölge katma değerinin yarıya yakını tek başına yaratmaktadır.

Tablo 44:İç Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Türkiye İçindeki Payları)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Ankara	4,48	1,12	12,66	3,34	0,45	3,85	1,82	9,93	2,68
Konya	4,17	0,20	0,08	0,82	0,19	1,98	2,95	0,69	0,00
Eskişehir	2,57	0,29	0,89	1,08	0,09	2,67	0,38	3,24	0,00
Kayseri	0,83	4,22	13,12	0,00	0,00	0,10	1,52	1,25	0,00
Nevşehir	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,34	0,00	0,00	0,00
Sivas	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,32	1,45	0,18	0,00
Niğde	0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,78	0,00	0,00	0,00
Yozgat	0,11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,56	0,00	0,00	0,00
Çankırı	0,22	0,00	0,00	0,00	0,00	0,29	0,00	0,02	0,00
Kırşehir	0,03	0,00	0,00	0,00	0,07	0,10	0,00	0,00	0,00
Aksaray	0,04	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00
Karaman	1,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kırıkkale	0,03	0,00	0,00	0,00	7,95	0,00	1,06	0,82	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	13,91	5,89	26,75	5,25	8,74	10,99	9,18	16,14	2,68
TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Bölgede yer alan kentlerin sektörel düzeyde Türkiye içerisindeki görece önemini gösteren Tablo 44 verileri incelendiğinde, Bölgenin Türkiye sanayi içerisinde en gelişmiş sektörü orman ürünleri ve mobilya sektörüdür. Bölge bu sektörde Türkiye katma değerinin % 26,75'ni yaratmaktadır. Bu sektör dışında öne çıkan diğer sektörler ise şunlardır: gıda ve metal eşya-makine teçhizatı sektörleridir.

Bölgede en gelişmiş kent konumunda bulunan Ankara'nın dahi sadece orman ürünleri ve mobilya sektöründe Türkiye katma değeri içerisindeki payı % 10'nun biraz üzerindedir. Sektörel düzeyde Türkiye katma değeri içerisinde % 10'nun üzerinde katma değere

sahip diğer kent Kayseri'dir. Bu kent de orman ürünleri ve mobilya sektöründe % 10'un üzerinde paya sahip gözükmetedir.

IV.4. Karadeniz Bölgesi

Karadeniz Bölgesinde sektörel düzeyde öne çıkan kentler; Zonguldak ve Bolu olarak belirlenmiştir. Kentlerin bölge içerisindeki ağırlıklarını gösteren Tablo 45 verilerine göre Zonguldak metal ana sanayi ve kağıt-kağıt ürünleri ve basım sanayi sektöründe, Bolu ise petro-kimya, orman ve orman ürünleri ve metal eşya-makine teçhizat sektörlerinde uzmanlaşmıştır.

Tablo 45: Karadeniz Bölgesinde Sektörel Yapı: Sektörel Katma Değer Gelişimi (Bölge İçindeki Payı) (%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Zonguldak	0,65	10,69	5,29	85,75	1,67	9,32	97,16	6,92	0,00
Bolu	19,37	0,00	83,74	0,00	91,62	23,10	1,78	80,72	0,00
Çorum	8,40	15,08	0,00	0,00	0,00	26,88	0,30	7,08	0,00
Ordu	9,14	0,00	0,16	0,00	0,71	17,18	0,00	0,00	0,00
Trabzon	8,42	0,00	0,00	0,00	1,85	14,63	0,76	3,16	0,00
Rize	13,90	0,00	0,84	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Giresun	8,28	0,00	0,00	8,73	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tokat	8,44	0,00	0,00	0,00	1,41	5,47	0,00	2,12	0,00
Sinop	0,34	0,00	0,00	0,00	0,00	1,20	0,00	0,00	0,00
Amasya	4,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,72	0,00	0,00	0,00
Kastamonu	0,81	42,24	0,91	5,52	0,00	1,49	0,00	0,00	0,00
Artvin	0,65	0,00	2,28	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Samsun	17,32	24,98	4,18	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Bartın	0,00	0,00	0,35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Karabük	0,13	7,00	2,24	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Gümüşhane	0,08	0,00	0,00	0,00	2,75	0,00	0,00	0,00	0,00
TOPLAM	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 46:Karadeniz Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi (Türkiye İçindeki Payı) (%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Zonguldak	0,07	0,04	0,95	1,48	0,00	0,26	23,51	0,10	0,00
Bolu	2,10	0,00	15,01	0,00	0,26	0,66	0,43	1,18	0,00
Çorum	0,91	0,06	0,00	0,00	0,00	0,76	0,07	0,10	0,00
Ordu	0,99	0,00	0,03	0,00	0,00	0,49	0,00	0,00	0,00
Trabzon	0,91	0,00	0,00	0,00	0,01	0,42	0,18	0,05	0,00
Rize	1,50	0,00	0,15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Giresun	0,90	0,00	0,00	0,15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tokat	0,91	0,00	0,00	0,00	0,00	0,16	0,00	0,03	0,00
Sinop	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00
Amasya	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00
Kastamonu	0,09	0,17	0,16	0,10	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00
Artvin	0,07	0,00	0,41	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Samsun	1,87	0,10	0,75	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Bartın	0,00	0,00	0,06	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Karabük	0,01	0,03	0,40	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Gümüşhane	0,01	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	10,82	0,40	17,93	1,73	0,29	2,84	24,20	1,46	0,00
TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Karadeniz bölgesinde Türkiye imalat sanayi içerisinde % 10 üzerinde katma değere sahip sektörler; gıda, orman ürünleri ve mobilya, ve metal ana sanayi sektörleridir. Başka bir ifadeyle bölge ağırlıklı olarak anılan bu sektörlerde uzmanlaşmıştır. Bölgede yer alan kentlerden sadece Zonguldak'ın kentte bulunan demir çelik tesislerinden dolayı, Türkiye katma değeri içerisindeki payı yüksek tespit edilmiştir. Diğer tüm kentlerin Türkiye sanayi içerisinde oldukça önemsiz ağırlıklara sahip olduğu görülmektedir.

IV.5. Akdeniz

Akdeniz bölgesinde yer alan kentlerin bölge içi sektörel ağırlıkları incelendiğinde Adana ve İçel'in bu bölgede iki temel sanayi merkezi olarak öne çıktığı görülmektedir. Adana gıda; metal eşya-makine ve teçhizat, ulaşım araçları; orman ürünleri ve mobilya; dokuma, giyim eşyası ve deri sektörlerinde uzmanlaşırken, İçel; kağıt-kağıt ürünleri ve basım sektörü; petro-kimya ve taş ve toprağa dayalı sektörlerde uzmanlaşmıştır.

Tablo 47:Akdeniz Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Bölge içindeki payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Adana	67,64	53,14	41,46	16,68	19,48	38,37	0,32	68,56	0,00
İçel	4,55	21,30	11,77	83,32	79,27	39,69	0,00	18,48	0,00
Antalya	3,75	5,59	0,00	0,00	0,39	1,81	6,93	1,69	0,00
Hatay	1,50	0,94	0,00	0,00	0,86	2,72	91,79	6,20	0,00
Isparta	5,78	5,00	46,78	0,00	0,00	16,43	0,00	0,00	0,00
Burdur	10,82	0,05	0,00	0,00	0,00	0,99	0,00	1,86	0,00
K.Maraş	5,97	13,99	0,00	0,00	0,00	0,00	0,96	3,22	0,00
Osmaniye	1,89	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
B.TOPLAMI	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Kentlerin Türkiye içerisindeki önemini gösteren Tablo 48 verilerine göre, sadece İçel'in petro-kimya sektöründe Türkiye katma değeri içerisindeki payı %10'un üzerinde bulunmaktadır. Adana bölge içinde önemli bir sanayi kenti olmasına karşın kentin Türkiye sanayi içerisindeki ağırlığı sadece dokuma, giyim eşyası ve deri sektöründe % 5'in üzerindedir.

Akdeniz bölgesinde yer alan sektörlerinin Türkiye katma değer içerisindeki payı %10'un üzerinde bulunan sektörler; tekstil; petro-kimya ve metal ana sanayi sektörleridir.

Tablo 48:Akdeniz Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değer Gelişimi(Türkiye içindeki payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Adana	3,65	5,54	1,29	0,29	2,67	3,37	0,04	1,46	0,00
İçel	0,25	2,22	0,37	1,46	10,85	3,49	0,00	0,39	0,00
Antalya	0,20	0,58	0,00	0,00	0,05	0,16	0,80	0,04	0,00
Hatay	0,08	0,10	0,00	0,00	0,12	0,24	10,55	0,13	0,00
Isparta	0,31	0,52	1,45	0,00	0,00	1,44	0,00	0,00	0,00
Burdur	0,58	0,00	0,00	0,00	0,00	0,09	0,00	0,04	0,00
K.Maraş	0,32	1,46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,11	0,07	0,00
Osmaniye	0,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	5,40	10,44	3,11	1,75	13,69	8,79	11,49	2,13	0,00
TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

IV.6. Güneydoğu Anadolu

G.Doğu Anadolu bölgesinde bölge içi sanayi merkezi hiç kuşkusuz Gaziantep'tir. Kent bölge içerisinde farklı bir görünüm vererek, sanayileşmiş bir yapı sergilemektedir. Bölgede görece olarak gelişen diğer kent Diyarbakır'dır.

Tablo 49:G.Doğu Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değerin Gelişimi(Bölge içindeki payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Gaziantep	64,19	97,93	100,00	100,00	40,37	63,13	100,00	45,37	0
Diyarbakır	26,34	2,07	0,00	0,00	0,00	13,56	0,00	50,97	0
Urfa	4,57	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,66	0
Adıyaman	2,41	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0
Siirt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	11,66	0,00	0,00	0
Mardin	1,04	0,00	0,00	0,00	0,00	11,66	0,00	0,00	0
Batman	0,00	0,00	0,00	0,00	59,63	0,00	0,00	0,00	0
Kilis	1,46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0
B.TOPLAMI	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 50:G.Doğu Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değerin Gelişimi(Türkiye içindeki payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Gaziantep	0,68	2,96	0,38	0,41	0,48	0,78	0,09	0,08	0,00
Diyarbakır	0,28	0,06	0,00	0,00	0,00	0,17	0,00	0,09	0,00
Urfa	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00
Adıyaman	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Siirt	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,00	0,00	0,00
Mardin	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,14	0,00	0,00	0,00
Batman	0,00	0,00	0,00	0,00	0,71	0,00	0,00	0,00	0,00
Kilis	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
B.TOPLAMI	1,05	3,02	0,38	0,41	1,20	1,24	0,09	0,18	0,00
BÖLGE/TÜRKİYE	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

G. Doğu Anadolu Bölgesi sanayileşme düzeyi açısından tüm bölgeler içerisinde sondan 2.sırada bulunmaktadır. Bölgede en gelişmiş kent olan Gaziantep'in dahi sadece tekstil sektöründe Türkiye katma değeri içerisindeki payı %1'in üzerindedir. Diğer tüm sektörlerde %1'in altında değerlere sahip bulunmaktadır.

G. Doğu Anadolu Bölgesinde sadece 4 sektörün Türkiye katma değer içerisindeki payı %1'in üzerinde bulunmaktadır. Bunlar; gıda; tekstil; petro-kimya ve taş ve toprağa dayalı sanayilerdir.

IV.7. Doğu Anadolu Bölgesi

Bu bölgemiz gelişme düzeyi açısından son sırada bulunmaktadır. Bölgede öne çıkan kentler; Erzurum, Malatya, Elazığ ve Erzincan'dır. Ancak bu kentlerin dışındaki kentlerde tam bir sanaysizleşme söz konusudur. Örneğin, birçok sektörde kentlerin bölge içi katma değerdeki payları sıfırdır.

Tablo 51:Doğu Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değerin Gelişimi(bölge içindeki payı (%))

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Erzurum	33,82	0,00	0,00	0,00	1,26	0,00	0,00	2,47	0,00
Elazığ	9,75	0,00	0,00	0,00	98,74	58,41	100,00	12,48	0,00
Malatya	52,41	89,93	100,00	0,00	0,00	6,51	0,00	0,00	0,00
Erzincan	7,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	51,38	0,00
Van	0,54	3,02	0,00	0,00	0,00	1,99	0,00	0,00	0,00
Ağrı	-2,97	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kars	-0,37	0,00	0,00	0,00	0,00	33,09	0,00	0,00	0,00
Bitlis	4,20	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Hakkari	0,52	0,71	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Muş	-6,81	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tunceli	0,42	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Aksaray	1,47	6,34	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	33,66	0,00
B.TOPLAMI	100,00	100,00	100,00	0,00	100,00	100,00	100,00	100,00	0,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 52:Doğu Anadolu Bölgesinde Sektörel Yapı:Sektörel Katma Değerin Gelişimi(Türkiye içindeki payı)(%)

	31	32	33	34	35	36	37	38	39
Erzurum	0,89	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Elazığ	0,26	0,00	0,00	0,00	0,04	0,34	2,19	0,01	0,00
Malatya	1,38	0,70	0,03	0,00	0,00	0,04	0,00	0,00	0,00
Erzincan	0,18	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00
Van	0,01	0,02	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00
Ağrı	-0,08	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Kars	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,19	0,00	0,00	0,00
Bitlis	0,11	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Hakkari	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Muş	-0,18	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tunceli	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
B.TOPLAMI/T	2,59	0,73	0,03	0,00	0,04	0,58	2,19	0,04	0,00
TÜRKİYE	100,0	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Kaynak: DİE, imalat sanayi istatistiklerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Bölgenin sadece gıda ve metal ana sektörlerinde Türkiye içindeki payı %1'in üzerinde bulunmaktadır. Diğer tüm sektörlerde %1'in altında bulunmaktadır. Bölge bu haliyle sanayileşme sürecinin oldukça dışında durmaktadır.

IV.8. Kentsel Düzeyde Sektörel Uzmanlaşma

Bu alt bölümde kentlerin uzmanlaştıkları sektörlerin tespiti için kentler düzeyinde sektörel sıralama yapılmıştır. Bunun için her kentin ilgili sektörde imalat sanayi katma değer içerisindeki payları hesaplanmış ve %1'in üzerinde bulunan değerler sıralamaya alınmıştır.

Tablo 53 incelendiğinde, sektörel düzeyde tüm bölgelere yayılmış sektörün gıda, içki, tütün sektörünün olduğu görülmektedir. Ancak diğer sektörlerde olduğu gibi bu sektörde de aslan payını Marmara ve Ege bölgeleri almaktadır. Bu sektörde 17 kent % 1'in üzerinde değere sahip bulunmaktadır. Diğer kentlerin ilgili sektördeki katma değer payları %1'in altında bulunmaktadır. Bu sektörde Doğu ve Güneydoğu illerinden sadece Malatya'nın payı %1'in üzerinde bulunmaktadır. Sektörde İzmir, İstanbul ve Bursa'nın payı %58,2 düzeyinde bulunmaktadır.

Sektörel düzeyde mekansal yoğunlaşmanın yaşandığı en temel sektörler tekstil-deri; kağıt ve basım; ve kimya sektörleridir. Tekstil sektöründe İstanbul'un tek başına Türkiye tekstil katma değerinin %37,6'sını ürettiği görülmektedir. İstanbul'u Bursa izlemektedir. Bursa'nın toplam katma değer içerisindeki payı %13,1 olarak tespit edilmiştir. Bu sektörde İstanbul Tekirdağ ve Bursa bu sektördeki Türkiye katma değerinin % 57,6'sını yaratmaktadır. Bu sektörde son yıllarda belli bir gelişme gösteren Anadolu Sanayi odaklarının payını da belirtmek gerekir.

Orman Ürünleri ve mobilya sektöründe mekansal olarak daha yaygın bir üretim görülmektedir. Bu sektörde İstanbul % 11,15 ile diğer sektörlerle göre daha az önemli bir kent görünümündedir. Bu sektörde öncü kentler olarak; Bolu, Kayseri ve Ankara öne çıkmaktadır.

Kağıt basım sanayi mekansal yoğunlaşmanın en belirgin olduğu sektör görünümündedir. İstanbul tek başına Türkiye’de bu sektörde yaratılan katma değerin % 56,2’sini yaratmaktadır. İzmir diğer önemli bir kent hüviyeti göstermektedir. Bu iki kentin bu sektörde Türkiye katma değerinin % 66,5’ni yaratıkları görülmektedir.

Kimya sektörü de az sayıdaki kentte yoğunlaşmıştır. Bu sektörde Kocaeli, İzmir ve İstanbul öne çıkmaktadır. Bu üç kentin bu sektörde Türkiye katma değerinin % 66,1’ni üretmektedir.

Taş ve Toprağa dayalı sanayide mekansal yoğunlaşma görece olarak daha düşük kalmıştır. Bu sektörde de İstanbul % 21,59 ile ilk sırada yer alırken diğer kentlerde yüksek bir yoğunlaşma görülmemektedir.

Metal ana sanayiinde Zonguldak, Kocaeli, Hatay ve İstanbul en önde yer alan kentler olarak sıralanmaktadır. Bu 4 kent sektördeki katma değerin % 56,9’nu yaratmaktadır.

Metal eşya ve makine sanayiinde İstanbul % 34,8 pay ile tam bir önder kent konumunda bulunmaktadır. Bu sektörde İstanbul, Bursa ve Kocaeli’nin toplam payı % 55,5 civarında bulunmaktadır.

Tablo 53: Kentlerin İmalat Sanayi Katma Değeri İçindeki Payları (%) (Büyükten Küçüğe) (*)

	GIDA, İÇKİ TÜTÜN	TEKSTİL DERİ	ORMAN ÜR. MOBİLYA	KAĞIT BASIM	KİMYA	TAŞ. TOPRAĞA DAYALI SAN.	METAL ANA SANAYİ	METAL-EŞYA MAKİNE SAN.	DİĞER İMALAT SAN.
	31	32	33	34	35	36	37	38	39
İzmir	24,2 İstanbul	37,6 Bolu	15,01 İstanbul	56,2 Kocaeli	29,2 İstanbul	21,59 Zonguldak	23,5 İstanbul	34,8 İstanbul	93,9
İstanbul	18,2 Bursa	13,1 Kayseri	13,12 İzmir	10,3 İzmir	20,8 İzmir	9,74 Kocaeli	12,7 Bursa	10,6 İzmir	2,85
Bursa	5,82 Tekirdağ	6,97 Ankara	12,66 Ankara	3,34 İstanbul	16,1 Kocaeli	9,51 Hatay	10,6 Kocaeli	10,1 Ankara	2,68
Ankara	4,48 İzmir	6,29 İstanbul	11,15 Muğla	2,12 İçel	10,9 Kırklareli	9,1 İstanbul	10,1 Ankara	9,93	
Konya	4,17 Adana	5,54 Kocaeli	7,68 Tekirdağ	1,82 Kırıkkale	7,95 Bilecik	7,1 Bursa	8,29 Tekirdağ	4,43	
Adana	3,65 Denizli	5,22 Bursa	6,29 Zonguldak	1,48 Adana	2,67 Çanakkale	5,8 İzmir	7,39 İzmir	7,89	
Manisa	3,51 Kayseri	4,22 Tekirdağ	4,67 İçel	1,46 Kırklareli	1,23 Ankara	3,85 Konya	2,95 Adapazarı	4,69	
Balıkesir	3,4 G.Antep	2,96 İzmir	3,14 Kocaeli	1,46 Yalova	1,37 İçel	3,49 Denizli	2,43 Eskişehir	3,24	
Kocaeli	2,92 İçel	2,22 Isparta	1,45 Balıkesir	1,25	Adana	3,37 Elazığ	2,19 Manisa	3,18	
Eskişehir	2,57 Yalova	1,5 Kütahya	1,35 Denizli	1,14	Eskişehir	2,67 Ankara	1,82 Bilecik	2,23	
Bolu	2,1 Kocaeli	1,94 Adana	1,29 Eskişehir	1,08	Manisa	2,07 Kayseri	1,52 Adana	1,46	
Kırklareli	1,6 Aydın	1,6			Konya	1,98 Kırıkkale	1,06 Nevşehir	1,25	
Rize	1,5 K.Maraş	1,46			Bursa	1,95	Bolu	1,18	
Çanakkale	1,49 Edirne	1,34			Isparta	1,44			
Malatya	1,38 Ankara	1,12			Denizli	1,25			
Karaman	1,25								
Tekirdağ	1,21								
TOPLAM	83,4	93,1	77,8	81,7	90,2	84,9	84,5	994,9	99,4

(*): Sıralamada %1'in üzerindeki kentler değerlendirmeye alınmıştır.

Kaynak: DİE, İmalat Sanayi İstatistiklerinden hareketle tarafımızdan hesaplandı.

V. SANAYİLEŞME, BÖLGESEL / KENTSEL GELİŞME VE SEKTÖREL YAPI: TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sanayileşmede Ana Çizgiler

- **Endüstri devrimi öncesi dönemde bölgesel kalkınma farklılıklarının temel dinamiği coğrafi şartlar** (ulaşım olanakları, verimli topraklar, devletlerin idari yapılanması vs) iken, endüstri devrimi ile birlikte bölgesel sanayileşmenin kalkınmanın temel itici gücü sanayi birikimin rasyonelleri olmaya başlamıştır.
- **Sanayileşmenin ekonominin temel itici gücü olduğu dönemden itibaren sonra bölgeler ve ülkeler arasındaki kalkınma farkları giderek daha da büyümüştür.** Sanayi devrimini yapan ülkeler ile bu devrimin dışında kalan Osmanlı İmparatorluğu gibi devletler arasındaki ekonomik kalkınma farkları Osmanlı İmparatorluğun çözülmesi ile sonuçlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu giderek sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkeler için açık pazar haline gelmiştir. 1838 Osmanlı İngiliz Serbest Ticaret Antlaşması Osmanlıdaki imalat Sektörlerini büyük ölçüde tasfiye etmiştir.
- **Endüstri devrimi ve 1838 Serbest Ticaret Antlaşması Osmanlı'da mekan üzerinde etkili olmuş,** liman kentleri bu süreçten nispi olarak olumlu etkilenirken, liman kentlerinin dışında kalan geniş bir coğrafya gerileme süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Başka bir ifadeyle, çok az sayıda kentin batı ile entegrasyon sağlanırken iç pazarın entegrasyonu sağlanamamıştır.
- **Cumhuriyet yönetimine bakiye kalan imalat sanayi ve genel ekonomik yapı son derece cılızdır.** Osmanlı döneminde Batının endüstri hammadde ihtiyaçlarını karşılamak ve mamul mallarının Osmanlı pazarına sunmak için işlevsel bir role sahip birkaç kart dışında, Anadolu'nun büyük bir bölümü, o dönemde ulusal ekonomi tanımına uymamaktadır. Cumhuriyet yönetimi ulusal ekonomiyi oluşturmak ve iç pazarın entegrasyonunu sağlamak için 3 temel strateji geliştirmiştir: Bunlar;

- Şimendifer Politikası, devletin yatırım politikası ve başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması olarak sıralanabilir.
- **Şimendifer siyaseti; “demir ağlarla ördük anayurdu dört baştan ...” politikası mevcut hatları devletleştirmek ve yeni hatların oluşturulmasına dayanıyordu.** 1929 krizinin de etkisiyle uygulamaya konan I. Sanayi planında, tesislerin kuruluş yerlerinin güzergahı üzerindeki küçük Anadolu kentleri seçilmiştir. KİT yatırımları ülkenin sanayileşmesinde mekan boyutunu göz önüne alarak, o dönemin koşullarında önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Başkentin İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ile birlikte Ankara sonraki yıllarda Cumhuriyet döneminin en temel ekonomik sanayi merkezlerinden biri olacaktır. Ankara'nın başkent ilân edilmesi ile birlikte idari ve iradi kararların bir kentin kaderi üzerinde ne tür gelişmeler sağlayacağına en temel örneklerinden biri olarak görülmelidir.
- **Türkiye ekonomisinde 1950'li yıllarda yeni bir kalkınma arayışı gündeme gelmiştir.** Dış kaynaklara dayalı bu yeni anlayışta, planlama fikri terkedilmiş, özel birikim öncülüğünde sanayileşme hedeflenmiştir. Devletin işlevi alt-yapı yatırımları ile özel birikimi destekleyecek, girdi temini sağlayacak sektörlerle sınırlandırılmıştır. Ancak tercih edilen bu iktisat politikalarına karşın, devletin toplam yatırımlar içindeki payı artmıştır. Örneğin, 1950'de toplam yatırımların % 57 'sini gerçekleştiren özel kesimin payı 1959'da % 38 'e kadar düşerken, kamu iktisadi kuruluşlarının parayı % 15 'ten % 20'ye kadar sıkıyordu.
- **1950-1960 döneminde iktisadi politikalarında görece az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına ilişkin özel bir gayretin gösterilmediği görülmektedir.** Bu dönemde İstanbul başlıca çekim merkezidir. 1950'li yıllar İstanbul dışında Anadolu'nun değişik bölgelerinde belli bir sermaye birikimine ulaşan sanayi gruplarının İstanbul'a taşındığı dönemdir. Sanayi yatırımlarının gidecek İstanbul'da toplanmasını önceleyen ve bölgesel dengesizlikleri artıran şu gelişmelerden bahsedilebilir. İstanbul altyapı olanakları açısından oldukça cazip olmaya başlamıştır. Dış ticaret rejiminin

liberasyonu sonucu İstanbul'un önemi artmıştır. Yabancı sermaye girişi başlamıştır. Mali kesimde önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır.

- **1950-1960 döneminde uygulanan iktisat politikaların krizde sonuçlanması ile birlikte 1962-1976 döneminde planlı "kalkınma" modeli izlenmeye başlanmıştır.** Türkiye de ulusal planlama anlayışının gelişmesinde nedenlerden biri, doğu bölgeleri ile Batı Anadolu alanında gittikçe artan gelişme farklılıklarının artmasıdır. Planlı dönemde bölgesel kalkınmaya yönelik iktisat politikalarının sürekli gündemde olmasına karşın, bu hedefe ulaşmada başarılı olduğunu söylemek güç gözükmektedir. 1950'li yıllarda olduğu gibi planlı dönemde de kamu yatırımlarında ve teşviklerde en büyük payı İstanbul Marmara bölgesi almıştır.
- **Planlı dönemin sanayileşme stratejisi ithal ikameci birikim rejimidir. Bu dönemde dayanıklı tüketim malları üretiminde önemli bir aşama kaydedilmiştir.** Önce "montaj" sanayi biçiminde kurulan dayanıklı tüketim malları sanayi üretimi, sonraki yıllarda, daha fazla yerli katkıyla üretilmeye başlamıştır. Bu sanayinin çevresinde yan sanayiler oluşmaya başlamıştır. Ancak kurulan bu imalat sanayi, teknoloji açısından dışa bağımlı, birim maliyetleri yüksek ve kalite açısından yetersiz olduğundan rekabet gücü elde edememiş, dolayısıyla ihracata yönelememiştir.
- **Yukarıda ifade edilen ithal ikame süreci, özellikle kamu kesiminin öncülüğünde petro-kimya, demir-çelik, alüminyum, bakır, inşaat malzemeleri gibi ara-malları sektörlerinde de gerçekleşmiştir.** Kamu sektörü ürettiği bu ara-malları ve düşük fiyatlama politikası ile özel sanayi birikimine ve tarım sektörünün gelişmesini hedeflemiştir.
- **İthal ikameci kalkınma stratejisinin dayanıklı tüketim malları aşamasını oluşturan "kolay" aşaması fazla sorun yaratılmadan sürdürülmüştür.** Ancak ara ve yatırım mallarının ikamesini amaçlayan "ileri" aşamanda ithalatı ikame eden, ürünlerin sermaye yoğunluğu yüksek olduğundan, daha çok sermaye ve daha ileri

teknolojiye ihtiyaç duymaktadır. Başka bir ifadeyle, sanayileşmenin sürdürülebilmesi için gerekli olan hammadde ve yatırım mallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için istikrarlı bir döviz girdisine ihtiyaç vardır. Ancak ithal ikamesi sanayileşme verimiz ve rekabet gücü olan bir sanayileşmeyi gerçekleştiremediği için, ekonominin zamanla ithalata bağımlılığı artmış, içeride bu ithalatı gerçekleştirecek bir sanayi yapısı kurulamadığı için de, ithalat kapasitesinin sonuna gelinmesiyle bu sanayileşme stratejisi krize girmiştir.

Sanayileşmede Bölgesel ve Kentsel Gelişme

- ***1927 verilerine göre tesislerin % 29,4'ü ve imalat sanayiinde çalışanların % 30'u Marmara bölgesinde istihdam edilirken, zaman içerisinde bu bölgemiz giderek Türkiye'nin ekonomik faaliyetlerinin yoğunlaştığı merkez konumuna gelmiştir.***
- ***1960' lı yıllar İstanbul ve Marmara bölgesinin giderek sanayide çekim merkezi olduğu yıllardır.***1964 İmalat Sanayi sayım sonuçlarına göre, Marmara bölgesi tesislerin % 56'sine işgücünün %46.7' sine sahip bulunmaktadır. Bu sayım sonuçları yine sanayileşme düzeyi açısından Ege 2., İç Anadolu 3., Karadeniz 4., Akdeniz 5., Güneydoğu Anadolu bölgesi 6., Doğu Anadolu bölgesi 7., sırada bulunmaktadır.
- ***Planlı dönemde de Marmara bölgesi ekonomik kutup olma özelliğini korumuş, bu durum ihracata dayalı büyüme modelinin uygulanmaya başladığı yıllarda da artarak devam etmiştir.*** 1981 yılında, Marmara bölgesi, Türkiye imalat sanayiinde çalışanların % 48,1'ni istihdam ederken, 1996 yılında bu oran %50,9'a yükselmiştir.
- ***Doğu ve Güneydoğu bölgeleri ithal ikameci politikaların uygulandığı yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllarda da sanayileşme düzeyi açısından en geri bölgelerimiz arasında yer almıştır.*** 1981 yılı baz alındığında bu iki bölgemiz 1996 yılına gelindiğinde daha da kötü bir yapı sergilemektedir. Örneğin 1981 yılında Doğu Anadolu bölgesinin Türkiye'de yaratılan katma değer içerisindeki payı % 2,1 iken, 1996 yılında % 0,8'e gerilemiştir. Aynı süreç Güneydoğu bölgesi içinde geçerlidir. Bu bölgemizin 1981 yılı itibariyle Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı % 3,0 iken 1996 yılında % 1,3'e düşmüştür. Bu iki bölgemiz yanında 1981 yılına göre katma değer açısından en fazla etkilenen diğer bir bölgemiz de Karadeniz bölgesi olmuştur. 1981

yılında Türkiye imalat sanayi katma değeri içinde % 9,8 paya sahip bu bölgemiz, 1996 yılına gelindiğinde Türkiye içindeki payı % 5,1'e düşmüştür. Akdeniz bölgesinin de yaratılan katma değerden aldığı payda 1981 yılına göre bir düşüş yaşanmış olmakla birlikte, görel olarak düşük kalmıştır. Türkiye imalat sanayi içerisinde 1981-1996 döneminde katma değeri artan bölgeler ise Marmara, Ege ve İç Anadolu bölgeleri olmuştur. Başka bir ifadeyle, ihracata dayalı büyüme modeli bu üç bölgemiz üzerinde pozitif etki yaratırken, diğer bölgelerimiz bu süreçten olumsuz etkilenmiştir.

- ***Karadeniz Bölgesi esas itibariyle KİT yatırımlarına dayalı bir gelişme göstermektedir.*** Bu bağlamda kamunun üretken sektörlerden çekilmesi sonucunda olumsuz etkilenen bölgelerimizden biri de bu bölgemiz olmuştur. Karadeniz bölgesinde öne çıkan kentlerin başında Trabzon ve Zonguldak gelmektedir. Bu bölgemizin doğusunda yer alan kentler batı kentlerine göre daha az gelişmiş olup, imalattan ziyade ticarete yönelmektedir. Bu bölgemizin en önemli kentlerinden biri olan Zonguldak'ın Türkiye imalat sanayi içerisindeki payı 1996 yılı itibariyle % 2,16'dır. 1980'li yılların başına göre kentin katma değer payında düşüş gözlenmektedir. Zonguldak esas itibariyle KİT yatırımlarından dolayı ana metal sanayine ve kömür üretimine dayalı bir gelişme sergilemektedir. 1996 yılı itibariyle, kentin Türkiye ana metal sanayi içindeki payı % 31,5 gibi yüksek düzeylerde bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir çok Anadolu kentinde olduğu gibi bu kentte az sayıda sektörde uzmanlaşmış, ürün çeşitliliği sağlanamamıştır.
- ***Akdeniz havzasında tarımsal üretimde temel üretimin pamuk olması nedeniyle, bu havzanın sanayileşmesinde tekstil sektörü sürükleyici bir konuma gelmiş, bu bölgeye yakın iç bölgelerde yer alan kimi kentlerde bu gelişmeden etkilenerek tekstil ağırlıklı bir sanayileşme sürecine girmiştir.*** Bu gelişmeye örnek olarak K.Maraş ve Kayseri verilebilir. Akdeniz havzasında Adana-İçel aksı sanayi birikimine dayalı gelişirken, Antalya ülkenin en temel turizm odağıdır. Antalya'da hizmet sektörü GSYİH içinde en önemli ağırlığa sahip bulunmaktadır. Bölgenin doğu aksında yer alan Adana ve Mersin her ne kadar bölge içinde imalat sanayinin yoğunlaştığı kentler olsa da, son yıllarda öncelikle Adana'nın istihdam ve katma değer paylarındaki düşüş dikkat çekmektedir. Bu düşüşün bir nedeni olarak 1960'lı ve 1970'li yıllarda yatırımlarını bu kentte yoğunlaştıran kimi holdinglerin 1980

ile birlikte uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme modelinde, yatırımlarını dış entegrasyona uyum yetenekleri nedeniyle başta İstanbul olmak üzere batı bölgelerine kaydirmaları etkili olmuştur.

- **Ege bölgesi bölgesel gelişme düzeyi açısından ikinci sırada bulunmaktadır. Bu bölgemiz içerisinde yer alan İzmir kutup kent özelliği taşımaktadır.** Bu bölgede yer alan bir çok kent İzmir'in uzantısı olarak gelişme göstermektedir. Bu bölgede yer alan Denizli ekonomisinde son yıllarda önemli gelişmeler gözlenmektedir. Denizli'nin gelişmesinde 1973 yılında bu kentin KÖY kapsamına alınması, OSB'leri, kentin geleneksel olarak 19.yy'a kadar uzanan tekstil üretimine sahip olması (Babadağ ve Buldan) yurt dışı işçi dövizleri, sonradan başarısız olmasına rağmen işçi şirketlerinin kimi uygulamaları sıralanabilir. Bu faktörler arasında Denizli ekonomisinin gelişmesini önceleyen esas faktör dışa dönük sanayileşme sürecidir. Bu kentin kalkınmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin bir araya gelerek örgütlendikleri EGS deneyimini burada not etmek gerekir. EGS deneyimi her bir üye firmaya finansman, taşıma, pazarlama ve girdi temininde önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak Denizli'nin Türkiye ekonomisi içindeki payı hâlâ düşük seviyelerde bulunmaktadır. Denizli ekonomisi ile ilgili olarak yukarıdaki satırlarda ifade edilen gelişmelere karşın son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle kent ekonomisi krize girmiş, sürdürülebilir kent ekonomisi bağlamında bazı açmazlarla karşı karşıya kalmıştır. Kent ekonomisinin sürdürülebilir olmasının önündeki en temel handikap, kent ekonomisinin ağırlıklı olarak havlu ve bornoz üretimine dayanmasıdır. Bu tarz bir üretim yapısı kent ekonomisini dış şoklara karşı aşırı duyarlı kılmakta, olası bir dış şokta kent ekonomisi krizle karşı karşıya kalmaktadır. Bölge içerisinde yer alan Afyon, taş ve toprağa dayalı bir sektörel gelişme gösterirken, Uşak tekstil sektöründe uzmanlaşmıştır. Muğla'da temel sektör turizm iken, Aydın'da turizm yanında tekstil sektörü öne çıkmaktadır.
- **Türkiye ekonomisinde bölgesel dengesizliklerden en fazla etkilenen bölgelerin başında Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgeleri gelmektedir. Doğu Anadolu bölgesi sanayileşme düzeyi açısından en geri kalmış bölgemizdir.** Bu bölgenin 1996 yılı itibariyle Türkiye imalat sanayi katma değer içindeki payı % 1'in altında, % 0,8 olarak

gerçekleşmiştir. Bölgede öne çıkan başlıca kentler Elazığ, Erzurum ve Malatya'dır. Bölgede sanayi tabanı ağırlıklı olarak KİT yatırımlarına dayanmaktadır.

- ***Doğu Anadolu Bölgesinden sonra sanayileşme açısından ikinci en kötü sırada bulunan Güneydoğu Anadolu'nun sanayileşmesinde, GAP'ın henüz zayıfta olsa etkilerini belirtmek gerekir.*** Ancak GAP'ın tüm bölgedeki kentler üzerinde aynı düzeyde etkili olmadığı, başta Ş. Urfa olmak üzere az sayıdaki kentin bu gelişmede etkilendiği görülmektedir. Bu bölgemizde Gaziantep giderek kutup bir kent görünümündedir. Kent ekonomisi sanayileşme açısından gelişmiş bölgelerdeki bazı kentlerin de üzerinde bir sanayi birikimine ulaşmıştır. Kent ekonomisi ağırlıklı olarak deri, metal eşya, dokuma, konfeksiyon sektörlerine dayanmaktadır. Bu bölgemizde G.Antep'in uzantısı olarak gelişen diğer bir kentte Adıyaman'dır. Gaziantep kökenli bir çok yatırımcının bu kentde başta tekstil sektörü olmak üzere yatırımlara yöneldikleri bunun da kent ekonomisinde sanayi birikiminin giderek önemli düzeylere ulaştığı görülmektedir.
- ***Bölgesel düzeyde gelişmiş bölgelerde sanayi sektörü öne çıkarken, görece geri bölgelerde ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık sektörleri ekonomiyi karakterize etmektedir.*** Son yıllarda tarım ve hayvancılık sektörlerinde yaşanan olumsuz gelişmeler ekonomileri tarıma dayalı bölgeleri olumsuz etkilemiştir. Batı bölgeleri bu olumsuz gelişme karşısında kayıplarını kısmen verimlilik artışları ile telafi ederken görece geri kalmış bölgeler refah kaybına uğramıştır. Bunun neticesinde başta Doğu ve G.Doğu Anadolu bölgelerinde olmak üzere az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere göç hızlanmıştır. Bu sonuç, görece geri kalmış bölgelerdeki iç pazarın gelişmesini engellerken, genel olarak kalkınma sürecini olumsuz etkilemektedir.
- ***Bölgeler arasında gelişmişlik farklılıklarının temel bir göstergesi olarak kullanabileceğimiz bölgeler arası gelir dağılımı ve sanayi istihdamındaki gelişmeler Sanayi işletmelerinin 1970'li yıllardaki mekansal dağılımı ile 1980'li ve 90'lı yıllardaki dağılım eğilimlerinin karşılaştırılması son yıllarda sanayi üzerine yapılan tartışmalara sanayi mekan ilişkisi açısından farklı bir bakış açısı getirmektedir.*** Bunlardan ilki 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz koşullarına rağmen, sanayi yatırımlarının devam etmiş olması ve bu yatırımların çeşitli teşviklerin de katkısıyla giderek ana merkezlerin dışına kaymasıdır. Buna karşın 1980'li yıllarda

uygulanan politikaların bir sonucu olarak sanayi yatırımları tekrar metropollere yönelmiş, Anadolu'da da bu birikim modelinin etkisiyle yeni "Sanayi Odakları" oluşmuştur.

- **Bölgeler arasında 1981-1996 döneminde en hızlı gelişen bölge Ege bölgesi olmuştur.** İmalat sanayi tesis sayısına göre, Ege bölgesinin 1981 yılında Türkiye İmalat Sanayi içerisindeki payı % 14,9 iken, 1996 yılında % 19,9'a yükselmiştir. Benzer bir gelişme işgücü ve katma değer parametrelerinde de gözlenmektedir.
- **1980-1996 döneminde Ege bölgesi ile birlikte gelişen diğer bir bölgemiz İç-Anadolu bölgesi olmuştur.** "Anadolu Kaplanları" olarak tanımlanan kimi kentlerin bu dönemde göstermiş oldukları performans bu gelişmeyi sağlamıştır. Ancak bu kentlerin göstermiş olduğu performans teknoloji üzerine kurulu rekabet gücüne dayanmadığından, kalıcı olmaktan uzak görülmektedir.
- **1980-1996 döneminde Karadeniz bölgesinin tesis sayısı ve nispi bir artış kaydetmesine karşın, daha anlamlı bir gösterge olarak katma değer göstergesine göre Türkiye içindeki payında önemli düzeylere varan aşınmalar gerçekleşmiştir.** Karadeniz bölgesinin 1981 yılında katma değer göstergesine göre Türkiye içindeki payı % 9,8 iken, bu oran dramatik düzeyde düşecek 1996 yılında % 5,1'e gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, 1980'li yıllarda uygulamaya konan yeniden yapılanma programı Karadeniz imalat sanayiinde önemli bir aşınmaya neden olmuştur.
- **Akdeniz bölgesinin Türkiye içindeki payında da istihdam ve katma değer düzeyinde aşınma yaşanmıştır.** Başka bir ifadeyle, Akdeniz bölgesinin Türkiye içerisindeki payında 1980-1996 döneminde sanayi erozyonu gerçekleşmiştir.
- **Doğu Anadolu bölgesi de 1981-1996 döneminde sanayi erozyonuna uğrayan bölgelerimizden birisidir.** Bölgede gerek tesis sayısı, gerek istihdam ve gerekse de katma değer göstergelerine göre aşınma sözkonusudur. Bölgenin 1981 yılında, Türkiye katma değer içerisindeki payı %2,1 iken, bu oran 1996 yılında %0,8'e düşmüştür.
- **Ülkemizde uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planları ekonomik ve sektörel düzeyde yatırımları yönlendirmeyi hedeflerken, mekana/bölgeye ilişkin etkinliği sınırlı kalmakta, çoğu kez iyi temennilerden öteye gitmemektedir.** Geçmiş

yıllarda hazırlanan planlarda yer alan araçlar bir birlerinden kopuk ve belli bir mekan boyutu tanımlanmadan hazırlanmıştır. Bu nedenle kalkınma planlarında mekansal planlama oluşturulmamıştır. Bu nedenle, özde bölgesel olmayan politikalar uygulanmıştır. Bu noktada bölgesel planlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bölgesel planlama; Ulusal Beş Yıllık Planlardaki sektörel gelişme hedeflerini coğrafi mekana bağlayarak yerel ölçeğe, başka bir ifadeyle, daha uygulanabilir bir baza oturtmaktadır. Bu nedenle bölgesel dengesizliğin şiddetli yaşandığı ülkemizde bölgesel planlamanın etkin bir araç olacağını düşünüyor ve öneriyoruz

- ***Kentleşme olgusuna bağlı olarak ve tarımdaki çözülmeye paralel kırsal nüfus hızla kentlere göçmeye başlamıştır.*** Hızlı göç olgusu bir yandan göç veren yörelerde pazarın gelişmesini engellerken, diğer taraftan da göç edilen yerlerde bir çok sosyo-ekonomik sorunun kaynağını oluşturmaktadır. Metropollere göç edenler, Modern kentin hemen yanı başında, gecekondualarda, modern kentin hiçbir nimetinde yararlanamadığı için sisteme entegre olamayan, patlamaya hazır bir sosyal bomba gibi durmaktadır. Türkiye’de en fazla göç veren kentler; Doğu ve G.D.Anadolu bölgeleridir. Bu bölgelerimizdeki göçü önlemek için iki aşamalı bir yatırım modeli öneriyoruz. İlk aşamada, kamu öncülüğünde, küçük ve orta ölçekli işletmelere dayalı bir yatırım hedeflenmektedir. Bu işletmeler geçmişte olduğu gibi, politik kaygılarla, fizibilitesi yapılmadan, irrasyonel kuruluşlar olmayacaktır. İşletmede temel hedef; istihdam yanında kâr olacaktır. Bu işletmelerin karlı işletmeler olarak çalışmalarını sürdürdüğünde, özel sektörün tüm teşvik ve sübvansiyonlara rağmen görece geri bölgeleri yatırım yapmama handikapı giderilecek, ikinci aşamada, bu kârlı şirketlere özel sektörün de iştiraki sağlanarak ortak işletmeler olarak varlıklarını sürdürebileceklerdir.
- ***Kalkınma, eninde sonunda reel yatırımlarla ve reel yatırımların kompozisyonu ile ilgilidir.*** Reel yatırımlar yoluyla bir yandan sermaye birikimi artırılırken, diğer yandan içerilmiş(emboided) teknolojik gelişme sağlanmaktadır. Türkiye ekonomisinde son yıllarda yaşanan reel yatırımlardaki gerileme teknolojik gelişmeyi ve bölgesel dengesizlikleri artırıcı bir işlev görmüştür. Bu bağlamda, başta imalat sanayiinde olmak üzere, sabit sermaye yatırımlarını artıracak bir yatırım ikliminin yaratılması ülkenin kalkınması ve bölgesel dengesizlikleri gidermede “olmazsa olmaz”dır.

- **Reel yatırımlarda gerçekleşen aşınmanın en temel nedenlerinden biri makro ekonomik istikrarsızlıktır.** Döviz fiyatlarındaki belirsizlikler başta olmak üzere, enflasyonist koşullar yatırımların maliyet/kâr analizlerini imkânsızlaştırıp, yatırımcıların geleceğe ilişkin beklentilerini ve ufkunu yok edip reel yatırımlardan caydırmaktadır. Belirsizliklerin giderilmesi ve yatırım ikliminin yaratılması bölgesel ve ülkesel kalkınma sürecini hızlandıracaktır.
- **Sektörel teşvik yerine, proje esasına dayalı bir teşvik sisteminin daha etkin olacağı düşünülmektedir.** Böylelikle sektörel düzeyde aşırı kapasitenin önlenmesi yanında kamuoyunu rahatsız eden kimi uygulamalarda ortadan kalkmış olacaktır. Ancak proje bazlı teşvik sisteminde de etkin bir denetim sistemi yanında, teşvikle ilgili mevcut uzman kadronun proje esasına göre eğitilmesi kaçınılmaz olacaktır.
- **Türkiye ekonomisinde KOBİ'lerin ağırlığı bilinmektedir.** Özellikle görece geri bölgelerin kalkınmasında ve istihdamın artırılmasında KOBİ'lerin desteklenmesi bölgesel dengesizlikleri gidermede bir çözüm olarak görülebilir. Ancak KOBİ'lerin bu tarz bir işlevi yerine getirebilmeleri için OSB'leri türü bir organizasyonun içerisinde desteklenmesi gerekir. Zira, bir birinden kopuk, tekil firma düzeyindeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin özellikle görece geri bölgelerde başarı şansları daha zayıf olacaktır.
- **Küçük ve orta ölçekli işletmelerin birçok ülke deneyiminden hareketle, bölgesel kalkınmada önemli işlevleri yerine getirdikleri kabul edilmektedir.** Ancak küçük ve orta ölçekli işletmelerin bir ağ sistemi içerisinde yer almadan rekabet gücü elde etmelerinin önünde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bu bağlamda KOBİ'lerin bir sanayi odağı içerisinde işbirliği sonucunda "kollektif verimlilik" sayesinde rekabet gücü elde ettikleri özellikle son yıllardaki coğrafya yazınında sıklıkla üzerinde durulan bir konudur. İtalya'da Üçüncü İtalya örneği, Almanya'da Baden-Württemberg en popüler örneklerdir.
- **Bölgesel kalkınma söz konusu olduğu zaman, kullanılan kredinin miktarından ziyade, kullanılan kredinin maliyeti belirleyici olmaktadır.** Bu bağlamda klasik bankacılık sisteminin dışında ucuz ve uzun vadeli finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda görece geri bölgelerdeki başta KOBİ'ler olmak üzere tesislerin işletme

ve yatırım sermaye ihtiyaçlarını karşılayacak bir finansman modeline ihtiyaç duyulmaktadır.

- ***Türkiye ekonomisinde son yıllarda bazı kentlerin sanayileşme açısından daha iyi bir konuma geldikleri görülmektedir.*** Türkiye’de 1980 sonrasında uygulanan teşvik sistemi ve organize sanayi bölgeleri Anadolu imalat sanayiinin gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak bu odakların gelişimi belirlenmiş bir sanayileşme ve teknoloji politikası öncülüğünde yapılanmaması nedeniyle, yatırım tercihleri Türk ekonomisinin avantajlı olduğu belirli emek yoğun sektörlerde yoğunlaşmış, bu sektörlerde zamanla aşırı kapasite meydana gelmiştir. Bu süreç Anadolu imalat sanayini de etkilemiş, birçok kent başta tekstil sektörü olmak üzere az sayıda emek yoğun sektörde uzmanlaşmıştır. Örneğin Denizli bu süreci ifade eden en tipik kentlerin başında yer almaktadır. Tekstile dayalı küçük üreticiliğin tarihsel olarak bu kentte güçlü bir yapıya sahip olması nedeniyle, kent giderek tekstil sektöründe (özellikle havlu ve bornoz üretiminde) uzmanlaşmış, zamanla bir ürün çeşitliliğine gidemediği için de tıkanma noktasına gelmiştir. İşte bu noktada devletin yol gösterici olarak rol üstlendiği kamusal politikaların önemi ortaya çıkmaktadır. Devletin gittikçe işlevsel bir rol üstlenip, müdahaleci olduğu gelişme stratejilerine en yakın örnek “Asya Kaplanları” olarak gösterilen ülkeler grubudur. Bu ülkelerin sanayileşme sürecinde devlet gerek öncelikli sektörlerin seçiminde gerekse de teşvik ve kredilerin dağılımında etkin bir rol üstlenip süreci yönlendirmiştir.
- ***Günümüz gelişmiş ekonomilerinin en temel karakteristiklerinden biri, üretim araçlarının esnekliğidir.*** Esnek uzmanlık sistemi olarak adlandırılan mikro-elektronik aksamli teknolojilerin (CAD, CAM, Robotlar) endüstride kullanılması gerek ürün gerekse üretim hattının esnekliğinde anahtar rol oynamaktadır. Anadolu imalat sanayiinde son yıllarda tekil düzeyde firma uygulamaları ile sınırlı kalan esnek üretim teknolojileri, genel bir yaygınlık düzeyine ulaşamamıştır. 1980’lerden itibaren gündeme gelen yeniden yapılanma süreci sonunda, daha güçlü bir rekabet ile karşı karşıya kalan firmalar , başlangıçta rekabet karşısında savunma psikozu içerisinde hareket ederek yeni durumun gereklerine uyum yerine daha ziyade geleneksel yapılarını koruyarak önemli teknolojik atılımlar gerçekleştirememişlerdir. Bununla birlikte, finansal sistemden kaynaklanan handikaplar, firma davranışlarını etkileyerek,

içirilmemiş (disembodied) ve içerilmiş (embodied) teknolojik gelişmeyi olumsuz etkilemiştir.

- ***Türkiye ekonomisinde yatırım sürecini olumsuz etkileyen bir diğer gelişme de, sanayi sektörünün temel sektör olma özelliğini kaybetmesi yanında, yüksek faiz-yüksek kredi maliyetleri sarmalının yarattığı handikaptır.*** Yüksek faizlerin ve enflasyonun yarattığı istikrarsız makro ekonomik koşullarda, firmalar teknolojik yenilik yerine “patent” yoluyla hazır teknolojileri kullanım yoluna gitmekte ve/veya yatırım kararlarından caydırılmaktadır. Bu bağlamda yukarıda kısaca ifade ettiğimiz sakıncaları ortadan kaldırmak , özellikle ileri teknolojilere girişimcilerin sahiplendikleri bir yeniliğin (*innovation*) klasik banka sisteminin aradığı garantilerle değil, proje ve girişimci kalitesi açısından kredi ilişkisine giren risk sermayesi (*venture capital*) sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Ürün devrelerinin kısa olması , firmalara büyük risk getirdiği gibi teknoloji yeteneği yüksek yeni ve genç girişimci gruplarının yeni bir teknoloji ile piyasaya girerek , hızlı bir gelişme göstermeleri olağan hale gelmektedir. Bu süreci hızlandıran önemli bir unsur risk sermayesi olanaklarıdır. Risk sermayesi modelinin temel bileşenleri; Ger’in de belirttiği gibi (1994 : 49) i). yeni bir fikir sahibi girişimci, ii) Girişimciyi dinleyecek, fikri ve girişimciyi değerlendirecek kişiler , iii) Fikrin gerçekleşmesini temin edecek sermayenin oluşturulması ve iiiii) Fikrin uygulanmaya konulmasından oluşmaktadır.

Sektörel Gelişmenin Mekansal Boyutu

- ***Sektörel Düzeyde tüm bölgelerde en yaygın sektör olarak gıda, içki ve tütün sektörü öne çıkmaktadır.*** Ancak diğer sektörlerde olduğu gibi, bu sektörde de Marmara ve Ege bölgeleri ilk sırada yer almaktadır.
- ***Tekstil sektöründe İstanbul’un tek başına Türkiye tekstil katma değerinin %37,6’sını yarattığı görülmektedir.*** İstanbul’u Bursa izlemektedir. Bu sektörde İstanbul, Tekirdağ ve Bursa Türkiye katma değerinin %57,6’sını yaratmaktadır. Anılan bu sektörde kimi Anadolu kentlerinin (“Anadolu Sanayi Odakları”nın) önemli bir gelişme gösterdikleri görülmektedir.

- **Orman ürünleri ve mobilya sektöründe mekansal düzeyde yaygın bir üretim deseni izlenmektedir.** Bu sektörde öne çıkan kentler şunlardır: Bolu, Kayseri ve Ankara.
- **Kağıt basım sanayi mekânsal yoğunlaşmanın en belirgin olduğu sektör görünümündedir.** Bu sektörde İstanbul tek başına Türkiye üretiminin % 56,2'sini yaratmaktadır. İzmir diğer önemli bir üretici kentimizdir. Bu iki kent, anılan sektörde Türkiye katma değerinin %66,5'ni yaratmaktadır.
- **Kimya sektöründe de mekansal yoğunlaşmanın yaşandığı görülmektedir.** Kocaeli, İzmir ve İstanbul bu sektörde öne çıkan sektörlerdir. Bu 3 kent, sektördeki katma değer %66,1'ni yaratmaktadır.
- **Taş ve toprağa dayalı sanayide mekansal yoğunlaşma görece olarak daha düşük gözükmemektedir.** Bu sektörde İstanbul %21,59'luk pay ile ilk sırada yer alırken, diğer kentlerde yüksek bir yoğunlaşma görülmemektedir.
- **Metal ana sanayiinde Zonguldak, Kocaeli, Hatay ve İstanbul en önde yer alan kentler olarak sıralanmaktadır.** Bu 4 kent sektördeki katma değer %56,9'nu yaratmaktadır.
- **Metal eşya ve makine sanayiinde İstanbul %34,8 pay ile tam bir "öncü" kent görünümündedir.** Bu sektörde İstanbul, Bursa ve Kocaeli'nin toplam payı %55,5 civarında bulunmaktadır.
- **Sektörel yoğunlaşmanın bölgesel dağılımı incelendiğinde genel görünüm şudur.** Marmara bölgesi tüm sektörlerde ilk sırada bulunmaktadır. Marmara bölgesi Türkiye gıda-içki-tütün sektöründe yaratılan katma değer %36,63'nü; dokuma, giyim ve deri sanayiinde %63,77'sini; orman ürünleri ve mobilya sektöründe %31,21'ni, kağıt-kağıt ürünleri ve basım sektöründe %60,79'nu; kimya petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sektöründe %51,06'sını; taş ve toprağa dayalı sanayiinde %56,81'ni; metal ana sanayiinde %31,73'nü; metal eşya-makine ve teçhizat , ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sektöründe %67,45'ni ve diğer imalat sanayiinde ise %93,94'nü tek başına yaratmaktadır. Bu verilere göre bir çok sektörde Marmara bölgesi Türkiye katma değerinin %60'nı tek başına yaratmaktadır. Bu sonuçlara göre Marmara bölgesi Türkiye ekonomisinde "kutup" bölge özelliğini teyit ederken, sürdürülebilir ekonomik kalkınma açısından ciddi sorunlar taşımaktadır.

- **Marmara bölgesinden sonra sektörel paylar açısından 2.sırada Ege bölgesi yer almaktadır.** Ege bölgesinde en temel sektörler, gıda-içki, tütün (%29,25); kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri (%22,30); metal ana sanayi (%15,14) ve dokuma, giyim ve deri sanayi (%14,43) olarak sıralanmaktadır.
- **İç Anadolu bölgesi sektörel yoğunlaşmanın en belirgin olduğu 3. bölgemizdir.** Bu bölgemizde orman ürünleri ve mobilya sektörü (%26,75'lik pay ile) Marmara bölgesinden sonra 2. konumda bulunmaktadır. Bölge ayrıca şu sektörlerde uzmanlaşmıştır: metal eşya-makine teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi (%16,14); gıda-içki-tütün (%13,91); taş ve toprağa dayalı sanayi (%10,99); metal ana sanayi (%9,18) ve kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri (%8,74). Bu bölgemiz şu sektörlerde zayıf durumdadır: %2,68 ile diğer imalat sanayi; %5,25 ile kağıt-kağıt ürünleri ve basım sektörü ve %5,89 ile dokuma, giyim ve deri sektörü.
- **Karadeniz bölgesinin esas olarak 3 sektörde uzmanlaştığı görülmektedir.** Bunlar; metal-ana sanayi ; (%24,20); orman ürünleri ve mobilya (%17,93) ve gıda – içki-tütün (%10,82). Bölgenin sektörel uzmanlaşma düzeyi en düşük sektörler şunlardır: dokuma, giyim ve deri (%0,40); kimya-petrol, kömür kauçuk ve plastik ürünleri (%0,29).
- **Akdeniz bölgesi de esas olarak az sayıdaki sektörde uzmanlaşmıştır.** Bunlar; metal ana sanayi (%11,49); kimya-petrol, kömür , kauçuk ve plastik ürünleri (%13,69); dokuma, giyim ve deri sanayi (%10,44) ve taş ve toprağa dayalı sanayi (%8,79). Bu bölgemizde en zayıf sektörler; metal eşya (%2,13); kağıt-kağıt ürünleri ve basım (%1,75) olarak tespit edilmiştir.
- **G. Doğu Anadolu bölgesinde sadece gıda-içki-tütün ; dokuma, giyim ve deri ve kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sektörlerinde Türkiye katma değerinin içerisindeki payları %1'in üzerinde bulunmaktadır.** Bu bölgemizde en güçlü sektör; %3,02'lik pay ile dokuma, giyim ve deri sanayi sektörüdür.
- **D. Anadolu bölgesinde sadece 2 sektörün Türkiye katma değeri içerisindeki payı %2'nin üzerinde bulunmaktadır.** Bunlar; %2,59 ile gıda-içki-tütün ve %2,19 ile metal ana sanayi sektörleridir.

Kalkınma İçin Teknoloji ve Ulusal Yenilik(inovasyon) Sistemi

- ***Ulusal yenilik sistemi*** OECD'nin yaklaşımına göre teknolojik yeniliklerin kaynağını, yayılma hızını etkileyen tüm kurumlardan oluşmakta, kurumlar arası ilişkiler ağını tanımlamaktadır.
- ***Gelişmiş ülkeler “bilgiye dayalı ekonomi” alanında önemli gelişmeler yaşarken,*** Türkiye ekonomisi son yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin de etkisiyle, yatırım ve birikim oranlarını artıramamış, bunun neticesinde ülkenin teknoloji ve yenilik kapasitesi ” bilgiye dayalı ekonomi” sürecinin dışında kalmıştır.
- ***Türkiye ekonomisinde büyüme oranları ortalamasının özellikle 1990'lı yıllardan itibaren diğer yıllara göre düştüğü görülmektedir.*** Bununla birlikte, büyümenin kaynakları da giderek sabit sermaye yatırımlarından ve birikim oranlarından kopmaya başlamıştır.
- ***Günümüz gelişmiş ekonomilerinde büyümenin kaynağı giderek teknolojik yenilikler olmaya başlamıştır.***
- ***Türkiye'nin uzun dönemde kalıcı ve istikrarlı bir kalkınma hızına ulaşmasının ve rekabet gücünün artırmasının en temel yolu*** teknoloji yeteneğini geliştirmesi, teknolojik yenilikler yoluyla verimlilik artışları sağlamasına bağlıdır. Bunun gerçekleştirilmemesi durumunda, rekabet gücü düşük, üretim ve ihracat yapısı az sayıda emek yoğun ürüne dayalı bir ekonomi görünümünü aşamayacaktır.
- ***Yapılan ampirik araştırmalarda ekonomik büyümenin yalnızca emek ve sermaye gibi klasik üretim faktörleri ile açıklanamayacağını,*** büyüme oranında teknolojik yeniliklerin önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.
- Türkiye'nin verimlilik düzeyini yükselterek, yüksek bir rekabet gücüne ulaşması için şu önlemler ivedilikle alınmalıdır:
- ***AR-GE/GSYİH oranı öncelikle eşik değer sayılan %1'e çıkarılması için önlemler alınmalı,*** bu hedefe ulaşıldıktan sonra gelişmiş ülkelerin oranına (%2,5'e) yükseltilmesi için çaba sarf edilmelidir. Türkiye'de hali hazırda AR-GE/GSYİH Oranı %0,63 gibi son derece düşük bir düzeyde bulunmaktadır.
- ***Firmaların AR-GE yatırımları teşvik edilmeli,*** araştırmacı personelin istihdamı artırılmalıdır.

- **Teknolojik yenilik politikaları** ile diğer ekonomi politikaları (eğitim sistemi, enerji, çevre, sağlık, işgücü piyasaları vb) arasında bütünlük ve eşgüdüm sağlanmalıdır.
- **Günümüz ekonomilerinde nitelikli işgücü “olmazsa olmaz”dır.** Bu durum içsel büyüme teorilerinde “beşeri sermaye” olarak kavramsallaştırılmakta, kalkınmanın en temel itici gücü olacağı vurgulanmaktadır. Bunun için eğitim sistemi ezbercilikten hızla uzaklaştırılmalı, yaratıcı eğitim sistemine geçilmelidir. Bununla birlikte, mevcut işgücü stokunun nitelik düzeyini artırıcı (iş başında eğitim, yaşam boyu eğitim vb) faaliyetler artırılmalıdır.
- **Dünya Ticaret Örgütü’nün (DTÖ) fikri haklar ve diğer uluslar arası düzenlemeleri** de dikkate alınarak teknoloji transferi ile ilgili etkin bir politika oluşturulmalıdır. Günümüz koşullarında teknoloji dışarıda serbestçe transfer edilememektedir. Diğer taraftan bu teknoloji transferinden azami düzeyde yararlanabilmek için ülkenin belli bir ulusal teknoloji kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

DİE, 1927 *İmalat Sanayi İstatistikleri*, Ankara

DİE, 1964 *İmalat Sanayi İstatistikleri*, Ankara

DİE, 1973 *İmalat Sanayi İstatistikleri*, Ankara

DİE, 1981 *İmalat Sanayi İstatistikleri*, Ankara

DİE, 1996 *İmalat Sanayi İstatistikleri*, Ankara

Bello, W. (1990), *Brave New Third World: Strategies for Survival in the Global Economy*, Londra, Earthscan Publications.

Duruiz, L.& Yentürk, N. (1992), *Facing the Challenge , Turkish Automobile, Steel and Clothing Industries' Responses to the Post-Fordist Restructuring*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eşiyok, B.A(2001), *Yeniden Yapılanma Sürecinde Türkiye Ekonomisinin İhracat ve Rekabet Gücündeki Gelişmeler*, TKB Araştırma Müdürlüğü, Ankara.

Friedman, J. (1986), "The World Hypothesis", *Development and Change*, Cilt.17

Harvey, D. (1996), *Post Modernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri*, Çev: S.Savran, Metis yay.

Kaplinsky, R.(1984), "The International Context for Industrialization on in the Coming Decade", *Journal of Development Studies*

Kazgan, G (1997), *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen, Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*, Altın Kitaplar, İstanbul.

Keyder, Ç.(1996), *Ulusal Kalkınmacılığının İflası*, Metis Yayınları

Tekeli, İ., et.al (1981), "Dört Plan Döneminde Bölgesel Politikalar ve Ekonomik Büyümenin Mekansal Farklılaşması", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1981 Özel Sayısı

The Economist (1993), 20.12.1993.

EK

Tablo 1:1927 Sanayi Sayımına Göre Kentler Düzeyinde Sanayileşme

<i>İşyeri Sayısı</i>		<i>%</i>	<i>İstihdam</i>		<i>%</i>
1 İstanbul	8634	13,2	1 İstanbul	42582	16,6
2 İzmir	3522	5,4	2 İzmir	27821	10,8
3 Bursa	3209	4,9	3 Zonguldak	11325	4,4
4 Balıkesir	2597	4,0	4 Balıkesir	11102	4,3
5 Konya	2245	3,4	5 Aydın	10259	4,0
6 Manisa	2122	3,3	6 Bursa	9886	3,8
7 Gaziantep	2016	3,1	7 Gaziantep	8004	3,1
8 Kasatamonu	1882	2,9	8 Kayesri	6747	2,6
9 Kütahya	1812	2,8	9 Adana	6119	2,4
10 Denizli	1581	2,4	10 Kütahya	5451	2,1
11 Zonguldak	1341	2,1	11 Manisa	5338	2,1
12 Aydın	1285	2,0	12 Konya	5327	2,1
13 Ankara	1276	2,0	13 Çorum	5308	2,1
14 Muğla	1234	1,9	14 Kastamonu	4867	1,9
15 Kocaeli	1215	1,9	15 Samsun	4849	1,9
16 Çorum	1182	1,8	16 Mersin	4482	1,7
17 Çanakkale	1131	1,7	17 Ankara	4243	1,7
18 Kayesri	1096	1,7	18 Kocaeli	3821	1,5
19 Malatya	1039	1,6	19 Denizli	3801	1,5
20 Samsun	1003	1,5	20 Isparta	3729	1,5
21 Bolu	999	1,5	21 Mardin	3611	1,4
22 Adana	970	1,5	22 Muğla	3428	1,3
23 Antalya	966	1,5	23 Diyarbakır	3276	1,3
24 Afyon	902	1,4	24 Cebeli-Bereket	3238	1,3
25 Isparta	898	1,4	25 Bolu	3041	1,2
26 Mardin	881	1,4	26 Eskişehir	2744	1,1
27 Erzurum	880	1,3	27 Çanakkale	2719	1,1
28 Tokat	862	1,3	28 Antalya	2598	1,0
29 Urfa	857	1,3	29 Sivas	2511	1,0
30 Sivas	846	1,3	30 Malatya	2449	1,0
31 Eskişehir	846	1,3	31 Erzurum	2383	0,9
32 Edirne	820	1,3	32 Afyon	2292	0,9
33 Amasya	811	1,2	33 Edirne	2219	0,9
34 K.Maraş	798	1,2	34 Urfa	2164	0,8
35 Niğde	787	1,2	35 Niğde	2037	0,8
36 Diyarbakır	773	1,2	36 K.Maraş	1944	0,8
37 Trabzon	691	1,1	37 Tokat	1940	0,8
38 Rize	662	1,0	38 Ordu	1829	0,7
39 Kırşehir	608	0,9	39 Tekirdağ	1613	0,6
40 Tekirdağ	606	0,9	40 Giresun	1536	0,6
41 Elazığ	587	0,9	41 Bilecik	1533	0,6
42 Ordu	561	0,9	42 Kırklareli	1524	0,6
43 Bilecik	555	0,9	43 Burdur	1465	0,6
44 Çankırı	550	0,8	44 Rize	1382	0,5
45 Mersin	480	0,7	45 Elazığ	1355	0,5
46 Giresun	409	0,6	46 Siirt	1278	0,5
47 Kırklareli	403	0,6	47 Amasya	1196	0,5
48 Sinop	399	0,6	48 Çankırı	1180	0,5
49 Burdur	391	0,6	49 Kırşehir	1126	0,4
50 Cebeli-Bereket(Osmaniye)	352	0,5	50 Sinop	991	0,4
51 Yozgat	340	0,5	51 İçel	900	0,4
52 Erzincan	319	0,5	52 Trabzon	875	0,3
53 Siirt	314	0,5	53 Yozgat	759	0,3
54 İçel	296	0,5	54 Kars	702	0,3
55 Aksaray	293	0,4	55 Artvin	613	0,2
56 Şebinkarahisar	244	0,4	56 Erzincan	564	0,2
57 Artvin	229	0,4	57 Aksaray	510	0,2
58 Kars	199	0,3	58 Şebinkarahisar	417	0,2
59 Gümüşhane	164	0,3	59 Bitlis	389	0,2
60 Bitlis	163	0,2	60 Gümüşhane	260	0,1
61 Van	80	0,1	61 Van	179	0,1
62 Beyazıt	32	0,0	62 Beyazıt	110	0,0
TOPLAM	65245	100	TOPLAM	256855	100

Tablo 2: 1964 Sanayi Sayımına Göre Kentsel Sanayileşme Düzeyi

	<i>İşyeri Sayısı</i>	<i>%</i>		<i>İstihdam</i>	<i>%</i>
1 İstanbul	1293	43,0	1 İstanbul	109643	36,3
2 İzmir	220	7,3	2 İzmir	28861	9,5
3 Bursa	217	7,2	3 Ankara	20630	6,8
4 Ankara	183	6,1	4 Adana	13514	4,5
5 Adana	85	2,8	5 Bursa	12118	4,0
6 Balıkesir	78	2,6	6 Aydın	9053	3,0
7 Aydın	61	2,0	7 Kocaeli	8907	2,9
8 Zonguldak	60	2,0	8 Zonguldak	7931	2,6
9 Eskşehir	49	1,6	9 Eskşehir	7545	2,5
10 Konya	49	1,6	10 Kayseri	6723	2,2
11 Manisa	44	1,5	11 Samsun	5857	1,9
12 Gaziantep	43	1,4	12 İçel	5725	1,9
13 Kayseri	41	1,4	13 Malatya	4928	1,6
14 İçel	39	1,3	14 Konya	4762	1,6
15 Samsun	38	1,3	15 Sivas	4617	1,5
16 Adapazarı	31	1,0	16 Adapazarı	4029	1,3
17 Ordu	31	1,0	17 Kütahya	3878	1,3
18 Uşak	28	0,9	18 Balıkesir	3665	1,2
19 Hatay	27	0,9	19 Manisa	3621	1,2
20 Trabzon	23	0,8	20 Elazığ	3282	1,1
21 Isparta	23	0,8	21 Hatay	3263	1,1
22 Denizli	22	0,7	22 Gaziantep	2392	0,8
23 Kocaeli	21	0,7	23 Tokat	1952	0,6
24 Kütahya	20	0,7	24 Antalya	1840	0,6
25 Tokat	19	0,6	25 Rize	1828	0,6
26 Erzurum	18	0,6	26 Uşak	1715	0,6
27 Afyon	17	0,6	27 Erzurum	1585	0,5
28 Bolu	16	0,5	28 Kırklareli	1563	0,5
29 Amasya	15	0,5	29 Amasya	1382	0,5
30 Tekirdağ	13	0,4	30 Denizli	1291	0,4
31 Giresun	13	0,4	31 Erzincan	1289	0,4
32 Çorum	13	0,4	32 Kastamonu	1208	0,4
33 Sivas	11	0,4	33 Trabzon	1056	0,3
34 Antalya	11	0,4	34 Burdur	1014	0,3
35 Çanakkale	10	0,3	35 Ordu	996	0,3
36 Bilecik	10	0,3	36 Isparta	966	0,3
37 Muğla	10	0,3	37 Bolu	921	0,3
38 Elazığ	10	0,3	38 Niğde	827	0,3
39 Malatya	10	0,3	39 Sinop	778	0,3
40 Kırklareli	8	0,3	40 Diyarbakır	766	0,3
41 Kastamonu	8	0,3	41 Afyon	623	0,2
42 Edirne	7	0,2	42 Çorum	554	0,2
43 Rize	6	0,2	43 Tekirdağ	495	0,2
44 K.Maraş	6	0,2	44 Siirt	375	0,1
45 Diyarbakır	6	0,2	45 Bilecik	324	0,1
46 Çankırı	5	0,2	46 K.Maraş	307	0,1
47 Sinop	5	0,2	47 Giresun	290	0,1
48 Erzincan	5	0,2	48 Edirne	268	0,1
49 Yozgat	4	0,1	49 Çankırı	263	0,1
50 Burdur	4	0,1	50 Çanakkale	262	0,1
51 Niğde	3	0,1	51 Bitlis	238	0,1
52 Nevşehir	3	0,1	52 Muğla	185	0,1
53 Kırşehir	3	0,1	53 Nevşehir	102	0,0
54 Siirt	3	0,1	54 Yozgat	60	0,0
55 Kars	3	0,1	55 Kars	51	0,0
56 Bitlis	3	0,1	56 Kırşehir	32	0,0
57 Artvin	0	0,0	57 Artvin	0	0,0
58 Gümüşhane	0	0,0	58 Gümüşhane	0	0,0
59 Adıyaman	0	0,0	59 Adıyaman	0	0,0
60 Mardin	0	0,0	60 Mardin	0	0,0
61 Urfa	0	0,0	61 Urfa	0	0,0
62 Ağrı	0	0,0	62 Ağrı	0	0,0
63 Van	0	0,0	63 Van	0	0,0
64 Hakkari	0	0,0	64 Hakkari	0	0,0
65 Bingöl	0	0,0	65 Bingöl	0	0,0
66 Muş	0	0,0	66 Muş	0	0,0

67 Tunceli	0	0,0	67 Tunceli	0	0,0
TOPLAM	3004	100,0	TOPLAM	302350	100,0

Tablo 3:1973 Sayımına Göre Kentsel Sanayileşme Düzeyi(Büyükten Küçüğe Sıralama)

	<i>İşyeri Sayısı</i>	<i>%</i>		<i>İstihdam</i>	<i>%</i>		<i>Katma Değer</i>	<i>%</i>
1 İstanbul	2416,0	41,71	1 İstanbul	232420	37,11	1 İstanbul	21.419.533,45	36,97
2 İzmir	550,0	9,49	2 İzmir	63216	10,09	2 Kocaeli	7.025.538,04	12,13
3 Ankara	456,0	7,87	3 Ankara	35972	5,74	3 İzmir	6.567.298,90	11,34
4 Bursa	370,0	6,39	4 Adana	29096	4,65	4 İçel	3.264.688,17	5,64
5 Adana	185	3,19	5 Kocaeli	28577	4,56	5 Zonguldak	3.247.951,87	5,61
6 Balıkesir	120,0	2,07	6 Bursa	27469	4,39	6 Bursa	2.380.111,19	4,11
7 Kocaeli	111,0	1,92	7 Zonguldak	22530	3,60	7 Adana	2.370.541,87	4,09
8 Gaziantep	98	1,69	8 Eskişehir	13282	2,12	8 Ankara	2.061.978,90	3,56
9 Konya	94,0	1,62	9 Rize	13278	2,12	9 Siirt	629.471,24	1,09
10 Aydın	91,0	1,57	10 Samsun	11223	1,79	10 Samsun	616.824,31	1,06
11 Zonguldak	84,0	1,45	11 Konya	10342	1,65	11 Eskişehir	593.563,90	1,02
12 Samsun	76,0	1,31	12 İçel	10275	1,64	12 Kayseri	544.601,40	0,94
13 Eskişehir	75,0	1,29	13 Kayseri	9869	1,58	13 Adapazarı	530.713,66	0,92
14 Manisa	69,0	1,19	14 Adapazarı	7871	1,26	14 Balıkesir	510.083,06	0,88
15 Kayseri	54,0	0,93	15 Balıkesir	6718	1,07	15 Konya	465.822,30	0,80
16 Ordu	54	0,93	16 Manisa	6642	1,06	16 Malatya	428.007,10	0,74
17 İçel	54	0,93	17 Aydın	6090	0,97	17 Rize	427.993,00	0,74
18 Bolu	47	0,81	18 Gaziantep	5963	0,95	18 Amasya	303.147,94	0,52
19 Uşak	46,0	0,79	19 Sivas	5737	0,92	19 Antalya	280.492,28	0,48
20 Hatay	45	0,78	20 Elazığ	4995	0,80	20 Aydın	272.103,79	0,47
21 Adapazarı	44,0	0,76	21 Malatya	4837	0,77	21 Elazığ	265.631,90	0,46
22 Denizli	44,0	0,76	22 Kütahya	4626	0,74	22 Manisa	263.056,05	0,45
23 Antalya	42	0,73	23 Denizli	3891	0,62	23 Gaziantep	224.397,53	0,39
24 Trabzon	33	0,57	24 Antalya	3712	0,59	24 Bolu	219.207,83	0,38
25 Tekirdağ	32,0	0,55	25 Hatay	3694	0,59	25 Kütahya	200.098,77	0,35
26 Kütahya	32,0	0,55	26 Trabzon	3590	0,57	26 Hatay	199.682,63	0,34
27 Isparta	29	0,50	27 Artvin	3109	0,50	27 Tekirdağ	192.651,87	0,33
28 Afyon	28,0	0,48	28 Bolu	2522	0,40	28 Denizli	191.530,39	0,33
29 Rize	28	0,48	29 Tokat	2522	0,40	29 Artvin	154.723,86	0,27
30 Tokat	28	0,48	30 Erzurum	2512	0,40	30 Burdur	141.712,04	0,24
31 Çorum	27	0,47	31 Ordu	2426	0,39	31 Trabzon	138.427,02	0,24
32 Erzurum	27	0,47	32 Giresun	2333	0,37	32 Erzurum	134.049,30	0,23
33 Çanakkale	25,0	0,43	33 Uşak	2284	0,36	33 Diyarbakır	133.501,97	0,23
34 Edirne	23,0	0,40	34 Kırklareli	2110	0,34	34 Tokat	115.860,40	0,20
35 Giresun	22	0,38	35 Isparta	1937	0,31	35 Kırklareli	111.952,64	0,19
36 Kırklareli	21,0	0,36	36 Kastamonu	1931	0,31	36 Uşak	108.247,13	0,19
37 Kastamonu	19	0,33	37 Amasya	1876	0,30	37 Erzincan	107.311,70	0,19
38 Amasya	18	0,31	38 Muğla	1833	0,29	38 Afyon	100.316,91	0,17
39 Sivas	17,0	0,29	39 Erzincan	1807	0,29	39 Kastamonu	99.688,24	0,17
40 K.Maraş	15	0,26	40 Afyon	1806	0,29	40 Isparta	94.850,45	0,16
41 Erzincan	13	0,22	41 Çorum	1500	0,24	41 Çorum	82.103,83	0,14
42 Elazığ	13	0,22	42 Burdur	1440	0,23	42 Sivas	74.430,10	0,13
43 Malatya	12	0,21	43 Tekirdağ	1314	0,21	43 Ordu	70.631,35	0,12
44 Burdur	11	0,19	44 Diyarbakır	1222	0,20	44 Niğde	63.342,50	0,11
45 Nevşehir	10,0	0,17	45 Sinop	1174	0,19	45 Çanakkale	59.347,06	0,10
46 Diyarbakır	10	0,17	46 K.Maraş	1020	0,16	46 Bilecik	52.474,48	0,09
47 Muğla	9,0	0,16	47 Bilecik	979	0,16	47 Edirne	47.227,65	0,08
48 Niğde	9,0	0,16	48 Niğde	947	0,15	48 Bitlis	44.955,50	0,08
49 Sinop	9	0,16	49 Siirt	891	0,14	49 Giresun	44.111,03	0,08
50 Bilecik	8,0	0,14	50 Edirne	875	0,14	50 Adıyaman	41.036,94	0,07
51 Urfa	8	0,14	51 Çanakkale	861	0,14	51 Sinop	37.578,34	0,06
52 Yozgat	6,0	0,10	52 Nevşehir	828	0,13	52 K.Maraş	35.612,34	0,06
53 Çankırı	6,0	0,10	53 Adıyaman	780	0,12	53 Nevşehir	33.939	0,06
54 Artvin	6	0,10	54 Çankırı	708	0,11	54 Van	31.000,60	0,05
55 Kırşehir	4,0	0,07	55 Bitlis	668	0,11	55 Yozgat	30.975,80	0,05
56 Van	3	0,05	56 Yozgat	542	0,09	56 Urfa	18.195,50	0,03
57 Bitlis	3	0,05	57 Van	407	0,06	57 Çankırı	11.843,60	0,02
58 Adıyaman	2	0,03	58 Urfa	392	0,06	58 Muğla	8.948,52	0,02
59 Siirt	2	0,03	59 Kırşehir	73	0,01	59 Kırşehir	4.862,90	0,01
60 Mardin	0	0,00	60 Mardin	0	0,00	60 Mardin	0	0,00
61 TOPLAM	5793,0	100,00	61 TOPLAM	626244	100,0	61 TOPLAM	57.929.982,04	100,00

Tablo 4:1981 Sayım Sonuçlarına Göre İmalat Sanayiinin Yapısı

Tesis			İstihdam			Katma Değer					
Sıra	Sayı	%	Sıra	İstihdam	%	Sıra	Değer	%			
1	İstanbul	4384	46,2	1	İstanbul	259919	31,3	1	İstanbul	23073453,7	30,0
2	İzmir	851	9,0	2	İzmir	74060	8,9	2	Kocaeli	8929259,9	11,6
3	Ankara	631	6,7	3	Kocaeli	48537	5,9	3	İzmir	7987707,9	10,4
4	Bursa	440	4,6	4	Ankara	45018	5,4	4	Ankara	3502893,8	4,6
5	Kocaeli	248	2,6	5	Adana	39424	4,8	5	Adana	3357956,1	4,4
6	Adana	224	2,4	6	Bursa	38439	4,6	6	Bursa	3001103,7	3,9
7	Manisa	161	1,7	7	Zonguldak	25056	3,0	7	Zonguldak	2854625,7	3,7
8	Konya	155	1,6	8	Hatay	19037	2,3	8	İçel	1963825,7	2,6
9	G.Antep	153	1,6	9	Konya	18370	2,2	9	Tekirdağ	1279561,4	1,7
10	Balikesir	125	1,3	10	Samsun	16634	2,0	10	Samsun	1273287,6	1,7
11	Denizli	124	1,3	11	Eskişehir	15023	1,8	11	Adapazarı	1240913,2	1,6
12	Samsun	116	1,2	12	Kayseri	14592	1,8	12	Konya	1120670	1,5
13	Eskişehir	113	1,2	13	Rize	14567	1,8	13	Siirt	1111995,7	1,4
14	Kayseri	110	1,2	14	İçel	13584	1,6	14	Eskişehir	982575,1	1,3
15	Zonguldak	106	1,1	15	Tekirdağ	13137	1,6	15	Malatya	917242,52	1,2
16	Aydın	103	1,1	16	Manisa	10528	1,3	16	Balikesir	871924,5	1,1
17	İçel	81	0,9	17	Balikesir	10454	1,3	17	Hatay	848766,7	1,1
18	Adapazarı	70	0,7	18	G.Antep	9530	1,1	18	Kayseri	793412,6	1,0
19	Tekirdağ	64	0,7	19	Adapazarı	9447	1,1	19	Erzincan	761547,71	1,0
20	Bolu	62	0,7	20	Denizli	7886	1,0	20	Ayon	712033,8	0,9
21	Çorum	61	0,6	21	Aydın	7300	0,9	21	Manisa	668278,5	0,9
22	Antalya	61	0,6	22	Malatya	6619	0,8	22	Rize	658108,6	0,9
23	Hatay	60	0,6	23	Antalya	6313	0,8	23	Tokat	654557,5	0,9
24	Uşak	58	0,6	24	Trabzon	5921	0,7	24	Diyarbakır	581036,5	0,8
25	Ordu	58	0,6	25	Edirne	5312	0,6	25	Antalya	575367,9	0,7
26	Trabzon	57	0,6	26	Kütahya	5230	0,6	26	G.Antep	504930,6	0,7
27	Edirne	49	0,5	27	Çanakkale	5116	0,6	27	Aydın	486544,5	0,6
28	Ayon	49	0,5	28	Bolu	4952	0,6	28	Denizli	483471,7	0,6
29	Isparta	49	0,5	29	Elazığ	4880	0,6	29	Ordu	432576,3	0,6
30	Kırklareli	45	0,5	30	Ayon	4817	0,6	30	Kütahya	393775,7	0,5
31	Rize	42	0,4	31	Sivas	4811	0,6	31	Muğla	393743	0,5
32	Giresun	37	0,4	32	Kırklareli	4379	0,5	32	Çanakkale	385338,3	0,5
33	Kütahya	36	0,4	33	Isparta	4034	0,5	33	Bilecik	385338,3	0,5
34	Çanakkale	35	0,4	34	Bilecik	3914	0,5	34	Amasya	373336,7	0,5
35	Tokat	34	0,4	35	Siirt	3651	0,4	35	Bolu	337056,9	0,4
36	Erzurum	33	0,3	36	Tokat	3505	0,4	36	Kırklareli	333795,3	0,4
37	Bilecik	32	0,3	37	Ordu	3406	0,4	37	Edirne	321113,2	0,4
38	Muğla	28	0,3	38	Giresun	3257	0,4	38	Trabzon	291970,7	0,4
39	Burdur	27	0,3	39	Muğla	3148	0,4	39	Elazığ	264147,44	0,3
40	Sinop	26	0,3	40	Artvin	3087	0,4	40	Isparta	194079,7	0,3
41	Nevşehir	25	0,3	41	Sinop	2666	0,3	41	Burdur	187344,9	0,2
42	Sivas	25	0,3	42	Uşak	2590	0,3	42	Kastamonu	173156,2	0,2
43	Elazığ	23	0,2	43	Çorum	2458	0,3	43	Giresun	136796,6	0,2
44	Malatya	23	0,2	44	Erzincan	2379	0,3	44	Çorum	123447,6	0,2
45	Amasya	19	0,2	45	Erzurum	2353	0,3	45	Erzurum	120370,83	0,2
46	K.Maraş	18	0,2	46	Burdur	2174	0,3	46	K.Maraş	118026,4	0,2
47	Erzincan	18	0,2	47	Diyarbakır	2166	0,3	47	Niğde	105807,7	0,1
48	Kastamonu	16	0,2	48	Amasya	1979	0,2	48	Artvin	105493	0,1
49	Niğde	15	0,2	49	K.Maraş	1976	0,2	49	Uşak	90234,6	0,1
50	Diyarbakır	15	0,2	50	Niğde	1860	0,2	50	Van	86066,64	0,1
51	Van	14	0,1	51	Kastamonu	1778	0,2	51	Yozgat	65670,4	0,1
52	Yozgat	12	0,1	52	Nevşehir	1618	0,2	52	Nevşehir	63743,3	0,1
53	Urfa	10	0,1	53	Yozgat	1043	0,1	53	Sinop	62071,9	0,1
54	Çankırı	8	0,1	54	Adıyaman	1029	0,1	54	Kars	55944,65	0,1
55	Artvin	8	0,1	55	Urfa	926	0,1	55	Sivas	40222,5	0,1
56	Kırşehir	7	0,1	56	Bitlis	896	0,1	56	Bitlis	38282,06	0,0
57	Ağrı	7	0,1	57	Van	800	0,1	57	Urfa	28129,3	0,0
58	Kars	6	0,1	58	Kars	753	0,1	58	Adıyaman	27696,1	0,0
59	Bitlis	5	0,1	59	Ağrı	400	0,0	59	Ağrı	10563,39	0,0
60	Adıyaman	4	0,0	60	Çankırı	259	0,0	60	Kırşehir	4347,5	0,0
61	Siirt	3	0,0	61	Kırşehir	161	0,0	61	Çankırı	3075,7	0,0
62	Gümüşhane	2	0,0	62	Muş	46	0,0	62	Mardin	955,3	0,0
63	Mardin	2	0,0	63	Mardin	32	0,0	63	Gümüşhane	149,8	0,0
64	Hakkari	1	0,0	64	Hakkari	23	0,0	64	Tunceli	115,08	0,0
65	Muş	1	0,0	65	Gümüşhane	21	0,0	65	Muş	68,31	0,0
66	Tunceli	1	0,0	66	Tunceli	20	0,0	66	Hakkari	0	0,0
TOPLAM		9486	100,0	TOPLAM		829300	100	TOPLAM		76951104,43	100

Tablo 5:1996 Sayım Sonuçlarına Göre İmalat Sanayiinin Yapısı

	Tesis Sayısı	%	İstihdam	%	Katma Değer	%		
İstanbul	3766	35,6	İstanbul	301445	29,2	İstanbul	52.371.319	25,7
İzmir	1103	10,4	İzmir	104734	10,1	İzmir	28.291.034	13,9
Ankara	620	5,9	Bursa	82051	7,9	Kocaeli	26.452.655	13
Bursa	544	5,1	Kocaeli	47974	4,6	Bursa	13.221.025	6,5
Denizli	419	4	Ankara	45585	4,4	İçel	7.967.866	3,9
Kocaeli	343	3,2	Adana	35062	3,4	Ankara	7.601.222	3,7
Gaziantep	323	3,1	Tekirdağ	32333	3,1	Adana	5.790.431	2,8
Manisa	222	2,1	Denizli	28408	2,7	Kırıkkale	5.115.397	2,5
Konya	217	2,1	Kayseri	22334	2,2	Tekirdağ	5.076.943	2,5
Adana	196	1,9	Gaziantep	20876	2	Manisa	3.561.250	1,7
Kayseri	178	1,7	Manisa	19703	1,9	Zonguldak	3.313.792	1,6
Eskişehir	160	1,5	Konya	16385	1,6	Denizli	3.061.087	1,5
Tekirdağ	157	1,5	Eskişehir	16352	1,6	Kırklareli	2.961.619	1,5
Balıkesir	112	1,1	Hatay	13482	1,3	Kayseri	2.869.702	1,4
Adapazarı	111	1	İçel	12053	1,2	Eskişehir	2.848.497	1,4
Afyon	111	1	Balıkesir	11756	1,1	Konya	2.476.889	1,2
Bolu	111	1	Adapazarı	11617	1,1	Adapazarı	2.458.005	1,2
İçel	108	1	Bilecik	10638	1	Bilecik	2.427.262	1,2
Aydın	102	1	Kırklareli	10441	1	Balıkesir	2.106.555	1
Samsun	102	1	Bolu	9501	0,9	Bolu	1.823.509	0,9
Çorum	99	0,9	Zonguldak	9280	0,9	Gaziantep	1.729.975	0,8
Uşak	84	0,8	Rize	9252	0,9	Yalova	1.627.636	0,8
Hatay	81	0,8	Samsun	8844	0,9	Çanakkale	1.618.957	0,8
Kırklareli	71	0,7	Edirne	8472	0,8	Hatay	1.547.391	0,8
Antalya	64	0,6	Aydın	8004	0,8	Samsun	1.201.742	0,6
Trabzon	61	0,6	Malatya	7396	0,7	Karabük	1.033.703	0,5
Edirne	60	0,6	Karabük	7176	0,7	Osmaniye	986.375	0,5
Rize	60	0,6	Afyon	6739	0,7	Edirne	879.966	0,4
Tokat	53	0,5	K.Maraş	6662	0,6	Aydın	821.113	0,4
K.Maraş	51	0,5	Kırıkkale	6128	0,6	K.Maraş	713.422	0,3
Bilecik	50	0,5	Uşak	6026	0,6	Malatya	707.639	0,3
Isparta	49	0,5	Antalya	5466	0,5	Isparta	570.994	0,3
Kütahya	47	0,4	Yalova	5368	0,5	Ordu	524.047	0,3
Ordu	46	0,4	Çorum	4980	0,5	Afyon	520.210	0,3
Zonguldak	45	0,4	Karaman	4833	0,5	Çorum	519.234	0,3
Malatya	43	0,4	Trabzon	4739	0,5	Rize	474.517	0,2
Burdur	39	0,4	Tokat	4712	0,5	Elazığ	459.135	0,2
Karabük	36	0,3	Kütahya	4552	0,4	Antalya	443.619	0,2
Çanakkale	35	0,3	Çanakkale	4439	0,4	Batman	421.981	0,2
Nevşehir	31	0,3	Sivas	4397	0,4	Sivas	411.940	0,2
Kastamonu	30	0,3	Elazığ	4365	0,4	Karaman	398.658	0,2
Elazığ	30	0,3	Ordu	3881	0,4	Trabzon	387.550	0,2
Giresun	29	0,3	Isparta	3766	0,4	Kütahya	363.864	0,2
Sinop	27	0,3	Giresun	3348	0,3	Giresun	335.548	0,2
Karaman	26	0,2	Kastamonu	3141	0,3	Erzurum	335.091	0,2
Amasya	26	0,2	Niğde	2678	0,3	Niğde	331.442	0,2
Erzurum	22	0,2	Burdur	2520	0,2	Tokat	326.008	0,2
Muğla	21	0,2	Adıyaman	2515	0,2	Uşak	281.713	0,1
Sivas	18	0,2	Amasya	2446	0,2	Burdur	237.294	0,1
ÇANKIRI	18	0,2	Diyarbakır	1945	0,2	Kastamonu	223.089	0,1
Diyarbakır	18	0,2	Kırşehir	1881	0,2	Muğla	220.367	0,1
Aksaray	17	0,2	Erzurum	1780	0,2	Amasya	201.129	0,1
Kırıkkale	16	0,2	Muğla	1697	0,2	Diyarbakır	182.359	0,1
Yalova	15	0,1	Van	1629	0,2	Yozgat	176.215	0,1
Yozgat	14	0,1	Artvin	1595	0,2	Nevşehir	153.869	0,1
Kırşehir	13	0,1	Nevşehir	1527	0,1	Bartın	133.945	0,1
Van	13	0,1	ÇANKIRI	1394	0,1	Adıyaman	120.037	0,1
Osmaniye	12	0,1	Sinop	1305	0,1	Mardin	108.219	0,1
Urfa	12	0,1	Erzincan	1083	0,1	Erzincan	98474	0
Adıyaman	12	0,1	Osmaniye	995	0,1	ÇANKIRI	88.424	0
Bartın	11	0,1	Bartın	913	0,1	Kırşehir	78.366	0
Erzincan	11	0,1	Yozgat	882	0,1	Urfa	69.965	0
Niğde	10	0,1	Hakkari	835	0,1	Bingöl	53.124	0
Artvin	10	0,1	Ağrı	701	0,1	Sinop	43.360	0
Mardin	7	0,1	Muş	686	0,1	Aksaray	42.033	0
Kars	6	0,1	Urfa	667	0,1	Bitlis	34.098	0
Batman	5	0	Batman	626	0,1	Artvin	31.735	0
Ağrı	4	0	Kars	592	0,1	Kars	24.364	0

Bitlis	4	0 Aksaray	586	0,1 Siirt	20.623	0
Gümüşhane	3	0 Mardin	525	0,1 Van	14252	0
Kilis	2	0 Bitlis	284	0 Gümüşhane	7.114	0
Hakkari	2	0 Siirt	274	0 Hakkari	6159	0
Muş	2	0 Gümüşhane	139	0 Kilis	4.714	0
Tunceli	2	0 Bingöl	108	0 Tunceli	3403	0
TOPLAM	10583	100 TOPLAM	1034057	100 TOPLAM	203.966.848	100